

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

HÜSNA OLGA ÇAKAL

14 7 137

AHMET SAİB BEY, YAŞADIĞI DÖNEM
VE
ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. FARUK AYIN

147 137

KIRIKKALE - 2004

ÖZET

Tezde türk tarihinin bir dönemine damgasını vurmuş olan Ahmet Saib Bey, yaşadığı dönem ve eserleri üzerinde duruldu. Ahmet Saib Bey in yaşadığı dönem ve eserleri incelendi. Ahmet Saib Bey'in Jöntürkler içersindeki önemi tespit edildi.

Çalışmanın birinci bölümünde Ahmet Saib Bey'in Hayatı, Jöntürklerle İlişkisi, Siyasi Görüşleri, Tarihçiliği, Gazeteciliği anlatılmaya çalışıldı.

İkinci bölümde ise Ahmet Saib Bey'in eserleri, o dönemin iç ve dış olayları ışığında incelendi.

Sonuç olarak bu çalışmada ki amaç; Ahmet Saib Bey'i ve eserlerini yaşadığı dönem içersinde neden – sonuç ilişkisi içinde değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda Ahmet Saib Bey'in bütün eserleri hakkında gerçekçi bilgiler toplandı. Böylece Jöntürk hareketinde karanlıkta kalmış olan bir dönem aydınlatılmaya çalışıldı.

SUMMARY

In thesis on of important point in thesis history that improve it was Mr Ahmed Saib, the subject of this thesis was his life stile and his works. His lifetime thesis were investgated, an done of improtant point that mamed Jöntürks and it's means fixed.

The first part of this investigation was about his, life style, relations between Jöntürks, political meetings, and journalist shows to socials historiography.

In the second part his Works,and invastigated about that centruy happens.

At last the mean of this invastigate; was about Mr Ahmed Saib's Works and lifes styles that about opening whay and what did he do. For doing this subject all facts about his Works was added. In the other hand the dark poins about Jöntürks and that centruy to get to illustraeted.

AÇIKLAMA

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Ahmed Saib Bey, Yaşadığı Dönem ve Eserleri” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

19.04 / 2004

Hüsna Olga ÇAKAL

ÖNSÖZ

İkinci Meşrutiyet dönemi, genç demokrasimizin tarihten miras aldığı pek çok problemin ortaya çıktığı, şekil değiştirdiği kritik bir dönem teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu dönem ve öncesinde mücadeleye girişenlerin hayatları, eserleri hakkında yapılan çalışmalar ne yazık ki yeterli değildir.

Tezimizin konusunu teşkil eden “Ahmet Saib Bey, Yaşadığı Dönem ve Eserleri” bu nedenle özellikle ele alınmıştır. Çalışmamızı ortaya koymak için Ahmet Saib Bey’in yaşadığı dönem incelenmiş ayrıca yayınlanmış bütün eserleri incelenerek Ahmet Saib Bey’in düşünce hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmamda desteğini esirgemeyen Prof.Dr. İsmail ÖZÇELİK, Prof.Dr. Mehmet SARAY, Yard.Doç.Dr. Hamit PEHLİVANLI’ ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans öğrenimim boyunca bana dost gibi davranan hocalarımla inceliğini unutmayacağım. Bu arada çalışmamı yönlendiren ve son şeklini almasını sağlayan Yard.Doç.Dr. Faruk AYIN’a sonsuz bir minnet borcum var.

Hüsna Olga ÇAKAL

KIRIKKALE 2004

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
B.B.Arş. Y.E.E	: Başbakanlık Arşivi Yıldız Esas Evrakı
B.B.Arş. Y.PRK.A	: Yıldız Tasnifi Parakende Evrakı Sadaret Maruzatı
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
D.	: Dosya
G.	: Gömlek
s.	: Sayfa
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
V.	: Varak

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
AÇIKLAMA	III
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	V
İÇİNDEKİLER	VI

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMET SAİB BEY, HAYATI, SİYASİ FAALİYETLERİ VE FİKİRLERİ

A. Hayatı	14
B. Jöntürkler ve Ahmet Saib Bey'in Jöntürklerle ilişkileri	17
1. Jöntükler	17
2. Ahmet Saib Bey'in Jöntürklerle İlişkileri	25
C. Siyasi Fikirleri	47
D. Tarihçiliği	50
E. Gazeteciliği	52

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET SAİB BEY'İN ESERLERİ

A. Rehnuma-yı İnkılap	54
B. Vaka-yı Sultan Abdulaziz	60
C. Tarih-i Sultan Murat Hamis	63
D. Abdulhamit'in Evail-i Saltanatı	69
E. Son Osmanlı Rus Muharebesi	76
F. Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Meselesi Hazırası	83
G. Nereye Gidiyoruz	89
H. Hakayık-ı Tarihiye ve Siyasiye	92
I. Şark Meselesi	97

SONUÇ	102
-------	-----

KAYNAKÇA	104
----------	-----

ÖZGEÇMİŞ

GİRİŞ

Türkiye tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Jön Türk hareketinin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamda çok fazla etkileri olmuştur. Yalnız Jön Türk hareketini anlatmadan önce ülkenin geçirmiş olduğu Batılılaşma sürecini incelemek yerinde olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18.Yüzyıl'dan itibaren başlayan yenileşme çabaları, İmparatorluğun çözülmesiyle doğru orantılı olarak bütün 19.Yüzyıl boyunca artarak devam etmiştir. Bazı Padişahlar ve devlet adamları İmparatorluğu çöküntüden kurtarmanın çaresini Batılılaşmada görmüşlerdir. Savaşlarda yenilmemek için düşmanın üstün silahları ve harp stratejisini almak gerekiyordu.¹Böylece askerlik sahasında ıslahata girişildi. Bir taraftan da, Batı devletlerinde olduğu gibi, merkeziyetçi siyaset güdüldü. Üçüncü Sultan Selim'in başlattığı ayan ve derebeyleri ortadan kaldırma hareketi, İkinci Mahmut'un kararlı tutumu sayesinde başarıyla neticelendi. Yeniçeri Ocağının 1826'da yıkılmasından sonra da padişahın mutlak otoritesi sağlanmış oldu.²

Ancak, bir kısım devlet adamı Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını korumak için askeri ıslahatı yeterli bulmuyorlardı. Batı hukuk sisteminin ana prensipleri tatbik olunmalıydı. Bu maksatla, Mustafa Reşit Paşa'nın 1839 Kasım'ında okuduğu Gülhane Hatt-ı Hümayunu bütün Osmanlı tebasının can, mal ve ırzın korunmasının kanunla sağlanacağını ilan etti. On sekizinci asır Aydınlanma Çağı filozoflarının ortaya atıp Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa ülkelerinin çoğunda gerçekleşen vatandaşların eşitliği düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu'nda da devletçe benimsenmiş temel ilke oldu.³

Osmanlıyı kurtarmak için yapılan bu reform hareketleri ülkede ilk defa Müslüman ve Gayr-ı Müslim eşitliğini beraberinde getirdi. Bunun sonucu olarak bu eşitliğe tepki de oluştu. Daha çok aydınlar arasında görünen muhalefet zamanla etkili olmaya başladı.

¹ Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara 1997, s.122

² Kuran, a.g.e. , s.123

³ a.g.e., s.123

Belli bir gaye etrafında yürütülen ilk hareket, Abdülmecit'in son yıllarındaki "Kuleli Vakası"dır.⁴ 1859 yılında meydana gelen Kuleli Vakası'nın ilk muhalif olay olduğu ileri sürülmektedir.

Fakat asıl "1856'dan sonra siyaset ve fikir hayatını altüst eden ve mücadelesinde Tanzimat'ın getirdiği prensipleri halka doğru genişleten, bu suretle devlet eliyle yapılmış bir ıslahat hareketini ona karşı girişilmiş içtimai bir mücadele şekline sokan bir harekete tesadüf edilir. Bu Yeni Osmanlılar adıyla tanıdığımız siyasi teşekkülün meydana çıkmasıdır.⁵ Yeni Osmanlılar hareketi Osmanlı tarihinde Batılı anlamda ilk muhalefet ya da özgürlük hareketidir.

Osmanlı İmparatorluğunda modern siyasal fikir ve eylem tarihinde Yeni Osmanlılar dediğimiz grup ilk bakışta kendine özgü görünen, ama Ortadoğu, İngiliz ve Fransız Müslüman kolonilerinde benzerleri bulunan düşünce ve eylem adamlarından oluşan bir gruptur.⁶

Bu grup içinde belirli bir birlik olduğu söylenemez. Aslında bu doğaldır. Çünkü yeni oluşum içinde olan bu muhalefet hareketinin, batıdan esinlendiği ideolojiler etrafında, henüz sağlam bir zemine oturmuş yapısı yoktu. Ancak yaptıkları fikir bazında bir baş kaldırış, bir direnme ve silkiniş anlamı taşımaktaydı. Doğal olarak Osmanlıda tohumları atılan bu

⁴ Birol Emil, **Mizancı Murat Bey Hayatı ve Eserleri**, İstanbul 1979, s.11

(Kuleli Vakası: "Abdülmecit'in israf ve safahatına son vermek gayesiyle kurulan bir cemiyet, maksadın gerçekleştirilmeden ortaya çıkarılır ve mensupları muhtelif cezalara çarptırılır. Bazı tarihçilerce Meşrutiyete doğru ilk adım, bazılarınca irticai bir teşekkül olarak gösterilen bahis konusu cemiyetin reisi Şeyh Ahmet'tir. Diğer mensupları arasında Şura-yı Askeri Reisi Hüseyin Daim Paşa, Fatih Ders-i âmmlarından Nasuhi Efendi, Cafer Dem Paşa, İmalat Meclisi azasından Binbaşı Rasim Bey, Tophane-i Amire katiplerinden Arif Bey ve isimlerini bilmediğimiz bazı şahıslar vardır. Şinasi'nin de alakalı olduğu söylenen bu ilk gizli ihtilal cemiyeti, teşebbüsünde muvaffak olamamakla birlikte kendinden sonra ortaya çıkan benzerlerinin öncüsü sıfatıyla önemlidir.")

⁵ Ahmet Hamdi Tampınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1956, s.189

⁶ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 1995, s. 240

(Yeni Osmanlıların bir tek fikir akımı etrafında kümelenedikleri söylenemez. Satihta Osmanlı İmparatorluğu'nda bir ana yasanın ilanı ve parlamantonun kurulması fikrinde birleşmiş görünen bu kişiler, gerçekte felsefi temelleri bakımından birbirlerinden kesin bir şekilde ayrılıyorlardı. Paylaştıkları bir tutum Tanzimat Aristokrasi'sine ve Tanzimat'ın yüzeysel saydıkları "Batılılaşma"sına karşı koymalarıydı. Şerif Mardin, "*Yeni Osmanlılar ve siyasi fikirleri*", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.6 , İstanbul 1985. s.1700)

muhalefet daha sonra genişleyerek yeni şekiller alacaktır. Artık Osmanlı aydını toplumun bilinç sahibi olmasını istiyordu. Oysa bu bilinç ilk önce kendilerinde başlamış ve onlar geleceğe daha farklı bakmaya başlamışlardır. Fakat kendi aralarında tam olarak sağlanamayan birlikteliği, İlber Ortaylı şöyle tanımlamaktadır: “Yeni Osmanlılar Avrupa dünyasını ve siyasal düşününü sağlıklı bir biçimde belki tanımıyorlardı. Bürokrasinin hırslı, iddialı üyeleriydiler. Osmanlı klasik kültürü ile tanıştıkları kadar Avrupa dünyasını tanımasalar da batıya eski devrin Türk’lerinden daha çok ilgi duyuyorlardı. Mücadele ve muhalefet biçimlerinde eski bürokrasinin kalıntısı olan kişisel çekişme ve entrikaya da rastlanır. Nihayet Yeni Osmanlıların düşünceleri, anayasacı liberalizmin çizgilerinden modernist İslamcılığa, hatta olgunlaşmış bir Türkçülüğe ve sosyalizme kadar çeşitli görüşleri içeren renkli bir yelpaze oluşturur. Daha da ilginç, bütün bu görüşlere çoğunlukla aynı kişide rastlanabilmesidir. Ama Yeni Osmanlılar hareketinin tarihi önemi, sonraki siyasal fikir ve örgütlenmelerin onların mirası üzerinde serpilip yaşamalarıdır.” (Jön Türkler) Ayrıca İhsan Sungur, “Tanzimat I” de “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar” adlı makalesinde Yeni Osmanlılar üzerinde durulan bir alıntıyı vermektedir.;

“1867’de Londra’da Yeni Osmanlılarla görüşmüş olan Macar müsteşriklerinden Vambéry, Rundschau Gazetesi’nin Teşrin-i Evvel 1893 tarihli sayısında hatıralarından bahsederken; 1867’de Londra kahvelerinin birinde bazı Jön Türk’lerle görüştim. Bana Hürriyet adlı bir gazetenin muharriri olarak takdim edildiler. Bu hürriyet müdafilerinin davalarının muvaffak olacağından pek az ümitleri vardı. Bir çok paşalarla efendilere hücum ile iktifa ederek su-i istimallerinin Kur’an’a ve hükümdarın arzusuna muhalif olduğunu ileri sürüyorlardı. Veunes-Turcs Partisi, politikada Panslavizm ve Paneuropenism tahrikatına, Panislamizm ile karşı koymak zaruretini ilan ediyordu. Avrupalı ihtilalcileri taklit eden baş prensip ve cümleleri ciddi olarak ortaya atıyorlardı. Saatlerce kendileri ile görüştim... Ecdatları için besledikleri hayranlık ve hürmet, hükümdara karşı duydukları hürmete muadil idi. Vakıa ihtilalci idiler, fakat sadık ihtilalci. O saf Almanlara benziyorlardı ki memleketlerinde cumhuriyetin tesisini isterler; lakin başında bir Grand-duc bulunmak şartıyla...”⁷

Bu da göstermektedir ki, Yeni Osmanlılar arasında bir birlik yoktur. Ama yanlış veya doğru, belki eksik bilgi ve yorumlarla Osmanlı toplumundaki kurumların değişmesi gerektiğini, bunların Avrupa uygarlığı karşısındaki konumunu tartışmışlardır. Edebiyattan

⁷ İhsan Sungur, “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s.853

gazeteciliğe, orta eğitimden çocuk terbiyesine, tarihten ekonomiye kadar her alana el atmışlar, en azından 19. yüzyıl toplumunun dikkatini bu konulara çekmişlerdir.

Yeni Osmanlılar bir bakıma bürokrasinin üst katmanlarına karşı direnişe geçen memurlar topluluğudur. Diğer yandan aydın despotizmi denilen dönemi kapatan Abdülaziz'in son yıllarındaki buhran bu muhalefeti güçlendirmiştir. Gayr-i memnun genç bürokratlar arasında her zaman görülen klasik tipteki muhalefetin artık modern bir siyasal içerik kazanmaya başladığını belirtmek gerekir. Muhalefet artık bürokrasinin bir grubun öbür grupla yürüttüğü tipik siyasal eleştiri ve gruplaşma haline dönüyordu. "Usulü'l-meşveret" diye özetlenen parlamentarizm özlemi böyle bir gelişmenin ifadesidir.

Yeni Osmanlılar grubu ve hareketi tarihçilik ve düşün hayatımızda farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Klasik görüş, Yeni Osmanlıların Meşrutiyet ve insan haklarının getirilmesi konusundaki mücadelelerinin yüceltilmesidir. Burada bir tür düz tarih çizgisinden belli bir tarihsel amaca ve aşamaya yönelik yorumculuktan söz edebiliriz. Bu yorumun tepkisi de yine aynı yöntemi izleyen farklı bir renk niteliğindedir; Yeni Osmanlılar hareketinin Avrupa'nın oyuncağı olduğu gibi tezler, abartılı düğüm olaylarla, conspirative bir tarihci üslubuyla kaleme alınmıştır. Bu yorumların her birinin mutlaka belli bir dünya görüşüne angaje olmadığını da belirtmek gerekir.⁸

Yeni Osmanlılar hareketinin kronolojisi henüz tam ve sağlıklı olarak tesbit edilebilmiş değildir.⁹ Cemiyetin kesin olarak hangi tarihte kurulduğu bilinmiyor. Ebuzziya Tevfik, 1865 yılı Haziran ayında Belgrat ormanlarında yapılan bir toplantıda kurulduğunu söyler.¹⁰ Bu yıllarda şekillenen Yeni Osmanlılar hareketi esas itibariyle Tanzima'tın Reşit Paşa'dan sonraki uygulayıcıları Ali ve Fuat Paşa'lara karşı baş kaldırma olarak belirmiştir.¹¹

Ali ve Fuat Paşa'lar gerçekten Tanzimat hareketinin yürütücüleri olarak ıslahatı Reşit Paşa'nın başlattığı şekilde, kameralizmin bir uzantısı olarak uygulamışlardı. Tebaaya aşırı bir hürriyet vermek söz konusu olamazdı. Zira ana hedef devleti kurtarmaktı. Yeni Osmanlılar bu tutuma karşı koyarak hürriyet istiyor ve bunun anayasaya dayalı bir parlamento ile sağlanacağını düşünüyorlardı. Bu düşüncelerini de basın yoluyla anlatmayı uygun

⁸ Ortaylı, a.g.c. ,s.242

⁹ a.g.c., s.242

¹⁰ Hüseyin Çelik, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve Türkiye'de Parlementer Sistem Tartışmalarının Başlaması", **Osmanlı**, c. 7, Ankara 1999, s.337

¹¹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, (5.baskı), İstanbul 1997, s.86-87

buluyorlardı.¹² Yine Ebuzziya'ya göre, cemiyetin tüzüğü İtalyan İhtilalci Cemiyet'i Karbonari'nin tüzüğünden ilham alınarak hazırlanmış ve kurucu olarak şu isimler yer almıştır; Nuri Bey(Başkan), Reşat Bey, Mehmet Bey, Ayetullah Bey ve Namık Kemal.¹³Sonradan Yeni Osmanlılar arasında sivrilecek olan Ziya Paşa ve Ali Suavi'yi bu toplantıda görmüyoruz. Bunu tesadüf saymamak gerekir.Çünkü Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi Yeni Osmanlıların üç ayrı fikir akımını temsil ederler.¹⁴

1867 yılı başından itibaren İstanbul'da gazeteler açıktan olmasa da dokundurmalarla hükümeti tenkit etmekte idler. Ali Suavi ve Ziya Bey 1 Ocak 1867 tarihinde yayına başlayan "Muhbir"de, Namık Kemal ise "Tasvir-i Efkâr"da tenkit yazıları yazmaktaydılar. Suavi, Belgrat Kalesi'nin Sırbistan'a verilmesi üzerine Muhbir'de adeta hükümetten hesap soran bir yazı yazar.¹⁵ Gazetenin aynı sayısında Padişahın etrafındaki kimselere "hainler ve cahiller" diyen Mustafa Fazıl Paşa ve ailesinin Girit için açılan yardım kampanyasına yapmış oldukları yardım, birinci sayfadan ve övgülerle verilir. Bunun üzerine Muhbir kapatılır ve Ali Suavi Kastamonu'ya sürülür.¹⁶

Öte yandan Namık Kemal Tasvir-i Efkâr'da "Mesele-i Şarkiyeye" başlıklı yazılarla Ali Suavi gibi açıktan açığa olmasa da ima yoluyla hükümetin özellikle dış politikasını eleştiriyordu. İstanbul'da bir şeylerin döndüğünü hissetmiş olan hükümet, muhalefetin sesini kısmak için Namık Kemal'i Erzurum Vali Muavinliğine, Ziya Bey'i Kıbrıs Mutasarrıflığına tayin etmiştir. Bu olaydan sonra hükümetin 12 Mart 1876 tarihinde yayınladığı ve tarihe "Kararname-i Âli" diye geçen basın nizamnamesi özellikle Türkçe basının üzerine kabus gibi çökmüştür. Namık Kemal ve Ziya Bey'in tayin edildikleri görev yerlerine gitmemek için

¹² Mardin, a.g.e., s.87

(Yeni Osmanlılar Mustafa Fazıl Paşa yanında toplanarak bir müddet sonra Avrupa'nın çeşitli yerlerinde zengin bir yayın hareketine başlarlar. Ali Suavi Londra'da Muhbir'i(1867),Paris'te Ulum'u (1868),Ziya Paşa önce Londra'da Namık Kemal ile birlikte, daha sonra tek başına Cenevre'de Hürriyet'i (1868) yayınlar.Mehmet Bey Paris'te İddihat(1869), Asaf Hüsnü Paşa ile beraber Cenevre'de İnkılab(1870) gazetelerini çıkarır. "Emil. a.g.e., s.13)

¹³ Çelik, a.g.m., s.337

¹⁴ Şerif Mardin, a.g.m., s.1700

¹⁵ Çelik, a.g.m., s.338

(Muhbir:" İstanbul'da Filip Efendi tarafından haftalık olarak 25 Şaban 1283 (1866) de çıkarılmaya başlanmış, (31 Ağustos 1868 tarihine kadar 1-55, 1-14 sayıları gazetede yazılar yazmış olan Ali Suavi, Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Paris'e kaçınca, Muhbir gazetesini Namık Kemal ve Ziya Paşa Londra'da çıkarmıştır. Jön Türk'leri kararlaştırdıkları amaçlar dışında yayın yapan Ali Suavi Paris'te Ulum gazetesini çıkarmıştır."Fethi Tevetoğlu, "Jön Türk Basını", Hayat Tarih Mecmuası, c.1, sayı:1, İstanbul 1973, s.16-17)

¹⁶ Çelik ,a.g.m., s.339

(Mustafa Fazıl Paşa, Mısır eski Hidivi Mehmet Ali Paşa'nın torunu Hidiv İsmail Paşa'nın kardeşi olan Mustafa Fazıl Paşa, Osmanlı Bürokrasisi'nin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 6 Ekim 1865 tarihinde Osmanlı Maliyesini yoluna sokacak "Meclis-i Hazain" reisliğine getirilmiş, ancak birkaç yıl sonra 7 Şubat 1866 tarihinde Sultan'ın iradesiyle bu görevden azledilmiş ve sürgüne gönderilmiştir.)

oyalandıkları bu esnada Mustafa Fazıl Paşa onları Avrupa'ya davet eder. Davet, Kastamonu'da sürgünde bulunan Ali Suavi'ye de yapılmıştır. Namık Kemal ve Ziya Bey İstanbul'da yayınlanan "Coirier Orient Gazetesi" sahibi Fransız gazeteci Giampietry'nin yardımıyla gemiyle İstanbul'dan Paris'e gitmek üzere kaçmışlardır. Namık Kemal ve Ziya Bey'ler İtalya'nın Mesina Limanında, Ali Suavi'de Mustafa Fazıl Paşa'nın görevlendirdiği adamlar vasıtasıyla Kastamonu'dan kaçırılmış ve Paris'e gitmek üzere yolcu edilmiştir. Mesine'de buluşan üçlü 30 Mayıs 1867 tarihinde Mustafa Fazıl Paşa'nın Paris'teki konağındadırlar.¹⁷

Mustafa Fazıl Paşa'nın davet veya desteği ile Avrupa'ya gelmiş olan Yeni Osmanlılar Namık Kemal, Ziya Bey, Ali Suavi, Nuri Bey, Reşat Bey, Mehmet Bey, Agah Efendi, Hüseyin Vasfi Paşa'dan oluşan bir gruptur.

Mustafa Fazıl Paşa'nın Yeni Osmanlılar'ın dinamizmine ve kalemine onların da Paşa'nın parasına ihtiyaçları vardı. Devletin içinde bulunduğu zor durum karşısında düşüncelerini serbestçe dile getirme imkanından mahrum edilen bu insanlar, tabir yerinde ise gemileri yakarak Paşa'nın davetini kabul etmişlerdir. Paşa kendilerine İstanbul'da susturulan gazetelerine karşılık, Avrupa'da gazete çıkarma vaadinde bulunmuştur. Nitekim Ali Suavi Avrupa'ya geldikten sonra faaliyetlere başlamış, Londra'da Muhbir gazetesini çıkarmaya başlamıştır.¹⁸ 31 Ağustos 1867 tarihli olan ilk sayıda Ali Suavi, Bâb-ı Âli'ye bir meydan okuma ile başlıyordu. "Muhbir, doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur, yine çıkar"¹⁹ Muhbir aynı zamanda Avrupa'da yayınlanan ilk Türkçe ve Türk gazetesidir.²⁰

Sultan Abdülaziz'in 21 Haziran'da başlayan Avrupa seyahati esnasında Mustafa Fazıl Paşa, kendisini Tolun limanında karşılamış ve seyahati boyunca maiyetinden ayrılmamıştır. Dönemin İngiltere İstanbul Büyükelçisi Henry Elliot'un bildirdiğine göre²¹, İngiliz Velihaht Prensi Prens de Gale'nin padişah nezdindeki girişimleri sonucu yurda dönmesine izin verilen Mustafa Fazıl Paşa, Sultan'ı Türkiye'ye yolcu ettikten sonra elindeki muhalif gücü örgütlemek amacıyla, Almanya'nın Baden kasabasında, aralarında bazı

¹⁷ a.g.m., s.339

¹⁸ Emil,a.g.e., s.13

¹⁹ Tevetoğlu, a.g.m., s.16

²⁰ Çelik ,a.g.m., s.339

²¹ a.g.m., s.339

yabancıların da bulunduğu Yeni Osmanlıları toplamış “Jeune Turquie” Cemiyetini kurmuş ve tüzüğünü oluşturmuştur.²²

Yeniden kurulan cemiyette Ali Suavi'ye görev verilmemesi dikkat çekicidir. Mehmet, Nuri, Reşat Beyler'in İstanbul'da 4 Haziran'da ortaya çıkarılan komploya karıştıkları için gıyaplarında mahkum edildiklerinden burada yer alamamış olmaları normaldir. Aslında Ali Suavi ve Ziya Bey'in İstanbul'da kurulan ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin çekirdeğini oluşturan “Meslek” isimli cemiyetle bir ilgileri bulunduğu dair herhangi bir belge veya bilgi de mevcut değildir.

Ali Suavi, Muhbir'in daha ilk sayısında Yeni Osmanlılar Cemiyetini “Avrupa'da muvakkaten ikamet eden bir Cemiyet-i İslamiyye” olarak niteler ve ağırlıklı olarak maarif konusuna eğilir. Gazeteyi tamamen kendisine mal eden ve bu doğrultuda yazı yazan Ali Suavi ile arkadaşları arasında çok geçmeden ihtilaflar belirmiştir. 21 Eylül 1867 tarihinde İstanbul'a dönen Mustafa Fazıl Paşa, Avrupa'daki sırkatibi Mösyö Sakakini aracılığıyla Yeni Osmanlılara ulaşmıştır. Ali Suavi ile araları açılan diğer yeni Osmanlılar 29 Haziran 1868 tarihinden itibaren yine Paşanın maddi desteğiyle “Hürriyet Gazetesi”ni çıkarmaya başlarlar.²³

Avrupa'ya kaçan Yeni Osmanlılar ve Paris'te kendilerine katılan Türk Elçiliği Katibi Rıfat Bey Mustafa Fazıl Paşa'dan aylık olarak maaş almaktadır.²⁴ Ayrıca gazetelerin masraflarını da Paşa'nın Avrupa'daki temsilcisi Mösyö Sakakini'den tahsil etmektedirler. Paşa, Ali Suavi'yi kontrol altında tutmak için para musluklarını kısma yoluna gitmiş, ancak bu tedbir işe yaramamış, O Muhbir'i bildiği istikamette çıkarmaya devam etmiştir. Nihayet yardımlar tamamen kesilince 3 Kasım 1868 tarihinde kapanmıştır.

²² Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, Ankara 1994, s.13

Çelik a.g.m., s.340

(Meslek:” Cemiyetin Yeni Osmanlılar'dan önceki, yani kuruluşdaki adı meslektir.3 Haziran 1867 yılında cemiyet mensupları Veli Efendi çayırında bir araya gelerek Bab-ı Ali'ye karşı bir komplo girişimi için müzakerelere başlarlar.Müzakerler esnasında, hükümet darbesinden sonra kimin hangi göreve getirileceği konusunda arkadaşlarıyla ihtilafa düşen Ayetullah Bey, toplantıyı terk etmiş ve girişimi ihbar etmiştir.”Çelik a.g.m., s.337)

(Hürriyet:” Türk milletinin siyasi haklarını savunmak ve Meşrutiyet rejimini getirmek için 1867 yılına doğru kurulmuş bulunan Yeni Osmanlı Cemiyetinin yayın organıdır. 29 Haziran 1868 de Londra'da 4.Rupport Street St. James's VV adresindeki İnpirimerie Centrale de La Jeune Turquie matbaasında yayınlanmaya başlayan Hürriyet, Muhbir'den sonra çıkan ilk gazetedir.Gazete 20*30cm boyunda ve haftalıktır.Hürriyetin ilk on sayısı dörder sayfa, 11-63 sayı sekiz sayfa çıkmıştır.İlk dört sayısında mesul müdür olarak Reşat, 5-63 sayılarda Kemal ve 64-100 sayılarda Arif imzaları görülmektedir.İlk sayısından 28 Şubat 1870 tarihinde çıkan 88. Sayısına kadar matbaa harfleriyle, Londra'da 22 Haziran 1870 tarihli 100. Son sayısına kadar Cenevre'de Litografya olarak yayınlanan Hürriyet'in son 12 nüshasındaki el yazısı Arif Efendi'nindir.” Tevetoğlu, a.g.m.,s.11)

²⁴ a.g.m., s.340

Mustafa Fazıl Paşa mevki, makam verileceği ümidi doğunca, daha önce Osmanlı hükümetinin aleyhinde yazmaları için para verdiği Yeni Osmanlılar'a şimdi de susmaları için para veriyordu. Muhtemelen Paşa'ya Muhbir'i ve Hürriyet'i susturması şartıyla bakanlık verilecekti. Paşa'nın susma çağrısına Ali Suavi ile Ziya Paşa tepki gösterirken, Namık Kemal kabul eder.²⁵

Mustafa Fazıl Paşa, İstanbul'da kendisine herhangi bir görev verilmeden iki yıl oturmuş, ancak 24 Temmuz 1869 tarihinde Meclis-i Ali Memurluğuna (Devlet Bakanlığı) getirilmiştir. Paşanın bakan olmasıyla beraber Yeni Osmanlılarla ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Mustafa Fazıl Paşa, Hürriyet'e maddi desteğini kesince, bu sefer Hidiv İsmail Paşa'nın adamları devreye girmiş ve Ziya Bey'e Hürriyet'in çıkması için gerekli nakdi yardımları yapmışlardır. Haliyle eskiden Mısır yönetiminin aleyhinde olan Hürriyet, bu sefer lehine dönmüştür.²⁶

Bu arada Ali Suavi evlendiği bir İngiliz kadınla beraber Paris'e yerleşmiş, burada kendi el yazıyla "Ulum" adında bir gazete yayınlamıştır. Her sayısı 64 sayfa olan gazete, el büyüklüğündedir. Daha önce Muhbir ve Hürriyet'in ülkeye sokulmasında zorluklar çıkmıştır. Bu sebepten dolayı Ali Suavi Ulum'u zarf içerisinde gönderebilecek ebatta çıkartmaktadır. Namık Kemal, Paşanın çağrısını kabul edince cemiyet ilk etapta ikiye ayrılmıştır. Nuri ve Reşat Beyler, Kemal Beyle beraber hareket ederken, Mehmet Bey ve Hüseyin Vasfi Paşa Paris'te sadece dört sayı devam edecek olan "İnkılap Gazetesi"ni yayınlamakla meşgullerdi. Yeni Osmanlıları amaçlarına ulaşmak için kullanan, ülkenin kurtuluşundan söz ederek onların hamiyet duygularını tahrik edip daha sonra onları yüzüstü bırakan Mustafa Fazıl Paşa'ya karşı olma, ondan öç alma konusunda Ali Suavi ile Ziya Bey müttefiklerdir.²⁷ Oysa ki Namık, Ziya Paşa ve Ali Suavi yeni Osmanlıların üç ayrı fikir akımını temsil ederler.²⁸

Yeni Osmanlıların dağıldıkları, fakat yayın yoluyla bir süre etkinliklerini devam ettirebildikleri 1870-1876 yıllarında Yeni Osmanlılar'ın liberal ideolojisine nispetle çok daha şekilsiz, fakat uzun vadede ağırlığı inkar edilemeyecek olan bir fikir hareketi İstanbul'da ve genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda şekilleniyordu.²⁹ Tarık Zafer Tunaya'ya göre bu

²⁵ a.g.m., s.340

²⁶ a.g.m. s.340

²⁷ Çelik, a.g.m., s.341

(Ulum:" 1869'da Paris'te el yazması ve taş basması teksir suretiyle Ali Suavi tarafından çıkarılan gazetedir" Tevetoğlu, a.g.m., s.19)

²⁸ Mardin, a.g.m., "Yeni Osmanlılar",s.1700

²⁹ Mardin ,a.g.e.,Türk Modernleşmesi, s.91

harekete “İslamcılık” demek yerinde olur. Önderleri arasında tarihçi ve devlet adamı Cevdet Paşa’yı ve Şirvanizade Rüşdü Paşa’yı saymak mümkündür.³⁰

Hareket 1840’lardan beri genel bir “Müslümanca” tepki olarak şekilsiz, fakat ısrarlı bir “arka plan” unsuru olarak ortaya çıkıyordu. Hareketin “kuramcı”larının olduğunu söylemek mümkün değildir. İlk işaretlerinden biri Nakşibendi şeyhinin padişah aleyhinde bir komplo olarak hazırladığı ve öncülüğünü yaptığı bir karşı koyma hareketidir.(1859- Kuleli Vakası) Ali Paşanın 1871’de ölümünden sonra bu eğilimin devlet katları içinde etkisi son derece yavaş gelişmiştir ve bir asır sonra bile açığa kavuştuğu söylenemez.³¹

İslamcıların fikirlerinin odak noktası, Osmanlıların Tanzimat’la birlikte kültür benliklerini kaybetmeye başladıklarıydı. Bunun karşısına geçmekte en uygun yol Tanzimat’ın gizli olarak inkar ettiği, “şeriatın değerlerini” tekrar Osmanlı toplumuna getirmektir. II. Abdülhamit devrini bu gelişmeler açısından değerlendirmek gerekir.³²

1876’da I. Meşrutiyet’le Osmanlıda yeni bir dönem başlamış olur. 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi Türk yenileşmesi açısından önemli bir olaydır. Türk tarihinde ilk defa anayasal bir sistem uygulanır. Yalnız bu hareket tabandan baskı sonucu değil, tepeden yapılmıştır. Ancak bu sistemin geleneksel Osmanlı yönetim sistemine ters olması ve II. Abdülhamit’in ülkenin sorunlarının Meşrutiyet’ten kaynaklandığına inanması sonucunda kısa sürede kapatılmıştır.

³⁰ Mardin, Türk Modernleşmesi, a.g.e., s.91

İslamcılık: “Genç Türklerin Meşrutiyete dayanan Osmanlılık sistemini kabul etmelerine karşılık II. Abdülhamit istibdada dayanan İslamcılık sistemini kabul etmiş ve devrinde iç idarede olsun, dış siyasette olsun bu sistemi teşkilatlandırıp geliştirmiştir. o suretle ki, devrin siyasi edebiyatında olduğu gibi, tarihte de II. Abdülhamit, istibdadı olduğu gibi İslamcılığı da sembolleştiren bir ad haline gelmiştir. Bununla beraber teolojik olmaktan çok siyasi bir karakter taşıyan bu sistemi açıklamak için II. Abdülhamit’in üzerine tesir yapmış olan amilleri gözden geçirmek lazımdır. Bu amiller sırasıyla şunlardır: Osmanlı İmparatorluğunda Müslüman-Hıristiyan münasebetlerinin kötüleşmesi, Avrupa’nın Osmanlı Hıristiyanları lehine müdahaleleri, imparatorlukta ve dünyada İslam memleketlerinin Avrupalılar tarafından istilası, İslam dünyasında İslam ittifakı lehinde fikir cereyanlarının belirmesi.” Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.8., Ankara 1995, s.539-540)

³¹ a.g.e., s.91

³² a.g.e., s.91-92

Abdülhamit'in tahta geçmesiyle 1877'den itibaren dağıtılan Yeni Osmanlılar, böylece Türk fikir ve siyaset sahnesinden çekilirken yeni bir nesil bu sefer Abdülhamit idaresine karşı muhalefete hazırlanıyordu.³³

Sonradan İttihat ve Terakki Cemiyeti halinde teşekkül edecek olan Jön Türklerin faaliyetlerinden önce 1877-1889 yılları arasında Abdülhamit idaresini yıkmak isteyen bazı hareketler görülür ki, bunların en mühimi Ali Suavi'nin V. Murat'ı tahta çıkarmak üzere giriştiği teşebbüstür. Çırağan Sarayı Vakası (Mayıs 1878) diye bilinen hadise muvaffak olmaz. Ali Suavi öldürülür.³⁴ Fakat V. Murat'ı padişah yapmak için teşebbüsler devam eder. Bu sıralarda kurulan Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi³⁵ faaliyetini genişletir.

V. Murat'ı tekrar padişah yapmak isteyen Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi diye de adlandırılan bu olayın mahiyeti şudur: V. Murat, tahttan indirilip Abdülhamit padişah ilan edildikten sonra Masonlar, teşkilatlarına mensup olması dolayısıyla Sultan Murat'ın sıhhati ve akıbeti ile yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Abdülaziz gibi intihar edip veya

³³ Emil, a.g.e., s.14

³⁴ Emil, a.g.e., s.14

(Çırağan Vakası: "Göz hapsi altında bulundurulduğu Çırağan Sarayından Sultan Murat'ın Ali Suavi tarafından kaçırılmak teşebbüsüne denilmiştir. Ali Suavi, 18 Mayıs 1878'de yüz veya iki yüz kadar Rumeli muhaciri ile beraber ve silah kullanmak suretiyle Çırağan Sarayına girmeye muvaffak olmuş, V. Murat'ın dairesine gitmiş ve kendisini alıp götürmek istemiştir. Fakat bu şurada yetişen Beşiktaş inzibatını sağlamaya memur Hasan Paşa tarafından sopa ile öldürülmüştür. Bu arada muhacirlerden de yirmi kişi kadar ölmüş, bir kısmı da yakalanmış gerisi ise kaçmayı başarmıştır. İlk anda bu olay V. Murat'ı tahta çıkarma suretinde gösterilmiş ise de sonradan çeşitli ihtimaller üzerinden durulmuştur. Ciddi bir tedkike tabi tutulmamış olan bu ihtimaller şu suretle sıralanabilir. Çırağan Olayı, II. Abdülhamit'in tertibi ile ve Sultan Murat'ın bir kargaşalık anında öldürülmesi maksadıyla yapılmıştır. İkinci ihtimal, Ali Suavi'nin V. Murat'ı tahta çıkarmak için bu işe girişmiş olduğu merkezindedir. Üçüncü ihtimal Murat'ın saraydan alınarak Rodop'da Ruslara karşı mukavemet etmekte bulunan Türk kuvvetlerinin başına geçirilmesidir. Dördüncü ihtimal en az yakın olanıdır. Namık Kemal tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre Ali Suavi,Rusların İstanbul'a girmesini kolaylaştırmak için bu işi yapmıştır. Beşinci ihtimal Mahmut Celalattin Paşanın kısaca temas ettiği ki Sultan Murat'ın saraydan alınarak bir İngiliz gemisine götürülüp Londra'ya kaçırılmasından ibarettir. Bütün bu ihtimaller tedkik konusu olmakla beraber, en akla yakın olanı sonuncusudur. Çünkü bu suretledir ki V. Murat hasta olması halinde tedavisi mümkün olacak, sıhhatini kazanmış olmasının anlaşılması halinde ise II. Abdülhamit'in padişahlığı meşru olmaktan çıkacaktır." Karal,a.g.e., s.498-501)

³⁵ a.g.e., s.14. (Kleanti Skaliyeri adlı mason cemiyeti mensuplarından biri tarafından kurulan bu gizli cemiyetin belli başlı mensupları, Aziz Bey, Nakşibendi Kalfa Seniha Sultan'ın kethüdası, Bekir Efendi, Evkaf Müsteşarı İzzet Efendi'nin oğlu Muhtar bey, Doktor Agah Bey, nihayet Ali Şefkati Bey ve bizzat V. Murat'ın kız kardeşi Seniha Sultandır.)

öldürülmesinden korkulmakta idi. İlk sıralarda böyle bir tehlikenin mevcut olmadığına dair İstanbul Mason Cemiyeti başkanı tarafından İtalyan Mason teşkilatına yazılmıştır.³⁶

Masonların itimadını kazanmış olan Ethem Paşa'nın Sadrazamlıktan azledilmesinden sonra (Ocak 1878) İstanbul'daki Mason teşkilatında Prodos Locası Üstad-ı Azamı olan ve yukarıda adı geçen Kleanti tarafından Sultan Murat'la alakalı olarak bir komite kurulmuştur.³⁷

Komitenin başlıca üyeleriyle diğerlerinden kimlerin Masonluk ile irtibatları bulunduğu bilinmemekle beraber Kleanti'nin Sultan Murat'ı daha şehzadelikinden beri tanımış ve ona Masonluk kaidelerini öğretmiş olduğu malumdur.³⁸

II. Abdülhamit'in çeşitli sebeplerle prestijinden kaybetmesi üzerine cesarete gelen komite, Sultan Murat'ı tekrar tahta çıkarmak teşebbüsüne girişmiştir. Kleanti ve Ali Şefkati Bey gizlice saraya girip Sultan Murat ile görüşmüşlerdir. İstanbul'un çeşitli semtlerinde duvarlara Sultan Murat lehine beyannameler yapıştırmışlardır. Hatta bir aralık II. Abdülhamit'in hayatına kastetmek için bir plan hazırlanmış ise de yürütülmemiştir. Yeni bir plan hazırlanır; buna göre su yollarından Çırağan Sarayı'na girilerek Sultan Murat oradan alınacak, gizlice Aziz Bey'in evine getirilecektir. Ondan sonra da softalar ve halkla beraber biat merasiminin yapıldığı yerlerden birine gidilip alakalı ulema ve devlet erkani da davet edilecek ve Murat tahta çıkarılacaktır. Yalnız komite mensubu Hüsnü adında birinin komiteyi ifşa etmesi zerine komite üyelerinin toplantı esnasında buldukları Aziz Bey'in evi zaptiyeler tarafından basılmıştır.³⁹ Üyelerinin bir kısmı Avrupa'ya kaçar; bir kısmı da yakalanarak mahkum edilir.⁴⁰

Komite dağıldıktan sonra Ali Şefkati Bey de Avrupa'ya kaçar. 1879-1881 yılları arasında Napoli ve Cenevre'de "İstikbal Gazetesi"ni çıkarır. Aynı gazete üçüncü defa 1895'te çıkmaya başlayınca doğrudan doğruya Jön Türklerle ilgili bir organ haline gelir.⁴¹

³⁶ Karal, a.g.e., s.501-502

³⁷ a.g.e., s.501

³⁸ a.g.e., s.502

³⁹ a.g.e., s.503.

⁴⁰ Emil, a.g.e., s.14

⁴¹ a.g.e., s.15

(Bu komitenin ehemmiyeti bilhassa 1906'dan sonra Jön Türkler arasında görülen siyasi masonluğun kaynağını teşkil etmesi ve ileride Jön Türklerin bayraktarı olacak Ali Şefkati Bey'in ilk faaliyetlerine burada başlamasıdır.)
Emil, a.g.e., s.14

1881'lerden istibdat idaresiyle mücadele şiddetlenir. Avrupa'ya, Mısır'a firarlar, kaçamayanların muhakeme ve mahkumiyeti, Hafîye Teşkilatının bakısı, jurnaller, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Mülkiye gibi yüksekokul gençleri arasında başlayan hürriyetçi kıpırdanmalar birbirini izler. Nedim, Said ve Cemal Bey adında üç arkadaş "Sadakat Gazetesi"nde yazdıkları bir yazıdan dolayı kalebentliğe mahkum edilirler. Hilmi Hakkı Bey isimli bir gazeteci bu sıralarda İstanbul'dan kaçarak "Cüret" adlı bir gazete çıkarır. Aynı sene içinde Ahmet Rıza Bey ve Mehmet Selim Türkiye'den ayrılırlar. Ahmet Rıza, Paris'e giderek orada bir müddet sonra Jön Türklerin reisi olur ve "Meşveret Gazetesi"ni (1895) çıkarmaya başlar. Jön Türkler bir müddet sonra Cenevre, Londra ve Kahire'de merkezler kurarlar.⁴²

Bu firarlar ve onları üst üste hapis ve sürgün cezalarıyla önlemeye çalışan sarayın aydınlar üzerindeki baskısı devam ederken, 1889 senesinin 21 Mayıs'ında Tıbbiyeli beş arkadaş birleşerek ilk adı "İttihat-ı Osmanî" olan İttihat ve Terakki Cemiyetini kurarlar. Bu beş arkadaş İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Mehmed Reşid ve Hüseyinzade Ali Bey'dir.⁴³ Kuruluşunun temel amacı Meşrutiyeti ve anayasal düzeni tekrar kurmaktır. Bu hareketin ilk aşaması İstanbul'da askeri okullarda fikir alış verişi şeklinde olmuştur. Gizli olarak devam eden bu hareket kısa sürede kendine bir çok taraftar buldu. Bu harekete karşılık yönetim de boş durmadı ve baskı uygulamaya başladı. Hareketi başlatanlar yurt içinde rahat ortam bulamayınca yurt dışına çıkmaya başladılar. Ülke dışında da devam eden bu muhalefet hareketinde Mizancı Murat ile Ahmet Rıza arasında çeşitli fikir ayrılıkları yaşanmış ve Murat ön plana çıkmıştır.

Mısır'da Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yaveri iken muhalefete katılmaya karar vererek "Sancak" adında, ilk sayısında İttihat ve Terakki ile ilgisinin bulunmadığını açıklayan bir gazete ile yayına başlayan Ahmed Saib Bey, eski fiili lider Ahmet Rıza ile temas kurmuş ve onun görüşleri çerçevesinde hareket etmeyi kabul etmiştir.⁴⁴

⁴² Emil, a.g.e., s.15

(Sadakat:" 1902'de Manchester'de İbrahim Hakkı Bey tarafından yayımlanmıştır." Tevetoğlu, a.g.m.,s.18)

(Meşveret:" 1895'te Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Ahmet Rıza Bey'in idaresinde Fransızca ve Türkçe olarak Fransa, İsviçre ve Belçika'da ayda iki defa olarak yayımlanmıştır." Tevetoğlu, a.g.m., s.16-17)

⁴³ a.g.e., s.15.

⁴⁴ Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasi Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (1889-1902)**, İstanbul 1985, s.15

(Sancak: "1900'de Kahire'de Ahmet Saib Bey tarafından çıkarılan bu gazete, Meşrutiyet'e kadar devamlı yayım yapmıştır." Tevetoğlu, a.g.m.,s.18)

Kendisinin Mayıs ayında Ahmet Rıza ile yaptığı görüşmeden hemen sonra, “Sancak”ın Ahmed Rıza Beyin eski eserlerini tefrikaya başlaması eski fiili liderin bir anlamda Türkçe bir gazeteye kavuşması anlamına gelmiştir.⁴⁵

Daha sonra Murat iktidar tarafından ülke sorunlarının çözümü için Osmanlı yönetimince ikna edilince, hareketi Ahmed Rıza ve Halil Ganem devam ettirmişlerdir.

Cemiyet kısa süre sonra kendini daha aktif göstermeye başlamıştır. İlk defa Ermeni olaylarında cemiyet boş durmamış ve yönetimi acizlikle suçlayıp olayları başlatanları sert bir dille kınamıştır. Meşrutiyeti ilan etmek veya parlamenter sistem getirmek amacı dışında ortak amaçları bulunmayan cemiyet üyeleri, kendi içinde bile ayrılıklara düştü. Hatta 1902 yılında yapılan Jön Türk Kongresi sonucunda Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin grupları arasındaki ayrılık daha da kronikleşmiş oldu. Bu bir anlamda bölünme demektir. Bu şekilde devam eden muhalefet hareketi, 1906 yılında tekrar hareketlendi. Cemiyet aynı yıl Selanik’te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile 1907 yılında birleşerek mücadele gücünü artırdı. 1907 yılında tekrar kongre yapıldı. Bu kongre sonucunda, bu muhalefet hareketinin artık bir şey yapması yani, Meşrutiyet sistemini getirmesi gerektiği vurgulandı. Rus Çarı ile İngiliz Kralı arasında Reval’de yapılan görüşme Cemiyet için yeni bir fırsattı. Cemiyet yönetime karşı baskılarını artırdı. Balkanlardaki hareketlenme – Balkanlar özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin “yumuşak karnı” olmuştur- ve muhalefetin artan baskıları sonucu 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet ilan edilmiş oldu.

Artık Türk tarihinde yeni bir sayfa açıldı. Bu bir anlamda Osmanlı geleneksel yönetim sisteminin yeni bir safhaya girmesi demektir. Her ne kadar Padişah başta olsa da parlamento görev başındaydı. Türk siyasal hayatının başlangıç noktası kabul edilen II. Meşrutiyet, halkı da yönetime ortak etmişti. Bu sistemle beraber kamuoyu, özgür basın, milliyetçilik, temel haklar gibi kavramlar Türk siyasi ve sosyal hayatına girmiş oldu.

Böylece on dokuz yıl süren bir mücadele devresinden sonra Jön Türkler Türkiye’nin kaderini değiştiren büyük bir zaferle İttihat ve Terakki iktidarını başlatmış oldular.⁴⁶

⁴⁵ Hanioglu, a.g.e., s.15

⁴⁶ Emil, a.g.e., s.17

I. BÖLÜM

Ahmet Saib Bey, Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikirleri

A-Hayatı

Ahmet Saib Bey, 1859 yılında Kafkasya'da doğmuştur.¹Aslen Çerkezdir.² Babası civarın tanınmış şahsiyetlerinden Ebu Müslüm Efendi'dir. İlk ve harbiye tahsilini Rusya'da tamamladıktan sonra Türkiye'ye göç etmiştir.³Türk ordusundaki vazifesine İstanbul'da başlamış ve yüzbaşılığa kadar yükselmiştir. Beş senelik bir hizmet devresi zarfında İstanbul'un siyasi hayatından rahatsız olduğundan Anadolu'ya naklini istemiştir. Kendisi bu arzusunun sebebini; "İstanbul'un ahvali bir müslümanı sevindirecek ahval olmadığından Anadolu'yu istedim" şeklinde ifade etmektedir. Üç sene Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çalışmış, yurdu yakından tanımıştır.⁴

Anadolu görevinden sonra ikinci Abdülhamit'in Hassa Süvari Alayında görev almıştır.⁵ Hassa Süvari Alay'larında yüzbaşılığını sürdürdüğü sıralarda Hürriyet taraftarları ile özellikle Mizan'cı Murat Bey'le sıkı temas kurmuş ve bunların neticesi olarak da Abdülhamit idaresine karşı cephe almıştır.⁶

Osmanlı Hükümeti'nin 24 Ekim 1885 anlaşması hükümleri gereğince Mısır Meselesini İngilizlerle görüşerek halletmek üzere Fevkalade Komiser tayin ettiği Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Yaveri olarak ikinci Abdulhamit tarafından görevlendirildi.⁷1885 yılı sonlarında Mısır'a gitti.⁸

Mısır'a gitmeden önce ilişki kurduğu Murat Bey, Ahmet Saib Bey'in Mısır'da ne şekilde çalışacağını tespit etmiş, özellikle Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın vaziyeti üzerinde durulmuştu. Paşa'nın ahvali müsait olursa kendisi ikna edilecek ve İstanbul'a karşı bir harekete geçilecekti. Ahmet Saib Bey bu düşüncelerle Murat Bey'e mektup yazarak O'nun Mısır'a gelmesini teşvik eder. Bir müddet beraber çalışırlar ancak Ahmet Rıza Bey ve Murat

¹ İbrahim Alaaddin Gövsa, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, c.1, İstanbul 1933-1936, s.26

² Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, (Çeviren: Coşkun Üçok,.) Ankara 1982, s.436

³ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "*Ahmet Saib Bey*", **Akşam**, 5 Mart 1950, s.5

⁴ a.g.m.,s.5

⁵ Ahmet Saib, **Abdülhamit'in Saltanatının İlk Günleri**, (Sadeleştiren: Ruhi Turfan), İstanbul 1982, s.1

⁶ Şehsuvaroğlu ,a.g.m., s.5

⁷ B.B. Arş. Yıldız Esas Evrakı, D.122, V.12, ("Abdülhamit Ahmet Muhtar Paşa'nın maiyetinde bulunacakları bizzat seçti. Bu hususta çıkardığı irade ile; Erkanı Harbiye Kaim-makamından müşarun ileyhin damadı Şevki Bey ile Bab-ı ,Ser askeri Mübaat Komisyonu Reisi Binbaşı Mustafa Bey'in Yaverlik ve Kastamonu adliye Müfettişi Arif Bey'in ikinci Katipliğine Arapça bildiğinden Amedi Divanı halifelerinden Muhsin Bey'in, ayrıca Yüzbaşı rütbesinden iki Süvari Yaveri, Çavuş rütbesinden dört Süvari Yaverinin tayini istendi.")

⁸ Rifat Uçaral, **Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi**, İstanbul 1976, s.172

Bey arasındaki anlaşmazlıkta Ahmet Saib Bey, Ahmet Rıza Bey'i destekler. Durum bu merkezdeyken 1896 yazında İngiliz işgal kuvvetlerinin yönetiminin başında bulunan Lord Cronier Osmanlı Devleti'nin baskılarını öne sürerek Murat'ı Mısır'dan gönderir.⁹

Murat Bey Mısır'dan ayrıldıktan sonra Ahmet Saib Bey siyasi faaliyetlerine devam etti. 1899 yılında tarafsız bir gazete olan "Sancak"ı çıkardı.¹⁰ Bundan kısa bir süre sonra ise eski fiili lideri Ahmet Rıza Bey ile temasa geçti. 19 Mayıs 1900 tarihinde de Ahmet Rıza'nın eski eserlerini gazetesinde tefrikaya başlar. Böylece Ahmet Rıza Bey'de bir anlamda Türkçe bir gazeteye kavuşur.¹¹ Ahmet Saib Bey Sancak'ın neşriyatını 1902 Kongre'sine kadar devam ettirir.

4 Şubat 1902 yılında Prens Sebahattin başkanlığında toplanan Kongre'de Cenevre'deki Mahir Said'in İntikam, Ali Fahri Bey'in Tokmak, Hikmet Bey'in İstirdad Gazeteleri ile birlikte Ahmet Saib Bey'in Sancak'ı kapatılır.¹² Ahmet Saib Bey'in Mesul Müdürlüğünde Şura-yı Ümmet Gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır.¹³ 18 Ocak 1905 Çarşamba günü saat beş buçuk da İsplandit Bar önünde tutuklanır.¹⁴ Kısa bir mevkufiyet, ardından da serbest bırakılır.¹⁵ 1906 yılından itibaren de Dr. Bahaattin Şakir'in gazetede etkisini artırması üzerine Şura-yı Ümmet'ten ayrılır ve eski gazetesi Sancak'ın neşrine tekrar başlar.¹⁶ Bundan sonrada Cemiyetin işlerine karıştırılmaz.¹⁷

Ahmet Saib Bey İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar İttihat ve Terakki hareketinden bağımsız olarak gazetesini çıkarmaya devam eder. Bu sırada dönemin önemli olaylarını anlatan kitaplarda neşretmektedir. Ancak Meşrutiyet ilan edildikten sonra üslubu biraz yumuşamaya başlamıştır. Çünkü kendisi yurda dönmek için affedilmeyi beklemektedir.¹⁸

Ahmet Saib Bey bu girişimlerden sonra İstanbul'a dönmeyi başarır. Sancak-ı İstanbul'da neşretmeye başlar. Fakat siyasi fikirlerinden dolayı herhangi bir mevki alamaz.

⁹ Şerif Mardin, **Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, (9. Baskı), İstanbul 2002, s.101,Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5

¹⁰ Sancak'ın tarafsızlığı için, Bkz. **Sancak**, 18 Teşrin-i Sani 1899, adet 1

¹¹ Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasi Örgüt Olarak Osmanlı İttihak ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler (1889-1902)**, İstanbul 1985, s.371

¹² Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler**, İstanbul 1945, s.154

¹³ Ernest Edmond Ramsour, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, (Çeviren: Nuran Yavuz), (2. Baskı), İstanbul 1982, s.93, Ayrıca ayrıntılı bilgi için Bkz. **Sancak**, 1 Teşrin-i Evvel 1906, numara 65

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. **Şura-yı Ümmet**, 6 Şubat 1905, numara 68

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. **Şura-yı Ümmet**, 19 Şubat 1905, numara 69

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. **Sancak**, 1 Teşrin-i Evvel 1906 ,numara 65, Mardin, a.g.e., s.283, Paul Fesh, **Abdulhamit'in Son Günlerinde İstanbul**, (Çeviren: Erol Üyepazarıcı), İstanbul 1999, s.387

¹⁷ ("Ahmet Saib Bey'i Meşrutiyet'in ilanından tahminen beş sene önce Paris'e geldiği zaman tanıdım. İttihat ve Terakki Cemiyet'i o zaman Mısır'da bastırmaya mecbur olduğu Şura-yı Ümmet'in basım ve dağıtımına bakmak vazifesini Ahmet Saib Bey'e verdi. Ahmet Saib Bey bu hizmeti bir müddet yaptı. Lakin daha sonra oradaki arkadaşlarıyla bozuştu ve Cemiyet'ten verilen talimatı dinlememeye başladı. Nihayet kendisi ile ilişki kesildi. Bundan sonra Cemiyet işlerine karıştırılmadı." Bülent Demirbaş, **Ahmet Rıza Bey'in Anıları**, "26 Ocak-19 Şubat 1950, Cumhuriyet" ,İstanbul 1988,s. 66-67)

Sonradan İstanbul Darülfünun'unda Edebiyat Şubesinde Rusça hocalığı elde eder. Hocalığı sırasında neşriyata devam eder ve para kazanmak için özellikle tercüme eserlerini tercih eder.¹⁹

Ahmet Saib Bey 1911-1919 yılları arasında ekonomik sıkıntı içerisinde faaliyetlerine devam etmiştir. 1911'de yayınladığı eserlerden sonra parasızlık yüzünden bazı eserlerini yayınlamamıştır. Bu eserler Mehmet Tahir'in Osmanlı Müellifleri'nde belirtilmiştir. Ahmet Saib Bey Rus dili hocalığı yaptığı sıralarda vefa etmiş, Erenköy'de Sahra-i Cedit²⁰ Mezarlığına defnedilmiştir.²¹

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Sancak ,1 Ağustos 1908, numara 71, B.B. Arş. Y.PRK.A, D.15, G14

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri (1299-1915)**, (Hazırlayan: İsmail Özen), c.3, İstanbul 1975, s.8., Ali Birinci, **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, İstanbul 2001, s.283, Mehmet Saray, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul 1996, s.49

²⁰ ("Erenköy'deki Sahra-i Cedit Mezarlığı, adından da anlaşılacağı gibi yeni bir mezarlıktır. buradaki Şemsettin Günaltay Caddesinden doğudaki Merdiven Köy Çeşmesi Sokağına kadar uzanan üçgen biçimdeki bu "yeni mezarlık" büyük olasılıkla 13. Yüzyılın (1878-1883) son beş yılında kurulmuştur. buradaki en eski mezar taşlarının tarihleri 1298 ve 1299 olup, bu mezarlığın güneyindeki üçgen kısmın ucunda 1922-1923 yılları arasında başbakanlık yapmış olan ve 1964 de ölen Rauf Orbay'ın mezarı bulunmaktadır. Bu mezarın kuzeyindeki bölgenin üçte birini büyük ölçüde Osmanlı mezar taşları kaplamaktadır. Sahra-yı Cedit Mezarlığı Osmanlı üst kademesinin gömüldüğü bir mezarlıktır." Hans-Peter Laquenur, **İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, (Çeviren: Selhattin Dilidüzgün), İstanbul 1997, s.58-59)

²¹ Frans Babinger ölümünü 1918, Bursalı Mehmet Tahir 1919, İbrahim Alaaddin Gövsa 1920 olarak belirtmektedir. Ancak biz ölüm tarihini tam olarak belirleyemedik.

B- Jöntürkler ve Ahmet Saib Bey'in Jöntürklerle ilişkileri

1. Jöntürkler

İstibdat idaresine ve II. Abdülhamit'in şahsına karşı savaşmış olan kimselere, tarihte bazen Jön Türkler, bazen de İttihat ve Terakki Cemiyet'i içinde yer verildiği görülmektedir. Çoğu kere de bu iki deyim müteradif gibi kullanılmaktadır.²² Nitekim İkinci Meşrutiyet konusu ile ilgili Ahmet Bedevi Kuran tarafından yayınlanmış iki eser, "İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler" ve "İnkılap tarihimiz ve İttihat ve Terakki" incelendiğinde kapsadıkları hadiseler aşağı yukarı aynıdır.

Jön Türkler deyimi ile II. Abdülhamit'e ve idaresine karşı ferdi olsun, gruplar veya cemiyetler halinde olsun muhalefette bulunmuş olanların bütünü anlaşılır. Jön Türkler, hiçbir zaman organik bir siyasi parti teşkil etmemişlerdir.²³

Oysa ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne gelince, bu cemiyeti kuranlar, Jön Türkler'den sayılmakla beraber, organik bir siyasi teşekkül içinde ve siyasi bir program etrafında toplanmışlardı. Gerçi bu parti üyeleri her hususta aynı fikirde değillerdi. Aralarında kesin anlaşmazlıklar ve fikir ayrılıkları vardı. Fakat buna rağmen İttihat ve Terakki, hürriyet savaşının daima teşkilata sahip bir temsilcisi durumunu muhafaza etmiştir.²⁴

Abdülhamit'in 1876'da tahta çıktığı zaman:

- 1- Hürriyetçi fikirleri yayan bir grup (Yeni Osmanlılar)
- 2- Bâb-ı Âli erkanından bir grup
- 3- Askerî kuvvetlerden oluşan bir grup
- 4- Din adamlarından oluşan bir grupla karşılaştığını söyleyebiliriz.

²² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. 8, Ankara 1985, s.510

²³ a.g.e., s.511

²⁴ a.g.e., s.511

Bu ittifak Osmanlı İmparatorluğunda seyfiyye, kalemiyye, ilmiye gibi ana meslek gruplarının bir ittifakından başka bir şey değildi.²⁵

Abdülhamit devrinin bütün iç politikası, bu ittifakı çözmeye yarayacak bir kararlar silsilesi olarak değerlendirilebilir. Abdülhamit'in askerler için kullandığı taktik, kumandanların ellerinden yetkilerini alıp Yıldız Sarayını askeri politika, "hareket ve eğitim" ve personel merkezi haline getirmek oldu. Ulemaya gelince, -genellikle sanılanların tersine- ilmiye kendi yağında kavrulmaya bırakıldı. Abdülhamit'in mülkî erkânı kendisine bağlama politikasına gelince; padişah Mülkiyeden birincilik ve ikincilikle mezun olanları Mabeyn'de kendi hizmetine alıyor ve diğerlerine oranla yüksek bir hayat standardı sağlıyordu.²⁶

Ali Suavi ve Skalyeri-Aziz Bey komitesinin faaliyetlerini saymazsak, 1889'a değin, Abdülhamit mutlakîyetine karşı örgütlü bir çalışma olmadı.²⁷ 1889 senesinin 21 Mayıs'ında Tıbbiyeli beş arkadaş birleşerek Tıbbiye Mektebinde, "İttihad-ı Osmanî" adında²⁸ gizli ve hücre usulüyle genişleyen bir örgüt kurdular.²⁹ 1885'e değin bu grubun yalnızca bir fikir kulübü olarak çalıştığı (gizli gizli hürriyetçi kitaplar, şiirler okuma, sohbet toplantıları düzenleme) düşünülürse, örgütün kuruluş güdüsünün Fransız İhtilalinin 100. yılını anmak düşüncesine katılabilir.³⁰ Yine 1889 yılında Bursa Maarif Müdürü Ahmet Rıza Paris Sergisini görmek istediğini öne sürerek

²⁵ Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, a.g.e., s.67

²⁶ a.g.e., s.67-70

²⁷ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi*, c.3, (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), (5. Baskı), İstanbul 1997, s.171

²⁸ Birol Emil, a.g.e., s.15 ,Mizancı Murat Bey Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1979 s.15; ("Hanioglu, cemiyetin kuruluşunu şöyle anlatmaktadır: "21 Mayıs 1305 (3 Haziran 1889) tarihli toplantıdan sonra İttihad-ı Osmanî adını alan cemiyeti kısa sürede okul mehafilinde bir efsane niteliğine büründü. Doktor Mekkeki Sabri Beyin Abdullah Cevdet'e gönderdiği bir mektupta durum şu şekilde anlatılıyordu: '...1307 (1891) tarihinde ... talebe arasında kulaktan kulağa esrarengiz bir takım şeyler fısıldanıyordu. Meğer gizli bir cemiyet-i siyasiye teşekkül etmiş! Fakat nerede? Ne vakit ve ne için? Bütün bu suallerin bir cevabı yoktu. Bunlar esrarengiz mahiyette bir çok manaları gizliyordu. Cemiyet nazarıyla adeta mukaddes gibi bir şeydi.' Diğer okullara da yayılan bu efsanevi hava oldukça yararlı olmakla birlikte, cemiyetin yaklaşık iki yıl süreyle hiçbir faaliyette bulunmadığının da önemli bir göstergesi olmaktadır. Bu aradaki tek faaliyet okulun önündeki odun yığınları üzerinde yapılmasından dolayı Hatab Kırathanesi İctimai adını alan bir toplantının yapılması hareketin bazı Tıbbiye talebelerine anlatılmasından ibaret kalmıştı". Hanioglu, a.g.e., s.174)

²⁹ Akşin, a.g.m., s.171

³⁰ a.g.m., s.171

ikinci defa bu şehre gider.³¹ Burada kalmaya karar verir. Ahmet Rıza Paris'ten Abdülhamit'e çeşitli sorunlar hakkında 6 layiha yazıp gönderir.³² Bu arada o zaman ki pozitivizm direktörü Pierre Laffitte ile ilişkisi artar. Bu durumu şöyle açıklıyor:

“1889'a kadar Türkiye'de Milli Eğitim Müdürlüğü ile meşgul oldum. Bu tarihten itibaren Paris'e gelerek çağdaş fikir hareketlerini bol bol etüt etmek için görevimi bıraktım. Zaten daha önceden pozitivist doktrine tamamen bağlanmışım. Kendisine çok şey borçlu olduğum M. Pierre Laffitte'ın kıymetli yardımı sayesinde bilgi alanımı genişletebildim. Böylece yavaş yavaş memleketimizde uygulanan öğretime tatbik edilebilir bir takım reform projelerini katmaya başladım.”³³

Ahmet Rıza, İttihad-ı Osmanî ile temas kurduğunda, pozitivizmin düsturu olan “intizam ve terakki”den (düzen ve ilerleme) esinlenen İttihat ve Terakki adını onlara benimsetti. İttihat kelimesinden vazgeçilemedi. Çünkü Osmanlıcılığı, “İttihad-ı Anasır”ı anlatıyordu. İttihad ve terakki mensubu öğrenciler zaman zaman hürriyetçi yayınlarla yakalandıklarında, birkaç gün hapsedilip kendilerine uzun nasihatler edildikten sora cezasız salıveriliyorlardı.

Ermeni eyleminin bütün şiddetiyle İstanbul'un içinde gören İttihat ve Terakkiciler, devletin beklenen sonunun geldiğine yada en azından 93 Harbine benzeyen büyük bir çözüme ile karşı karşıya bulunduğu hükmettiler. Ermeni komitelerinin eylemciliği yanında kendi örgütlerinin uyuşukluğu fena halde sırttı. Devleti kurtarmak gerekiyordu. Bu bunalım Abdülhamit'in bunu yapamayacağını gösteriyordu ve artık bir şeyler yapmak zamanıydı.³⁴ Cemiyetin varlığı kısmen de olsa 1895 Ermeni Olaylarında daha çok ortaya çıktı.³⁵ İstanbul'daki Ermenilerin Osmanlı Bankasını basmaları ve çeşitli gösteriler yapmaları İttihat ve Terakkinin bildiri yayınlamasına neden oldu. Bildirinin altında ilk defa “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” yazmaktaydı. Bildiride şöyle denilmekteydi:

“Müslüman ve yurtsever Türkler... Ermeniler öylesine yüz buldular ki tüm yabancılara saygı değer olarak devletimizin en yüksek katı olan Bâb-ı Âliyi basıyorlar. Başkentimizi tir tir titretiyorlar. Bu küstahça hareketler yurtsever ordumuzun üzüntü nedeni olmaktadır. Ancak bu

³¹ Murtaza Korlaçlı, “Ahmet Rıza (1859-1930)”, *Felsefe Dünyası*, s.4, Ankara 1992, s.48

³² Akşin, a.g.m., s.171

³³ Korlaçlı, a.g.m., s.48

³⁴ Akşin, a.g.m., s.173

³⁵ Karal, a.g.e., s.514

meydan okurcasına, acı üzüntü veren hareketler, despotların, yöneticilerin baskı yapmalarına neden olmaktadır. Biz Türk'ler, bütün Osmanlılar gibi bu despotik yönetimden kurtulmak istiyoruz. Örgütümüz bu amaçlar uğruna eylem veriyor. Gelin bugün Bâb-ı Âli'ye yürüelim ve Ermenileri kınayalım. Kıyıcılığın merkezi olan Şeyhü'l-İslam'ın konağına ve Yıldız Saray'ına saldıralım. Despotları ortadan kaldıralım, yok edelim. Birleşip el ele verelim, gücümüzü çoğaltalım. Bizim de özgürlük ateşiyle yandığımızı, ona layık olmak için tutuştüğümüzü tüm uygar dünyaya kanıtlayalım.”³⁶

Ahmet Rıza, 1895'te Jön Türklerin yayın organı olan “Mechveret”i Fransızca ve Türkçe olarak yayınlamaya başlar. Derginin müdürlüğü ile beraber İttihat ve Terakkinin başkanlığını da yürüten Ahmet Rıza, dernek mensuplarını etrafında toplar.³⁷ İttihat ve Terakki'nin birden artan faaliyeti karşısında Abdülhamit yönetimi de baskıyı arttırdı. İttihat ve Terakki'li Tıbbiyelerin birçoğu bildirge dağıtma işinden ötürü hapse düştüler yada uzak yerlere sürülmeye başlandılar. Aydınlar daha rahat ve etkili muhalefet çalışmaları yapabilmek, baskıdan yılgınlık gibi nedenlerle Mısır'a, Avrupa'ya kaçıyorlardı. Pek çok aydın için vatan, boğucu, yaşanmaz bir yer olmuştu. Kaçanlar çok olmakla birlikte, 1896 yılında İttihat ve Terakki önemli bir örgüt haline gelmiş bulunuyordu. Birçok kumandan, yüksek memur örgüte üye olmuştu. Ağustos ayında Abdülhamit'i tahttan indirecek bir darbe planlanmış bulunuyordu. Fakat darbeden bir gün önce üyelerden birinin boşboğazlığı İttihat ve Terakki'yi ele verdi.³⁸ Abdülhamit, tutuklanan üyeleri uzak yerlere sürmekle yetindi. Hatta darbede en önemli rolü oynayacak olan Merkez Kumandanı Kazım Paşa'yı İşkodra'ya mutasarrıf yapmakla yetindi.

İttihat ve Terakki 1897'de bir darbe yada bir eylem girişiminde bulunacakken, yine yakayı ele verdi. Bu sefer söz konusu olan, Harbiye öğrencilerinin kurmuş olduğu iki komiteydi. Sanıklar Taşkışla'da kurulan Harp Divanında yargılandılar. Birçoğu idam hükmü giydiyseler de bu cezalar hapse çevrildi. 78 tanesi Şeref Vapuruyla Trablusgarb'a gönderilip askeri hapishanede hapsedildiler. Alınan tedbirler arasında Harbiye'deki iki sınıfın tardı, Askerî Tıbbiye'nin Gülhane'den Haydarpaşa'ya taşınması da vardı.³⁹

³⁶ Çavdar, a.g.e., s.16-17

³⁷ Korlaelçi, a.g.m., s.48

³⁸ Akşin, a.g.m., s.173

³⁹ a.g.m., s.174

1895'te ülke dışına kaçıp Jön Türk olanlardan biri Mizancı Murat'tı. Mizancı ilk önce Mısır'a gitmiştir. Mısır'da oldukça geniş bir çevrenin içine girer. Başbakan Mustafa Fehmi Paşa, Osmanlı Komiseri Ahmed Muhtar Paşa, İngiliz Komiseri Lord Cromer Mustafa Fazıl Paşanın kızı Prenses Nazlı Hanım, Ahmed Saib Bey gibi belli başlı şahsiyetlerdir.⁴⁰ Murat bey gerek özel hayatında gerekse Mizan'ı neşri sırasında her birinden ayrı ayrı yardım görmüştür.⁴¹ Mısır'da sıkıntılı günler geçiren Murat, 1896 yılında Paris'e gelir. Mizancı Murat ünlü bir kişi olduğundan, ayrıca Jön Türkler Ahmet Rıza'nın laik yöneliminden, çetin kişiliğinden şikayetçi olduklarından 1896 güzünde Murat, Ahmet Rıza'nın yerine Jön Türklerin Paris şubesinin başkanı olur.⁴² Hatta Ahmet Rıza İttihat ve Terakki'den çıkarılır.

1897'de Abdülhamit Yunanistan'a karşı kazandığı askeri zaferin verdiği nüfuzdan yararlanarak Harbiye'deki komplocu öğrencilere sert davranır. Üstelik ülke dışındaki Jön Türk hareketine karşı bir barış taarruzuna kalkışarak Baş hafiyesi Ahmet Celaleddin Paşa'yı Paris'e gönderdi. Burada yayınlanan resmi bir bildiri ile Avrupa'da muzır yayınlarda bulunanların padişahça affedilecekleri duyuruluyordu. Dönenlere memuriyet, kalanlara da burs sağlanacaktı. Bildirilerden on gün sonra zararlı yayınları sürdürenler Osmanlı uyuğundan çıkartılacaklardı. Murat, İttihat ve Terakki adına Paşa ile görüşmeye başladı ve bir takım şartlar ileri sürdü. Fakat Baş hafiye pazarlığın padişahın "azamet-i şahanesine dokunacağını, kendi halinde bırakılırsa istenilen ıslahat hepsini tedricen yapacağını" söyleyince Murat ikna oldu. Örgütün uyarılarına aldırmadan hemen toparlanıp İstanbul'a döndü. O böyle yapınca Jön Türkler hareketi çöktü.⁴³

Bu durumda Abdülhamit'in verdiği tek taviz, Taşkılla'daki idam mahkumiyetlerini hapse çevirmek oldu. Murat beyin Jön Türklüğü temelinden sarsan gibi görünen dönüşü üzerine hareket çok kısa bir duraklama geçirir. Bununla beraber Abdullah Cevdet ve İshak Sükutî Cenevre'de "Osmanlı Gazetesi" ile yeniden Abdülhamit'e hücumla başlarlar. Özgürlük mücadelesini, Ahmet Rıza, Dr. Nazım, Halil Ganem de sürdürürler.

⁴⁰ (Murat Bey, Mücadele-i Milliye adlı hatıra kitabında bu şahıslardan her birini kendi görüşlerine göre değerlendirmektedir. (s.110-119)" Örneğin Ahmet Saib Bey, Muhtar Paşanın yaveri olup, ciddi, gayret ve hamiyetince bugün tamamen kail bulunduğum zevat-ı mahdudenin başlıcalarından bulunan Dağıstanlı Ahmet Saib Bey haftada bir iki gece gelip dertleşmekten hali kalmazdı. Ben kendisinin gayretini tahrik etmeye hacet göremezdim. Bilakis daima itidali tavsiye etmeye mecbur olurum." Emil, a.g.e., s.633)

⁴¹ Emil, a.g.e., s.144

⁴² Akşin, a.g.m., s.174

⁴³ a.g.m., s.175

1899'a kadar hareket dağılma ve uyuşukluk halinde kaldı ise de, o yıl hareketin yeniden canlanması bir bakıma, suni bir şekilde, İngiliz-Alman demiryolu rekabeti sonucunda oldu.⁴⁴ Bir Alman şirketi olan Anadolu Demiryolu şirketi, 1896'da Eskişehir-Konya hattını aştıktan sonra, hattın Konya ötesine, Bağdat'a doğru devam etmesi gündeme gelmişti. Bir İngiliz sermaye grubu, İskenderun, Basra hattını yapmaya talip oldu. Abdülhamit nezdinde kulis yapmak üzere Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan'la evli olan Damat Mahmud Celaleddin Paşa'ya başvurdular.⁴⁵ Paşa Abdülhamit ilk tahta geçtiği sırada onun çok yakını iken eşinin Skalyeri-Aziz Bey komitesi ile (İkinci Çırağan olayı) ilişkisi olduğu şüphesi⁴⁶ nezaretten ve gözden düşmesine sebep oldu. Paşa İngiliz grubunun savunuculuğunu üstlenirken, Abdülhamit'in kendisini kırmayacağını sanıyordu. Ne var ki sonuç olarak Abdülhamit tercihini Almanlar lehinde kullandı. Bunda da şaşılacak bir şey yoktu. Alman tasarısı Anadolu, Suriye ve Irak'ı bağlarken, İngilizlerinki İskenderun'dan başlıyordu.

İşte bu sıralarda hiç beklenmedik bir olaydan ötürü Avrupa birden Jön Türk hareketi ile yakından ilgilenmeye başladı.⁴⁷ Abdülhamit'in cevabı olumsuz olunca⁴⁸ Damat Mahmud Paşa 1899 Aralık'ında oğulları Prens Sebahattin ve Prens Lütfullah'ı yanına alarak kaçtı. 1855 doğumlu Damat Mahmud, zeki ve tahsilli bir adamdı.⁴⁹ Gençliğinde bir süre Paris'te büyükelçi olarak görev almıştır. 1852'de sekiz ay Adliye Nazırlığı yapmıştı. Abdülhamit'in 1876 Anayasasını yeniden getirmek için çok uğraştıktan sonra ülke dışına çıkıp fikirlerini gerçekleştirmek niyetiyle çalışmalarına başladı. Padişahın eniştesi ve yeğenlerini istibdattan şikayet ederek ülkeden kaçmaları Avrupa'da bomba etkisi yaptı. Jön Türk hareketi yeniden canlanmaya başladı. Ahmet Rıza'nın durumu gölgelendi. Bundan sonra dikkatler Paşanın oğulları, özellikle Sebahattin'e çevrildi. Sebahattin'in girişimi ve her halde İngiliz desteği ile⁵⁰ bir kongre planlandı. Sebahattin ve Lütfullah'ın imzalarını taşıyan "Osmanlılara Gelen Çağrı" yayınlanacak ve Osmanlılar Türkiye'de hürriyet ve adaletin yeniden kurulmasının yollarını görüşmek üzere kongreye davet edileceklerdi.⁵¹

⁴⁴ Emil, a.g.e., s.14

⁴⁵ Akşin, a.g.m., s.175

⁴⁶ Karal, a.g.e., s.519

⁴⁷ Ramsour, a.g.e., s.72

⁴⁸ Akşin, a.g.m., s.175

⁴⁹ Ramsour, a.g.e., s.72

⁵⁰ Akşin, a.g.m., s.176

⁵¹ Ramsaur, a.g.e., s.83

Çağrı olumlu karşılanmış ve ilk Osmanlı Liberalleri Kongresi (Birinci Jön Türk Kongresi) 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te toplanmıştı.⁵² Prens Sabahattin kongre başkanlığına seçilir. Kongrenin birleştiriciliğini bekleyenler umduklarını bulamadılar. Kongrede iki önemli tez ortaya atıldı. Birincisinde yalnız propaganda ve yayınlara devrim yapılamaz. Bunun için askeri kuvvetlerin de devrime katılması gerekiyordu. İkinci tez için devrimin başarıya ulaşabilmesi için yabancı müdahalesi de sağlanmasıydı. Ermenilerin ortaya attığı bu görüş, Sebahattin ve çoğunlukla onun yandaşları tarafından benimsendi ise de Ahmet Rıza ve arkadaşları tarafından reddedildi. Jön Türk hareketinin bölünmesi ile sonuçlandı.⁵³ Kongreden sonra Ahmet Rıza ve arkadaşları önce "Meşveret" in sonra da yazarları arasında Sami Paşazade Sezai Bey'in de bulunduğu Ahmed Saib Bey yönetimindeki "Şura-yı Ümmet" etrafında toplanırlar. Cemiyetin İttihat ve Terakki olan ismini değiştirerek "Terakki ve İttihat Cemiyeti" adı altında neşriyata devam ederler.⁵⁴

Sebahattin ve arkadaşları uygulamaya geçerek Trablusgarp komutanı Recep Paşa'yı elde ettiler. Paşa elindeki askeri Sebahattin'in İngiliz parası ile sağlayacağı gemiye bindirerek İstanbul'da karaya çıkan asker gidip Abdülhamit'i tahttan indirecekti. Ne var ki Recep Paşa işten vazgeçti. Bir müddet sonra Prens Sebahattin, "Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi Cemiyeti"ni kurar. Bu cemiyetin yayın organı olarak "Terakki Gazetesi"ni çıkarır.

1902-1906 arası duraklama döneminden sonra Jön Türk hareketleri yeniden canlanır. Bunda üç etkenin ağırlığından söz edebiliriz:

Bir tanesi Makedonya Meselesi; Makedonya burada yaşayan Müslüman çoğunluğa rağmen adım adım Osmanlı Devletinden koparılmaya çalışılmaktadır.

İkincisi; Komşu Rusya ve İran'da 1906 meşrutiyetinin kurulmasının Osmanlıyı etkilemesi

Üçüncüsü; Selanik'te 1906 Eylül ayında "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"nin kurulup faaliyete başlamasıdır. Kurucuları ordu mensubu subaylardı.⁵⁵ Cemiyet çok kısa sürede Balkanların diğer kentlerinde de örgütlenme yoluna gitmiştir. Türk tarihinde daha çok ön plana

⁵² Ramsaur, a.g.e., s.84

⁵³ Akşin, a.g.m., s.176

⁵⁴ Emil, a.g.e., s.17

⁵⁵ Akşin, a.g.m., s.178

çıkacak olan Enver Paşa, Kazım Karabekir Paşa, bu Balkan grubunda yer almışlardır. Selanik'teki örgütün çağrısı üzerine⁵⁶ Paris'teki Terakki ve ittihat cemiyeti ile 1907'de birleşerek "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını almıştır.⁵⁷

Nihayet 1907'de Jön Türklük tarihinde mühim bir yer tutan İkinci Jön Türk Kongresi toplanır. Bu defa bütün Osmanlı ihtilal komiteleri arasında tam bir birlik doğar. Neşredilen bir beyanname ile fiili ihtilal teşebbüsüne geçileceği ilan olunur. Esasen bir zamandan beri bilhassa Rumeli'de teşekkül eden komite şubeleri ordu mensuplarını yavaş yavaş ihtilal vasatına kaydırırlar. Nihayet Manastır'da Niyazi Beyin ilk kurşunu ile bir müddet sonra İkinci Meşrutiyet'e kadar süren hadiseler birbirini takip eder. Olaylar fazla büyüyünce Abdülhamit daha büyük sorunlara meydan vermemek düşüncesi ile 23 Temmuz 1908 tarihinde Kanun-ı Esasî'yi ilan eder. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte İttihat ve Terakki ismi yarı korku ve saygıyla anılmaya başlamıştır.⁵⁸

⁵⁶ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992, s.160-161

⁵⁷ Ahmet Bedevî Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1948, s.238

⁵⁸ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası; İkinci Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar*, İstanbul 1990, s.31

2. Ahmet Saib Bey'in Jön Türk'lerle ilişkileri

Ahmet Saib Bey Mısır'a gitmeden önce, hürriyet taraftarları ile münasebet tesis etmiş ve bilhassa hemşerisi bulunan Mizancı Murat Bey'le sıkı temasları kendisinin Abdülhamit idaresine karşı cephe almasını sağlamıştı.

Murat Bey, Ahmet Saib Bey'in Mısır'da ne şekilde çalışacağını tespit etmiş, bilhassa Gazi Muhtar Paşa'nın vaziyeti üzerinde durulmuştu. Paşa'nın ahvali müsait olursa kendisi ikna edilecek ve İstanbul'a karşı bir harekete geçilecekti.⁵⁹ Çünkü devlete karşı çalışmak için Mısır gibi, devletin etkisinin asgariye indiği bir emirlik çok uygundu. Muhalefeti güçlendirmek için Mısır'da "hami" bulmak veya doğrudan doğruya devletten yararlanmak gerekiyordu.⁶⁰

Ahmet Saib Bey bu tasavvurlarla Mısır'a gitmiş ve bir müddet sonra Murat Bey'e mektup yazarak kendisini Mısır'a gelmeye teşvik etmişti. Ahmet Saib Bey 1898 tarihinde

⁵⁹ Şehsuvaroğlu, a.g.m.,s.5

(Mizancı Murat; "Sultan Abdülhamit devrinde yaşayıp 1908'de "Hürriyetin İlanı"na yetişen Osmanlı liberal görüşlü aydınlarının çoğu, Türkiye'de Abdülhamit rejimine karşı etkili bir şekilde harekete geçilebileceğine dair ilk umutların Mizancı Murat'ın kişiliği çevresinde toplandığında uyuşurlar.(Mardin, a.g.e., s.77)

Murat Bey, 1853 yılında Dağıstan'da Haraki Kasabasında doğmuştu. Öğrenimini Sivastopol'da bir Rus lisesinde tamamladı. 1873'te İstanbul'a geldi.(Akşin a.g.e., s.34) Şirvanizade Rüşü Paşa'nın himayesine girerek memur oldu. 1878'de Mülkiye'de öğretmen oldu. Verdiği tarih dersi öğrenciler üzerinde Tarih-i Umumi kitabı ise genel olarak çok etkili oldu. Tarihi, özgürlüğün sürekli gelişimi açısından ele alıyordu. 1886'da haftalık Mizan gazetesini çıkarmaya başladı. Abdülhamit'in gözüne girerek onun müşaviri olmayı, bu yoldan ıslahat yaptırmayı düşünüyordu. Fakat 1890'da Mizan kapatıldı. Abdülhamit'ten beklediği ilgiyi göremeyince, önce Rusya'ya gitti. Murat, Mizan'ı Mısır'da çıkarmak konusunda İngiliz Başbakanı Lord Salisbury'nin muvafakatini aldıktan sonra (bu, kendi iddiası) Kahire'ye hareket etti. 4 Kanun-ı Sani 1311 (16 Ocak 1896)'den itibaren Mizan'ı çıkarttı.(Emil a.g.e., s.144)

Osmanlı hükümetinin baskısı nedeniyle Mısır'dan ayrılan Murat Bey, 1896'da Paris'e hareket eder. Paris'e gelen Mizancı, Ahmet Rıza'nın yerine İttihat ve Terakkinin Paris şubesi başkanlığına getirildi. Fakat Jön Türklerle arasında önemli görüş ayrılıkları vardı. İsteddiği başarıya ulaşamayacağını anlayınca, 1897'de Abdülhamit'le anlaşıp İstanbul'a döndü. 1908'de kadar memuriyet yaptı, o tarihte yeniden Mizan'ı çıkarmaya başladı. İttihat ve Terakki tarafından kabul edilmedi. 31 Mart Vakası sonrası Rodos'a gönderildi. 1914 yılında İstanbul'da öldü."(Mardin a.g.e., s.109)

⁶⁰ Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, a.g.e, s.78

İskenderiye'den Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey'e yazdığı bir mektupta siyasi faaliyetlerini naklederken, bu davet keyfiyetine de şu suretle temas etmektedir: "Murat Bey'e mektup yazdım. Mesuliyeti üzerime alarak oradan çıkmasını ve buraya gelmesini talep ettim. Murat Bey çıktı geldi."

Murat bey Kahire'ye gelir gelmez Ahmet Saib Bey tarafından karşılanır. Oldukça geniş bir çevrenin içine girer. Başbakan Mustafa Fehmi Paşa, Osmanlı Komiseri Ahmet Muhtar Paşa, İngiliz Komiseri Lord Cramer, Mustafa Fazıl Paşa'nın kızı Nazlı Hanım, Dr. İsmail İbrahim, Dr. Hansa Arif, Eczacı Mustafa Efendi, bir kişizade olan Latif bin Selim, eski Jön Türklere mensup aynı zamanda da eski bir "İbret"çi olan Aleksan Sarrafyan Efendi, Nober Paşa bu çevreyi teşkil eden belli başlı şahsiyetlerdir. Murat Bey gerek özel hayatında gerekse "Mizan"ın neşri sırasında her birinden ayrı ayrı yardım görmüştür.⁶¹

Sultan Abdülhamit devrinde yaşayıp 1908'de "Hürriyet'in İlanı"na yetişen Osmanlı liberal görüşlü aydınlarının çoğu Türkiye'de Abdülhamit rejimine karşı etkili bir şekilde harekete geçebileceğine dair ilk umutların Murat Beyin kişiliği çevresinde toplandığında uyuşurlar.

⁶¹ Emil, a.g.e., s.239

(Ahmet Rıza; "1859 senesinde Boğaziçi'nde Vaniköyü'nde doğdu. Babası İngiliz Ali Bey'di.(Mardin a.g.e., s.123) İngiliz denmesinin nedeni, Kırım Savaşında İcediye Kasrına yerleşen İngiliz askeriyeye görüşmesiydi. 1879'da Konya'ya sürüldü.Rıza Bey'in, Avusturyalı annesinin tesiri sonucunda genç yaşta batı ile ilgilenmiş olması muhtemeldir. Ahmet Rıza, Sultanî'den sonra Hariciye Tercüme Odası'nda kısa bir süre katiplik yaptı. Sonra belki de babasını ziyarete gittiğinde gördüğü Anadolu manzaralarının da etkisiyle, Fransa'da Grignon'da tarım tahsiline gitti. Babasının ölüm haberi üzerine yurda döndü. Sermaye bulamadığı için ve kırsal yerlerde güvenlik olmadığı düşüncesiyle tarım yapmaktan vazgeçti. Bursa Mülki İdadisinde muallim ve müdür oldu. Maarif Nazırı Münif Paşa'nın dikkatini çektiğinden, bir yıl sonra Bursa Maarif Müdürü oldu.(Akşin a.g.e., s.31)

Ahmet Rıza 1889'da Paris'e giderek orada pozitivismi inceledi ve padişaha bazı ıslahat layihaları sundu. 1895 yılında Ermeni olaylarının alevlenmesi üzerine artan özgürlükçü faaliyetle birlikte, 1895 (13 Cemaziyel-evvel 1313) tarihinde "Meşveret"i çıkarmaya başladı. Bu gazete Osmanlı İttihat ve Terakki cemiyetinin yayın organı idi.(Hidayet Uğur, "Meşveret", **Türk Düşüncesi**, c.4,sayı: 19, İstanbul 1955, s.7) Ahmet Rıza, aynı zamanda İttihat ve Terakkinin Paris şubasının başkanı oldu. Yayın yoluyla mücadelesini sürdürdü. 1902 ve 1907 Jön Türk Kongrelerinde yer aldı. Hürriyetin ilanından sonra Türkiye'ye döndü. Mebusan Meclisi Başkanı oldu. Fakat gitgide İttihat ve Terakki ile ters düştü. Savaş boyunca da İttihat hükümetini eleştirdi. Cumhuriyetin ilanından sonra yurda dönen Ahmet Rıza, siyasi hayattan çekildi. 26 Şubat 1930'da da vefat etti.)

Osmanlı İmparatorluğunda “Meşveret” usulünün kurulması için çalışmış veya bu umutları gizlice beslemiş olan bu kimselerin bir kısmı Murat Bey’e karşı duydukları hayranlığı Mülkiye’de hocalığı sırasında gözaçıcı etkilerine ve dünya tarihi dersinde çekinmeden dile getirdiği hürriyetçi görüşlere bağlamaktadırlar. Diğer bir kısım aydın, basının sansürün baskısı altında bulunduğu bir devrinde Murat Beyin haftalık Mizan’ını, bağımsız fikirli ve gerektiğinde hükümeti eleştiren yazıların bulunduğu tek gazete olarak hatırlamaktadırlar. Murat Bey’in hayranları arasında bile ittifakla büyük bir hürriyet mücahidi sayılmaması, bazılarının Murat Bey’in davası uğrunda yeteri derecede sebat göstermemiş olduğu düşüncelerine dayanır. Buna ek olarak 31 Mart Vakasında ihtilali yapanları savunur bir tutumu olması, birçoklarına hürriyetçi hareketle olan bağlarını unutturmuştur. Öte yandan Avrupa’ya kaçtıktan ve hudutsuz bir eleştirme olanağından yararlanabilir duruma geldikten sonra çıkan yazıları bir dereceye kadar eleştirilerinin dozunu azalttığı izlenimi veriyor. Bu nokta bizim için olduğu kadar Jön Türkler için de şaşırtıcı olmuştur.⁶²

Murat Beyin Mısır’da ilk izlenimleri, burasının ciddi bir siyasi kampanyanın örgütlenilebileceği üs olmadığıydı. Mısırlılar politikadan daha az yıpratıcı işlere dalmışlardı. 4 Ocak 1896 tarihinde Mizan’ın ilk Mısır sayısı çıktı. Kahire İttihat ve Terakki şubesi derhal dergiye eleştirilerini yöneltti. Mizanın içeriği Jön Türklerin eleştirilerinin nedenini açıklıyordu. Murat’ın ilk makalesinin konusu Paris ve Mısır Jön Türklerinin programsızlığıydı.⁶³

Aslında Jön Türklerin bir programı vardı ve bu programı Meşveret’in Fransızca eki ikinci sayısında çıkmıştı. Programda anarşistlerle bir tutulmaması için gayret sarf edildiği ve komitenin amaçlarının bu bakımdan sulandırılarak anlatıldığı muhakkaktı. Fakat bunun yanında programdan kesin bir eğilim çıkarmak da gerçekten zordu. İçinde daha önce Yeni Osmanlılarda görülen; “Al-i Osman’a beslenen saygı” ifade ediliyor, “reformun bir tek millet için değil bütün Osmanlıları kapsamı dileği” dile getiriliyordu. “Medeniyet yolunda ilerleme” isteği belirtiliyor, fakat bunun “Osmanlı unsurunu zayıflatacak şekilde yapılmaması gerektiği” söyleniyordu. Program, “Osmanlıların Doğu Medeniyetlerinin orijinalitesini korumaları gerektiğini ve batıdan ancak bilimsel eğitimin genel sonuçlarını, ancak tam anlamıyla kaynaştırabilecekleri ve bir milletin hürriyete doğru yolunu aydınlatabilecek olanları almakla yetineceklerini” anlatıyordu.⁶⁴

⁶² Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri ,a.g.e., s.78-80

⁶³ Mardin, a.g.e., s.94

⁶⁴ a.g.e., s.95

Bu ilk program, Murat beyin yayımladığı “Le Palais de Yıldız” isimindeki risalesinde teklif ettiği çok daha somut ve pratik mülki reform tekliflerine oranla havada kalıyordu. Murat’ın reform tekliflerindeki pragmatik yan, aynı zamanda Türk-Suriye Komitesinin programını hatırlatıyordu. Daha çok kamu yönetimi sorunlarını ele aldığı ve “bürokratik düşüncenin temel eğilimi bütün siyasi problemleri idare problemlerine çevirmek” olduğu derecede Murat Beyin “Le Palais de Yıldız” risalesinde ifade ettiği düşüncesinin damgasını taşıdığını söyleyebiliriz. Jön Türkler ise özellikle Murat Beyin devleti kurmak için pratik saydığı siyasi ödünlere ve “hürriyet ve vatan ateşinden yoksun” tutumuna itiraz etmişlerdir.⁶⁵

Böylece Murat Beyin fikirlerinin diğer Jön Türklerin fikirlerinden önemli noktalarda ayrıldığı anlaşılıyor.

Murat Bey, Ahmet Rıza’ya yazdığı mektuplarda, “programsızlık” isnadına cevap vermesi için ısrar edince Ahmet Rıza, bu tartışmanın partinin bölündüğü izlenimini yaratacağı cevabını veriyordu. Bunun üzerine Murat Bey Mizan’da kendi programını yayımladı. Bu programın özelliği, temsil sorununu yine ikinci plana atmasıydı. Programın ana noktalarından biri, bütün Osmanlılara ırk ve din ayrımı yapmaksızın kanun önünde eşitliğin sağlanması üzerinde özellikle durmasıydı. Murat Bey’e göre, batılı devletleri ikna etmek için böyle bir maddeye ihtiyaç vardı. Çünkü Midhat Paşa’nın 1876 Anayasasını, Tersane Konferansında Osmanlı İmparatorluğunun geleceğinin görüşüldüğü bir sırada ilan ettirmesi, delegelerde bu ıslahatın bir muvazaa yanı olacağı izlenimini uyandırmıştı.⁶⁶

Murat Bey’in Avrupa kabinelerinin güvenini kazanmaya yönelik bu uzlaştırıcı tutumu taktik bakımından doğru olabilirdi. Fakat aynı zamanda Mizancı’nın askeri mekteplerde oluşan komiteyi harekete geçiren unsurlar hakkında en küçük bir sezgi taşımadığını anlatıyordu. Mizancı, komitenin kurulmasındaki asıl nedenin dış karışmalara engel olma isteğinin olduğunu kavrayamamıştı.⁶⁷

Durum bu merkezdeyken 1896 yılı yazında İngiliz işgal kuvvetleri yönetiminin başına bulunan Lord Cronier Osmanlı Devleti’nin baskılarını öne sürerek Murat’tan Mısır’ı terk

⁶⁵ a.g.e., s.96

⁶⁶ a.g.e., s.100

⁶⁷ a.g.e., s.100

etmesini rica etti.⁶⁸ Zaten kendisi de uzun süreden beri Mısır'ı terk etmeyi düşünüyordu. Bu olayı Ahmet Saib, Ahmet Rıza'ya yazdığı bir mektupta şu şekilde nakletmektedir:

“Murat Beyi severim. Hemşerimdir. Fakat ciddi olmadığını ve kendisine iş gördürmek için çocuk gibi kullanılmasını vesaire bilirim. Bir seneden ziyade çok kullandık. Fakat işler bunun arzu ettiği gibi gitmediğinden canı sıkılmaya başladı. Bendeniz nasihatte bulundum. Fakat o günler yaz mevsimi olduğundan ve biz dahi bu mevsimde İskenderiye'de oturmaya mecbur olduğumuzdan, buraya geldik.

Birkaç gün sonra Murat Bey dahi gelerek, suret-i katiyyede İstanbul'a avdet etmek niyetinde olduğunu söyledi. Özürlerini beyan etti. Bu özürler şundan ibaretti. Murat, çocuklarını sever, adeta onlara çıldırır. Burası benim malumumdur.

Çok söyledim. Fayda vermedi, tehdit ettim, biraz yatıştı. Fakat ahvaline baktım, acıdım. Anladım ki daha biraz devam ederse, çıldırarak. Bunun üzerine Avrupa'ya gönderdim. Orada ahvali siz bilirsiniz. Netice malum...”⁶⁹

Murat Bey Ahmet Saib Bey'le Mısır'da birlikte çalışmayı düşünürken, bilhassa Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın ikna edilmesi üzerinde durmuştu. Bu şahıslar hakkında sonradan ne düşündüğünü “Mücadele-i Milliye” adlı eserinden anlıyoruz. Bu eserde Muhtar Paşa hakkında şunları söylemektedir:

“Evet, şüphe yoktur ki, Muhtar Paşa pek ziyade şahsına muhib ve fikir ve emelimle müşterek idi. Lakin Muhtar Paşa pek namuslu ve vazife şinas bir rükn-i devlettir. Yıldız'ın ne diyeceğini asla düşünmez. Lakin komiserlik uhdesinde kaldıkça devlet komiserinin vazifesini belki istemeyerek ve kemal-i ikrah ile fakat tam olarak ifa eder.

Hükümet benim teslimimi talep etmek memuriyetini kendisine tevdi ettiği vakit, Mısır hükümetinin her türlü bayağılıklara müstaid olduğunu bildiği için öyle bir halt etmelerinden titreyerek icra-yı tebligat ettiğine şüphem yoktur. Keza Mısır hükümeti o haltı icraya kıyam ettiği halde hiç olmazsa benim kadar müteessir ve meyus olacağı da şüphe yoktur. Lakin bu kadar yees

⁶⁸ a.g.c., s.101.

⁶⁹ Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5, Emil, a.g.c., s.147-148

ve teessürle beraber el altından işi men edecek entrikalar irtikab etmeye muktedir olamayacağı dahi müsellemdir.”

Aynı eserde Ahmet Saib Bey için de şunlar söylenmektedir:

“Muhtar Paşanın yaveri olup, ciddi, gayret ve hamiyetine bugün tamamen kail bulunduğum zevat-ı mahdudenin başlıcalarından bulunan Dağıstanlı Ahmet Saib Bey haftada bir iki gece gelip dertleşmekten hali kalmazdı. Ben kendisinin gayretini tahrik etmeye hacet göremezdim. Bilakis daima itidali tavsiye etmeye mecbur olurum.”⁷⁰

Mizancı Murat Bey Mısır’ı terk ettikten sonra Paris’e gitti. Paris’te Ahmet Rıza Bey ile beraber çalışmaya başladı.⁷¹ Bu sırada Paris Jön Türkleri Murat Bey ile ilişki kurmuşlar ve kendisine cemiyet başkanlığını önermişlerdi. Böylece Ahmet Rıza Beyin Paris şubesi başkanlığı tehlikeye girmişti.⁷² Sonunda Murat Bey, Paris şubesinin başkanlığını kabul etti. Türkçe Meşveret’in yerine çıkmaya başlayan Paris Mizan’ında Aralık 1896 sonunda çıkan yazılar, Paris grubu hakkında karanlık kalmış bazı noktaları aydınlatması açısından önemlidir.⁷³

Yeni komite bir başkan, bir başkan yardımcısı ve üç üyeden oluşuyordu. Karar bir kere verildikten sonra komite infazı hususunda hudutsuz yetkilere sahipti. Verilen kararlar üyeler tarafından “mukaddes” sayılıyordu. Ahmet Rıza bey meclise yalnız Fransızca Mechveret’in yayımcısı olarak katılıyordu. Bu sonuç büyük mücadelelerle sağlanmıştı. Buna ek olarak Fransızca sayıyı denetleyecek iki kişinin görevlendirilmesi üzerine Ahmet Rıza denetçilerin yetkilerini kabul etmedi. Murat bunun üzerine istifa etti. Fakat istifası komite tarafından kabul edilmedi. Ahmet Rıza Bey’in yeni cemiyetle hiçbir ilgisi olmadığını göstermek için olacak, cemiyet Cenevre’ye taşındı (24 Nisan 1897).⁷⁴

Son bir gelişme, Ahmet Rıza Bey’in cemiyetten kovulması ile sonuçlandı. 1897 Türk-Yunan Savaşı başlamıştı. Ahmet Midhat Efendi de “Journal Des Debats”da bu vesile ile vatanperveran bir makale koymuştu. Komite Murat Bey’den Mayıs 1897’den beri Cenevre’de çıkan Mizan’da bu makaleyi yayınlamasını istedi. Makale Mizan’da çıktı, fakat Ahmet Rıza

⁷⁰ Mehmet Murat, *Mücadele-i Milliye, Gurbet ve Avdet Devirleri*, İstanbul 1324, s.114, Emil, a.g.e. s.633

⁷¹ Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5

⁷² Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, a.g.e., s.103

⁷³ a.g.e., s.104

⁷⁴ a.g.e., s.107

Mechveret'e konmasını reddetti. Aksine Ahmet Midhat Efendinin Türklerin zaptettikleri Yunan arazisinin ellerinden alındığı feryadı Mechveret'te şöyle bir cevapla karşılandı.⁷⁵

“Avrupa, kaybedilen eyaletlerin hiçbirinin Osmanlı İmparatorluğuna iadesini muvafakat etmiyor ve Türkiye bir galibin haklarının hepsinden istifade edemiyorsa, bunun sebebi yabancı hükümetlerin ve amme efkarının (Abdülhamit'in) idaresini meş'um ve hakimiyeti altına giren milletleri en derin manasında bedbaht addettiklerindedir. (Mechveret, 15 Mayıs 1897)

Makalenin Aristidi isminde, Jön Türklerle işbirliği eden bir Rum tarafından yazılmış olması, cemiyet liderlerini bilhassa çileden çıkarmıştı. Şerafettin Mağmumi'nin başkanlığını yaptığı gruptan Murat'a, Rıza'yı şikayet eden mektuplar gelmeye başladı. Bunun üzerine Ahmet Rıza cemiyetten çıkarıldı. Osmanlılık ve Müslümanlık nitelikleri cemiyet tarafından üzerinden alındı. Fakat sorunu istenen şekilde idare edememiş olan ve en küçük eleştirilere tahammülü olmayan Murat Bey de cemiyetten istifa etti.⁷⁶

Psikolojik bakımdan Murat Bey'in yıprandığı bir sırada Abdülhamit'in zaman zaman Jön Türkler'i muhalefetten vazgeçirmek üzere Avrupa'ya gönderdiği elçilerden biri ufukta belirdi. Bu kişi Padişah'ın Tüfekçi Alay'ının başında bulunan fakat, kendine verilen görevler dolayısıyla “ser-halife” olarak tanınan Ahmet Celalettin Paşa'ydı. Murat Bey, Celalettin Paşa'nın geleceğini biliyordu. Fakat Paşa'nın gelmesini beklediği sırada Paris'te kalan Ahmet Rıza aleyhtarı Jön Türkler'in Paşa'yla görüşmeye girmeye hazırlandıklarını işitti. Böylece başlayan ve Murat Bey İstanbul'a dönünceye kadar süren çapraşık entrikaları izlemek bir hayli zordur. Murat Bey, Ahmet Celalettin Paşa ile yaptığı görüşmeler sonunda İstanbul'a dönmeyi kabul etti. Ahmet Rıza ise bir süre Belçika'ya sığınmak zorunda kalır.⁷⁷

Mizancı Murat Bey ve Ahmet Rıza arasındaki anlaşmazlıkları ve dargınlık üzerine Ahmet Saib, Ahmet Rıza'ya şu mektubu gönderir:

⁷⁵ a.g.e., s.107

⁷⁶ a.g.e., s.107

⁷⁷ a.g.e., s.108

“Şu birkaç günde Avrupa’da bulunan arkadaşlarımızın bende ve bilhassa zat-ı aliyeleriyle Murat Beyefendinin arasındaki ihtilaf, bizi pek ziyade meyus etti. Umum dünya yek vücut olarak bizim aleyhimize hareket etmeye karar vereceği bir zamanda bizim aramızdaki fesat düşmanlarımızı pek ziyade sevindirecek bir hal olduğunu elbet siz kendiniz dahi tasdik edersiniz, değil mi efendim. Bu iş fena oldu. Bunun bir çaresine bakmak ve mümkünse tekrar barışıp elbirliği ile çalışmak hasbel-insaniye elzemdir. Zira bu kadar himmet ve gayretle meydana gelen bir işi yalnız iki adamın keyfi ile mahvetmek mümkün olamaz. Günahdır.

Rıza beyefendi, bu işin esasını tamamen bilmediğimiz halde Mısır ve Suriye zat-ı alilerini haksız çıkarıyorlar. Zira orada bulunan efradın ekseriyeti aksi taraftadır. Efendimizin bu ekseriyete tabi olmasını istiyorlar. Madem ki ahval bu merkezdedir, itaat etmek elzemdir. Zira o vakit her mesuliyet-i maneviyyeden kurtulabilirsiniz.

Zat-ı biraderanelerinin cemiyete gösterdiğiniz hizmet büyüktür. Adeta bu cemiyeti zatınız vücuda getirdiğiniz diyebiliriz. Hakikaten bizim itikadımız bu merkezde, hususiyile Meşveret’in Fransa’da kazandığı itibar bizi zat-ı alilerine ilelebet minnettar etmeye kafidir. Fakat bu madde bile bazı biraderanelerini ekseriyete isyan etmeye haklı çıkartamaz. Çünkü onlara da riayet etmek lazımdır. Hususiyile ihtilafa meydan veren mevadd ol derece ehemmiyetli değildir. İki adam arasındaki şahsi meseleden ibarettir.”⁷⁸

Bu mektuptan da anlaşılacağı üzere Ahmet Rıza ile Mizancı Murat arasındaki anlaşmazlığın siyasi boyutlarını Ahmet Saib Bey bilmiyor. Olayı sadece şahsi bir mesele olarak değerlendiriyor. Mizancı Murat Bey’in Türkiye’ye dönüşünden sonra, İttihat ve Terakki askeri erkanının Cenevre’de kalmaya ve kendi dergisini çıkarmaya karar vermesi üzerine Ahmet Rıza artık düşüncelerini serbestçe ifade etmek fırsatını elde etti.

Ahmet Rıza, Cenevre Jön Türkleriyle hiçbir zaman bağlarını tamamen kesmedi. Fakat onlara bir hayli yüksekten baktığı anlaşılıyor. Bu tutum hiç kuşkusuz Jön Türklerin 1897’de Murat Beyin dönüşü dolayısıyla edindikleri kötü alışkanlığın Ahmet Rıza Beyde uyandırdığı tiksintiden ileri geliyordu. Padişahın yazılarını ve dergilerini satın alacağını 1897 yazında keşfeden Jön Türkler, bundan sonra yıllarca dergi kurmayı para sağlanacak bir şantaj aracı

⁷⁸ Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5

saymaktan kendilerini alamamışlardır. Ahmet Rızanın yazıları ise satılık değildi. Bundan dolayı Cenevre ve Mısır'daki Jön Türkler, 1899'da bir kongre toplamaya giriştiler.⁷⁹ 4 Şubat 1902 yılında Prens Sabahattin başkanlığında ilk Jön Türk kongresi toplandı.⁸⁰

Bütün bunlara rağmen kongrede fikir mücadelesi olmuş ise de yekdiğerini incitecek çirkin hareketler vuku bulmamıştır. Bu itibarla kongre sükunet içinde dağılmış, gruplar kendi görüş ve düşünüşlerine uygun teşebbüslere girişmek üzere yekdiğerlerinden dostane ayrılmışlardır.

Kongrenin ekseriyet hizbi gizli tutulan fikirle mütenasip bir program etrafında çalışmaya ve organ olarak da Folkston'da intişar eden "Osmanlı Gazetesi"ni Şair Hüseyin Siret Beyin baş muharrirliği altında çıkarmaya karar vermişti.⁸¹

⁷⁹ Mardin, a.g.e., s.178

⁸⁰ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul 1945, s.154

(Prens Sabahattin Bey ; (1877-1948), II. Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan ile Damat Mahmut Paşa'nın oğludur. Meşrutiyet öncesi aydın topluluğun ümitleri arasında idi.(Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, (Hazırlayan: Cemal Kutay),İstanbul 1980, s.128) 1889'da Bağdat Demiryolu inşa etme işi İngilizlere değil de Almanlara verilince, Mahmut Paşa oğulları Sabahattin ve Lütfullah'ı alıp Avrupa'ya kaçtı. Baba ve oğulları Jön Türk çevrelerinin kahramanları oldular. Paşa 1903'te Avrupa'da öldü.(Akşin a.g.m., s.359)

Türkiye'de özel eğitim gören Sabahattin, Avrupa'da çalışmalarını toplum bilim yönünden sürdürdü. Sabahattin'e göre Osmanlı Devletinde yapılacak iş, Meşrutiyetin ilanımla bitmemektedir. Çünkü Abdülhamit istibdadı, büyük ölçüde toplum şartların sonucudur. Bu şartlar değiştirilmezse, yeni bir istibdat kaçınılmaz olur. Meşrutiyetle birlikte istibdadın gerçekten kökünü kazıyabilmek için, devlet yönetiminde "adem-i merkeziyet"i kurmak, kişilerde de "şahsi teşebbüs"ü geliştirecek tedbirler almak gereklidir.

Sabahattin Bey'in zaaflarından biri, bütün bu doğru gözlemlerini sosyolojik plandan siyasi alana aktarırken biraz acele davranmış olmasıdır.(Mardin a.g.e., s.296) Nitekim 1902 Kongresi Jön Türklerin bölünmesiyle sonuçlanmıştır.(Ramsaur a.g.e., s.93) Jön Türklerin bölündüğü kesin olarak anlaşılınca Sabahattin, Fazlı, İsmail Kemal, Nihat Reşat, Dr. Rıfat, Miralay Zeki, Hüseyin Siyret Beylerle "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"ni kurdu.(Akşin a.g.m., s.360.) Bu cemiyetin yayın organı olmak üzere "Terakki" gazetesini çıkardı (1906).(Emil a.g.e., s.17. Fakat sonradan Sabahattin, Kanun-ı Esasî'yi ve Meşrutiyet'i ön plana almayı kabul ettiği gibi, 1907'de yapılan II. Jön Türk Kongresinde de Ahmet Rıza ve yandaşlarıyla uzlaşmayı kabul etti."(Mardin a.g.e., s.233))

⁸¹ Kuran, Jöntürkler, a.g.e., s.154

Ekalliyet hizbinin ilk hareket ise Osmanlı İttihat ve Terakki ismini, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti olarak değiştirmek oldu.⁸² Bütün bunlardan sonra kongrenin sağladığı elle tutulur tek sonuç, olumsuzluk olmuştu. Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza'nın fikir ayrılıkları iyice belirginleşmiş ve Paris'teki Jön Türklerin her biri kendi köşesine çekilmişti.⁸³ Silistrelili Hamdi Bey'in iştirak ve Ferit Bey'in Başmuharrirliği altında ıslahatı eseriye taraftarlarının naşir-i efkarı olmak üzere Mısır'da "Şura-yı Ümmet Gazetesi"nin neşrini Kahire'deki Ahmet Saib Bey'in "Sancak", Cenevre'deki Mahir Said'in "İntikam", Ali Fahri Bey'in "Tokmak", Hikmet Bey'in "İstirdad" gazetelerinin kapatılmasını kabul etmek oldu.⁸⁴ Şura-yı Ümmet'in yönetiminde ise Mısır Hidiv ailesinden Mehmet Ali Fazıl Paşa ile Ahmet Rıza, Selaniki Nazım Efendi, Sezai ve Ahmet Saib Beyler'den oluştu. Prens Sabahattin ise, hayranlarından birinin ifadesine göre, "Hamit aleyhtarı hareketin liderliğini üzerine alacak kadar hazırlıklı olmadığını görerek kendini toplumsal ve siyasal bilimler eğitimine verdi".⁸⁵

Ahmet Rıza Bey bazı Mısır prenslerinin yardımıyla yaşayan Kahire grubunun ciddi bir şekilde görev yapabileceğine inanmıyordu. Zamanla bu tutum değişti.⁸⁶ Bu değişimde Kahire grubunun görüşlerinin yumuşaması kadar Ahmet Saib Beyin gayretlerinin de etkisi vardır. 1899 yılında Sancak Gazetesini çıkarmaya başlayan Ahmet Saib Bey, Sancak'ın ilk sayısında gazeteyi çıkarma amacını şu şekilde açıklıyordu:

"Acizleri öteden beri bu fikr-i mukaddesin mevki-i icraya vaz'ına hadsiz bir tehlike arzu-keş idiysem de bazı ahval-i mania ilcasıyla muvaffak olamamakta idim. Fakat şimdi mani-i mezkure bertaraf olduğundan tevfik-i hüdaya sığınarak o emeli pek halisen ve füzela-yı

⁸² a.g.e., s.154

⁸³ Ramsour, a.g.e., s.93

⁸⁴ Kuran, Jöntürkler, a.g.e., s.154

("Şura-yı Ümmet: "1902'de Kahire ve Paris'te Ahmet Rıza, Sami Paşazade Sezai ve Ahmet Saib Beyler tarafından on beş günde bir çıkarılan gazetedir." Tevetoğlu, a.g.m.,s.19)

(İntikam: "İntikamcı yeni Osmanlıların yayın organı olarak 1900 yılında Cenevre'de yayınlanmıştır. 1-29 sayıları taşbasması teksir suretiyle, 30. sayıdan sonrası matbaa hurufatı ile basılmıştır. Muhtelif sayılarında Jön Türklerin grup (Tokmak: "1901'de Cenevre'de bazı Jön Türkler tarafından çıkarılan gazetedir." Tevetoğlu, a.g.m. s.19)halinde resimleri vardır." Tevetoğlu, a.g.m.,s.15)

(İstirdad: "1901'de Cenevre'de Osmanlı İstirdad Cemiyetinin yayın organı olarak çıkarılmıştır." Tevetoğlu, a.g.m.,s.15)

⁸⁵ Ramsour, a.g.e., s.93

⁸⁶ Mardin, a.g.e., s.178

İslamiyyenin mütalaat-ı güzide-i terakki-perverlerine muarız intişar olmak üzere Sancak ceridesini tesis ettim”⁸⁷.

Yine bu ilk sayıda Avrupa milletlerindeki cemiyet hareketi ve cemiyetlerin gelişmesindeki rolü anlatılır:

“Yaşadığımız şu asırda Avrupa ahalisinin diğer kıtaatda bulunan milletlere ez-her cihet takaddüm ettikleri malumdur. Bunların terakkilerine hizmet eden pek çok vesait mevcut ise de ez-cümle hükümetlerinin gayet müdebbirane çalışmaları ve efrad-ı milletin dahi metnu’ maksadlara vusul için birçok cemiyetler teşkil etmeleri kaziyeleri bilhassa şayan-ı ibret ve imtisaldir.

Bu cemiyetler mevzu olan maksada teşebbüs etmezden evvel, ondan ne faide hasıl olacağını ve suret-i icrasında ne gibi tedabire müracaat edilmesi iktiza edeceğini, matbuat vasıtasıyla mevki-i mübahaseye koyarlar. Ve işin ehemmiyetine göre mahsus gazeteler tesis ederler. Bu vasıta ile ahali beyninde şöhret ve emniyet kazanmış olan ulema ve füzelanın rey ve mütalaalarını alırlar. Ve bundan büyük büyük faide ve muvaffakiyet iktidaf ederler.”⁸⁸

Bütün bunlara rağmen, Ahmet Saib Bey gazetesinin bu ilk sayısında İstanbul hükümeti ve Jön Türklere taraf olmadığını da ifade etmiştir:

“Sancak, şimdilik yalnız Türkçe neşrolunacaktır. Fakat Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin, yani Jön Türkler’in neşrettikleri gazetelerden olmadığı gibi İstanbul hükümet-i hazırasının mesleğini tervec eden gazetelerden dahi değildir. Kendisine mahsus bir mesleği vardır.”⁸⁹

Bu ilk sayıyı Mısır şubesi ise şöyle yorumluyordu:

“Yeni bir de Sancak isminde bir gazete çıkıyor ki bi-taraf. Bizden olmadığını ilk nüshasında ilan etti. Rengi anlaşılamiyor. Biraz parası var gibi görünüyor. Pek çetrefil olmayan yazıları ben tashih ediyorum.”⁹⁰

⁸⁷ Sancak, 18 Teşrin-i Sani 1889, Aded 1, s.1

⁸⁸ Sancak, 18 Teşrin-i Sani 1889, Aded 1, s.1

⁸⁹ Sancak, 18 Teşrin-i Sani 1889, Aded 1, s.1

⁹⁰ Ali Fahri Bey’den İshak Sükutî’ye, 14 Teşrin-i Sani 1315, Nakleden, Hanioglu, a.g.e., s.371

Ancak bundan kısa bir süre sonra Ahmet Saib Bey, eski fiili lideri Ahmet Rıza Bey ile temasa geçti. Ahmet Saib bu temasıyla ciddi bir faaliyet gösteriyor. Bilhassa Jön Türkler arasında bir beraberliğin bir ahengin kurulmasını çok temenni ediyordu. Ahmet Rıza Beye yazdığı mektuplarda bazı Jön Türklerin gayesizliğinden, emniyet edilmez bir halde bulunduğundan acı acı şikayet ediyordu.

Jön Türkler zaman zaman Sultan Murat meselesini ortaya çıkarmakta menfaat görüyorlar ve Mısır fevkalade komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşanın bir gün saraya karşı cephe alacağını tahmin ediyorlardı. Böyle bir hal vukuunda kuvvetleri artacak ve Sultan Hamit büyük bir müşkülata uğrayacaktı.

Ahmet Saib Bey, 29 Nisan 1900 tarihli mektubunda Mısır vukuatı hakkında dikkate şayan malumat veriyordu:

“Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hareketini elbette telgraflardan anlamışsınızdır. Bu zatın ahval-i hazırada saraya karşı aldığı vaziyet şayan-ı takdir ise de, buna dahi diğer pek çok şeylerde olduğu gibi aldanmaya lüzum yoktu. Çünkü bunun hareketi ahvale ne surette tesir edeceği daha malum değildir. Şüphesiz Gazi Paşa diğer vükelaya kıyas olunamaz. Cesurdur. İcap ettiği zaman erkeklik göstermek iktidarına maliktir. Fakat bu erkeklik ne dereceye kadar varabilecektir. Burası meçhuldür.

Bu zat gayet mağrur olduğundan para için münasebetsiz bir harekete karar vermesi dahi biraz biatçedir. Şimdilik bendenizin mevsuk yerden aldığım malumata nazaran bu zat hiçbir şey yapmayacaktır. Avrupa'ya gidecektir. Dört beş ay zarfında umum ahvale vakıf olduktan sonra yalnız başına bazı teşebbüslerde bulunacakmış. Herhalde Sultan Hamit'e karşı alenen muarız bir vaziyette bulunacağı muhakkaktır. Sultan Murat meselesi oldukça tesir etti. Fakat Muhtar Paşa Meselesi hepsini bastırdı.”⁹¹

Ahmet Saib Bey Nisan 1900 tarihinde Ahmet Rıza Beye yazdığı diğer bir mektupta da Çırağan'da kapalı bulunan eski hükümdar V. Murat hakkında Jön Türklerin giriştikleri faaliyete dair şu malumatı vermektedir:

⁹¹ Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5

“Sultan Murat hakkındaki teşebbüs pek yolundadır. Bendeniz bu nüshada Sancak'ta bir makale yazacağım. El-Muazzam gazetesi dahi Meşveret'te bu maddeye dair bir şey geçmediği gibi yazacağını vaat etti. Bundan maada ümit ederim ki birkaç büyük zatı dahi bu işe iştirak ettirebilirim. Tafsilatını görüştüğümüzde elbette arzederim.”⁹²

Bu tarihlerde II. Abdülhamit Avrupa'da ve Mısır'da geniş faaliyetlere girişmiş ve bazı Jön Türkler memuriyetler kabulüne başlamışlardı. Ahmet Saib Bey mektubunda: ““Mısır'da yirmiden ziyade firarinin İstanbul'a gönderilmesine teşebbüs edildiğini ve bu suretle oradaki Jön Türkler'in kandırılmak istendiğini Prens Mehmet Ali'nin çekildiğini, Midhat Paşazade Ali Haydar Bey'in Avrupa'ya gideceğini, on beş firarinin de avdetleri için İstanbul'a yazıldığını...” bildirmektedir.⁹³

Ahmet Saib, Mısır'daki cemiyet mensuplarını toplayacağını ve umum cemiyete Ahmet Rıza'yı reis seçeceklerini, keyfiyeti de Avrupa ajanslarıyla, gazetelerle yayınlayacaklarını mektubuna ilave etmektedir.⁹⁴

Ahmet Saib bu mektuplardan sonra Mayıs ayında Ahmet Rıza ile görüşür. Ardından 19 Mayıs 1900 tarihli Sancak'ın 25. sayısıyla Ahmet Rıza'nın eski eserlerini tefrikaya başlar. Böylece Ahmet Rıza da bir anlamda Türkçe bir gazeteye kavuşur.⁹⁵

Kısa bir süre sonra gazetede:

“Vatana cidden hizmet etmek niyetiyle tesis olunan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti bir müddet maksad-ı mukaddese vakf-ı vücut ettikten sonra emraz-ı nefسانيye ve menfaat-i zatiyyelerinden maada düşünceleri olmayan erazilin ellerine düşerek amal-i fasidelerine kurban olup gitti.”⁹⁶

İfadeleriyle merkezin yoğun eleştirisinin Ahmet Rıza'nın ağzından yapıldığını ve Sultan'ın artık Jön Türkler diye bir grubun kalmadığı görüşüne karşı onun verdiği cevaplar gibi:

⁹² a.g.m., s.5

⁹³ a.g.m., s.5

⁹⁴ a.g.m., s.5

⁹⁵ Hanioglu, a.g.e., s.371

⁹⁶ Sancak, 15 Eylül 1900, Adcd 33

“Bugün hakiki ahrar azdır. Birkaç zattan ibarettir. Fakat bunların cümlesi meslek-i ahrara ömürlerini, saadetlerini tahsis ve vakf-ı vücut eder zevattır. İçlerinde evvelkiler gibi bugün ahrar yarın muhasib maaşla duacı kulları sırasına geçen erazil yoktur.”Denilerek, gerçekteki tek Jön Türk grubunun kendileri olduğu iddia edilmiştir.⁹⁷

Ahmet Rıza yazılarında özellikle merkezin daha önceki lideri Murat Bey ve arkadaşlarına ağır eleştirileri merkezi büyük bir endişe ve kızgınlığa sevk etmiştir. Karşı cevap olarak da kendilerinin hareketin resmi örgütü olduklarını öne sürmüşlerdir.⁹⁸

Ahmet Saib ise merkezin kendisi ile olan ilişkilerin gelişimini şöyle anlatıyor:

“O kumpanyanın bana olan muamelesi gariptir. Sancak çıktığından beri bana gazete yollamadılar. Yalnız bu hafta gönderdiler. Abdullah Cevdet bu son iki ayda bir iki kitap gönderdi. Kendi eserleri imiş. Kabul etmedim, geri gönderdim. İshak Sükutî merhum Arif

⁹⁷ Hanioglu, a.g.e., s.372

⁹⁸ a.g.e., s.372

(Abdullah Cevdet; 1869'da Kürt olduğu iddia edilen bir ailede doğmuştur. Bu böyle olsa dahi Abdullah Cevdet bir Osmanlı vatanperveriydi ve bu topluluk içinde de kendini Türk sayıyordu.(Mardin a.g.e., s.233.) Elazığ Askeri Rüştiyesinde, Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisinde ve Askeri Tıbbiyede okudu. 1894'te Tıbbiye'yi bitirdi. Daha öğrenciyken şiir yazmaya başladı. Tıbbiye'de maddeci görüşleri benimsemesinin sonucu olarak dini inançları zayıfladı. Aynı zamanda özgürlükçülük akımından etkilendi. 1889'da Tıbbiyeli 4 arkadaşıyla sonradan İttihat ve Terakki adını alacak İttihat-ı Osmanî Cemiyetini kurdu. Birkaç kez yakalandı, affedildi. 1895 Ermeni olayları sırasında, Trablusgarp'a sürüldü. Buradan Avrupa'ya kaçtı. Cenevre'de arkadaşlarıyla “Osmanlı” gazetesini çıkardı. Karşılaşılan zorluklar üzerine 1899'da Viyana elçiliği doktorluğu görevini kabul etti. 1903'te Cenevre'ye geri dönerek “İctihat” Gazetesi ve dergisini kurdu. Sınır dışı edilince önce Mısır'a oradan 1911'de İstanbul'a taşındı. Daha ülke dışındayken, İttihat ve Terakki'den ayrı düşmüştü. Zira Abdullah Cevdet, Prens Sabahattin ve düşüncelerine hayrandı.(Akşin a.g.m., s.358.) Eleştirilerinin radikal olması itibarıyla Abdullah Cevdet'in, Prens Sabahattin'e benzeyen bazı yanları mevcuttur. Prens Sabahattin gibi Abdullah Cevdet de Osmanlı toplumunda radikal bazı değişikliklerin yapılmasının gerektiğine inanıyordu. Her ikisi de temel eğitimin tamamen Batılı bir eğitim olması zorunluluğunu kabul ediyorlardı.(Mardin a.g.e., s.296)

Abdullah Cevdet, Jön Türkler içinde herhalde en entelektüellerden biri olduğu gibi, bunların en köktencisi ve en çalışkanlarından da sayılabilir. Çalışkanlığının en büyük belirtisi, siyaset, edebiyat, psikoloji, toplum bilim gibi konularda yazdığı pek çok kitap, makale ve yaptığı çevirilerdir.”)

Beyinmahdumu Necmeddin Beyi vasıta ederek yalvarıyor. Kendi hakkında yazılan şeyin tezkibini ve bir daha “Osmanlı” hakkında bir şey yazılmamasını rica ediyor. Kabul etmedim.”⁹⁹

Daha sonra Osmanlı Gazetesi Ahmet Saib’in Paris’teki irtibat sağlayıcısının Ali Kemal olduğunu belirterek, şantajcılık silahı ona çevrilmek istenmiştir. Ancak bunun kendileri hakkındaki iddiaları tam anlamıyla cevaplayabildiği söylenemez.¹⁰⁰

Bir süre sonra Sancak gazetesinin 36. sayısından itibaren:

“... ‘Ahrar-ı Osmaniye’nin mürevvic-i efkarıdır’ ifadesini vaz eyledik ki bunun sebeplerinden birisi de kariben tezahür edecektir.”

Şeklinde bir girişimi başlattığını hissediyoruz. Bu tamamen organik bir ilişkinin başladığının bir işaretiydi.¹⁰¹

Ahmet Rıza da bu duruma karşı kayıtsız kalmamış, en azından küçük grubunu yeni bir cemiyetin genişleme merkezi haline getirecek girişimlere başlamıştır. Yine Ahmet Rıza ve Ahmet Saib arasındaki bir mektuptan bu gelişmeleri izleme imkanı buluyoruz:

“... En mühim meselelerden biri, cemiyet meselesidir. Yani Raif Paşa’nın layihısından sonra malum ve bizce hiç de matlub olmayan ahval-i kafiyede hareket etmeli midir? Bu son maddenin halli gayet mühimdir. Adeta hayat meselesidir. Bilmem zat-ı alilerini fakat benzeniz bu meseleyi kendim için hallettim Sancak’ın 33. numarasını elbette mütalaa buyurdunuz. Bu hafta neşrolunan 36. numarayı dahi okuyacaksınız. Yani benzeniz İttihat ve Terakki Cemiyetini:

⁹⁹ Hanioglu, a.g.e., s.372

(Osmanlı: “1 Aralık 1897’den itibaren Cenevre’de, Kahire’de daha sonra Londra ve Folkestone’da Dr. İshak Sükutî, Ahmet Nuri, Edhem Nuri ve Dr. Abdullah Cevdet tarafından çıkarılan gazetedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesinde (U.G.74 numarada bulunan 1-100 (1 Aralık 1897-15 Ocak 1902) sayılı koleksiyonunda gazetenin Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinde yönetildiği belirtilmektedir.

Gazetenin 121 numaradan sonrası, 1 Eylül 1903 gününden itibaren Kahire’de basılmıştır. 15 Temmuz 1904’ten sonra (136. numara), 142’ye kadar Cenevre’de yayınlanmıştır. Osmanlı, 15 Haziran 1900 tarihinden (62. sayıdan) itibaren on beş günde bir olarak Londra’da yayınlanmaya başlamıştır.

15 Eylül 1900’de idare merkezi Londra yakınında bulunan Folkestone’a nakledilmiştir.” Tevetoglu, a.g.m., s.18)

¹⁰⁰ a.g.e., s.372

tanımıyorum. Yalnız zat-ı alilerinin devr-i fetrette gösterdiğiniz iktidar ve fazileti tanıyorum. Kabul buyurduğunuz halde sizi kendim için reis biliyorum. En güzel terbiye olunmuş bir nefer zabıtine ne suretle itaat ediyorsa, o itaatimi ma'ziye de icraya hazırım. Bu hususta şeref ve namusum üzerine size söz veriyorum.

Diğer ahvale gelince; fikr-i acizanemce bu günde ahval-i umumiye için şu merkezdedir:

Cemiyet ortada yoktur. Bu namı taşıyan üç dört efrad 'Osmanlı ve Kumpanya Cemiyeti' kendi menafi-i zatiyyelerine kurban etmişlerdir. Burada ne suretle olursa olsun iş görmek fakat enzar-ı umumiyede ahvali layıkı vecihle anlaşılabilen bir bendeniz varım. Kim bilir ne maksad-ı hafilerini takip eden İsmail Kemal Bey ve Damat Paşalar mevcuttur. Daha beri tarafta ahval-i malumelerinden dolayı meyus bir hale gelen ve ne yapacaklarını şaşırmış kendileri için bir kapı arayan Ermeniler vardır. Ötede beride devlette bir inkılap arzu eden fakat nereye yanaşacağını bilmeyen İslam ve Hıristiyan efradı çoktur.

Halde ne yapmalıdır?

Yapılacak şey bence aşıkardır. Fırka teşkil edilmelidir. Evvel-emirde toplanacak olan merkez intihab olunmalıdır. Bu merkez ise fikr-i acizanemce ahval-i umumiyyeyi iyice vezn ettikten sonra zatınızdan başka diğer bir yerde olacağına mutekid değilim.

Efendim! Rica ederim bu cihetleri iyice mütalaa buyurunuz. Belki de bize gösterdiğiniz fedakarlığı şuradadahi gösteriniz. Şu işi uhdenize alınız. Ahvale hakim olunuz. Korkmayınız, müstakbel ne kadar fena olursa olsun, dört seneden beri geçirdiğimiz fetretten fena olamaz. Buna emin olunuz.

Bu işin nasıl icra olunacağına gelince; burası kolaydır. İhtimaldir; biz defaten kuvvetli ve maddi bir fırkayı vücuda getiremeyiz. Fakat bu gibi işlerde cihet-i maneviye, maddiyeden daha ziyade önemlidir. Kuvvet vücuda getirmek için elde kuvvet mevcuttur. İbtida ahvalde sermayeyi dikkatle seçip ötesini vakt ü zamana bırakmalıdır. Gelelim şimdi bu gibi bir cemiyetin kurulmasına mani olacak mevada! Mahud cemiyet partisinden madud bulunan 'Osmanlı' ve kumpanya mani olacağına mutekid değilsinizdir. Onlardan sarf-ı nazar etmelidir. Diğer cihete

¹⁰¹ a.g.e., s.372

gelince hiç olmazsa şimdilik geçen mektubunuzda buyurduğunuz cemiyet-i mevhumeyi teşkil ediniz. Çünkü eminim ki biraz sonra bu cemiyetten hakiki bir cemiyet meydana gelecektir.”¹⁰²

Ahmet Saib, Ahmet Rıza’ya bu mektupları gönderirken bazı Jön Türk’lere de gönderdi ve onları yeni kuracakları cemiyete davet etti. Bunlardan Hüseyin Tosun Bey bu teklife “Ben İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden ayrılmam” biçiminde cevap vermektedir. Hüseyin Tosun bir diğer mektubunda gelişmeleri ve kendine yapılan teklifi şöyle değerlendirmektedir:

“Meğer bir cemiyet-i hafiye teşkil olunmuş, beni vazifeye davet ediyor. Ben de bu cemiyet kimlerden mürekkebirdir, maksadı nedir, resmi hareketi nasıldır, bunun idamesi için kaç bin lira cem ve vaz-ı kasa edilmiştir gibi bir takım sualler üzerine: Cemiyet-i hafiyenin reisi Paris’teki Ahmet Rıza, Kahire’de benim diğer efradı söylenemez. Zira cemiyetin a‘makındadır, hafidir. Maksadı devlete, millete hizmet ve şantajcılığın önünü almak, resmen hareketi neşriyattır.”¹⁰³

Burada belirtildiği gibi bu grubun yeni politikası bir yandan artık mücadele gücü kalmayan merkezin durumunu açığa çıkarmak ve onu daha da zor duruma düşürmek, öte yandan yeni bir organizasyonun temellerini atmaktan ibaretti.

Onların kendi muvaffakiyet şanslarını büyük ölçüde Saraya satılmalarına bağlamaları ilginç bir görüş açısidir. Ama tohumlarını atmaya başladıkları bu gelişmede kendilerine duyulacak ilgi bundan ziyade İsmail Kemal veya benzerleri gibi hareketi, büyük devletlerin desteği ile Berlin Kongresi kararları çevresinde tavizler vaat ederek çözmeye çalışan kimselere karşılık yabancı müdahalesine karşı ve benzeri çabaları milliyetçi gözle eleştiren fikirlere sahip olmalarından kaynaklanacaktır.¹⁰⁴

Jön Türklerin Mısır grubunun birbirleriyle olan ilişkilerini ve merkezle olan ilişkilerinin karmaşıklığı, onların fikirlerini de anlamamızı zorlaştırır. Daha önceleri Sancak Gazetesinin Paris temsilciliğini yapan Ali Kemal Beyin Mizancı Murat’a yazdığı mektup buna güzel bir örnektir.

Ali Kemal’den Murat Bey’e

¹⁰² Ahmet Saib Bey’den Ahmet Rıza’ya, Hakire 28 Teşrin-i Evvel 1901, Nakleden, Hanioglu, a.g.e., s.374

¹⁰³ Hüseyin Tosun Bey’den İshak Sükütî’ye, 23 Şubat 1901, Nakleden, Hanioglu, a.g.e., s.374

¹⁰⁴ a.g.e., s.375

27 Temmuz 1901

“Üstad-ı Ekremim Efendim Hazretleri

Lütufnamenizi kemal-i meserretle eydi-i tebcile aldım. Orada nasıl ise burada dahi hakk-ı hakikatimiz tezahür, mevkiiniz tecelli ediyor. Dün bir mecliste idik. Mahmut Paşazadelerden¹⁰⁵ Midhat Paşazade’ye¹⁰⁶ kadar vardı. Kadr ü kemalatınız söyleye söyleye bitirilemedi. Buna hak verildi. Düşmanlarınız artık ağız açamıyorlar. Ne ise bu bir noktadır. Akıbetimiz hazindir, ne olacağımız bilinmez.

Hariçte adama benzer insan kalmadı. Ahmet Saibler falan Ahmet Rıza’dan daha hamdırlar, daha ziyade baş olmakla beraber haris-i şöhrettirler. Hiçtirler... Herif size karşı bile kafa tutmak istiyor, artık çekilir mi?

Şimdi fesad son derecedir. Mamafih Münirlerin vesairelerin rezaletleri bu adamların gözünü bir parça açtı. Bugün hep birleştiler gibi. Bir kongre teşkiliyle uğraşıyorlar. Allah encamınızı hayreylesin.”¹⁰⁷

Bütün bu karmaşık olaylar ve düşmanlıklara rağmen 4 Şubat 1902 yılında ilk Jön Türk Kongresi toplandı. Bu kongrede alınan kararlardan biri de Mısır’da Ahmet Saib Bey’in gazetesi Sancak’ın kapatılmasıydı. Sancak kapatılınca Ahmet Saib “Şura-yı Ümmet”in mesul müdürü oldu. Kendisi bu olayı şöyle ifade ediyor:

“Acizleri mesleki ahrara sekiz seneden beri mensubum. Mübadi-i ahvalde bu mesleği takip etmek üzere Sancak namında bir gazete çıkardım. Bu gazete dört sene devam etti ve binayetalla-ı teala bugüne kadar devam etmesi şüphesiz iken 1902 tarihinde Paris’te tecemmü eden kongreden sonra ekalliyeti teşkil eder heyetle tamamıyla müttelikü’l-efkar bulunduğumdan mezkurenin arzusuyla Sancağın tatil ve mürevvec efkarımız bulunan Şurayı-Ümmet’in neşrine başladım.”¹⁰⁸

Ahmet Saib Bey Şura-yı Ümmet’i çıkardığı sıralarda Kahire’de 18 Ocak 1905 Çarşamba günü saat beş buçukta İspandit bar önünde yakalandı ve kimse ile ihtilal

¹⁰⁵ (Prens Sabahattin ve Lütfullah Beyler)

¹⁰⁶ (Ali Haydar Midhat (1872-1946): Midhat Paşanın oğlu. Londra ve Paris’teki Jön Türk faaliyetlerine katıldı.)

¹⁰⁷ Birol Emil, *Jön Türklere Dair Vesikalar*, İstanbul 1982, s.57-58

ettirilmeksizin adi cürümler ile itham olunan adamlarla beraber bir karakolda hapsolundu.¹⁰⁹ Şura-yı Ümmet, bu tevkifle ilgili olarak şunları yazmıştı:

“Sebeb-i tehhür: Hükümet-i Osmaniye, Şura-yı Ümmet’in altmış beşinci numaralı nüshasının mündericatinı esas ittihaz ederek aleyhimizde hukuk-ı umumiye davası açtı ve Mısır Şube müdürümüz Ahmet Saib beyi birkaç gün tevkife dahi muvaffak olduysa da yed-i mutlak adalet yetişerek davayı iptal ve müdür-i mumailayhin hapisten tahlis edildiğinden gazetemiz yine kemal-i intizamla neşre devam edeceğini karilerimize arz ederiz.”¹¹⁰

Yukarıdaki satırlardan Şura-yı Ümmet’in 65 numaralı sayısı yüzünden tutuklandığı anlaşılan Ahmet Saib’in kurtarılması için Jön Türkler derhal faaliyete giriştiler. Fakat ilk teşebbüsler müspet bir netice vermedi. Ahmet Saib Bey fena sarsılmış bir haldeydi. Mısır’da başvuru avukatlar, müdafaasını alamayacaklarını bildirmişler, fakat diğer taraftan El-Mukattam, El-Müeyyet gazeteleri tevkifi protesto eden makaleler neşretmişlerdi. Mısır’daki bütün Türkler de bunu kendilerine karşı bir hakaret saydıklarını ilan ettiler.¹¹¹

Derhal Ahmet Rıza’ya mektup yazıldı. Ahmet Saib’in kurtarılması hususunda Fransa devlet ricali ile temaslara geçilmesini isteyenler de oldu. O sıralarda Kahire’de bulunan ve hürriyet mücadelesinde biraderiyle yan yana çalışan Meşrutiyet tarihimizin meşhur kadın simalarından Ahmet Rıza’nın hemşiresi Selma Hanım da ağabeyine yazdığı bir mektupta tevkif haberini bildirerek şöyle diyordu:

“Polis evindeki evrakı ve posta kutusunu da müsadere etmiş. Altı aydan bir seneye kadar hapis cezasına mahkum olacak diyorlar. Avukatlar müdafaasını deruhte etmek istemiyor. Çareme baksınlar diye ötekine berikine haber gönderiyormuş. Ahmet Saib’in gayet safdil bir adam olduğunu bilirsiniz. Onu kendi haline bırakmamak için ne yapmak lazımsa mümkün mertebe süratle icrası elzemdir. Şura-yı Ümmet namına tevkif olunan bir adamın öyle aciz ve biçare bir halde ağyardan şefaahat dilenmesini münasip görmezsiniz zannedirim.”

¹⁰⁸ Sancak, 1 Teşrin-i Evvel 1906, Numara: 65

¹⁰⁹ Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5

¹¹⁰ Şura-yı Ümmet, 6 Şubat 1905, Numara: 68

¹¹¹ Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5

Bütün bu olaylardan sonra özellikle İngiliz ve Fransızların araya girmesiyle kısa bir mevkufiyeti müteakip hapisten çıkarıldı. Şura-yı Ümmet'in 19 Şubat 1905 tarihli 69. sayısında bu olay karşısındaki hiddeti görmek mümkündür:

“Yirmi yedi seneden beri vatanımızda geçen hangi gün vardır ki yeni bir zulüm, müthiş bir cinayetle başlamasın? Hangi gün vardır ki elim bir eser tahrip, büyük bir cinayetle nihayet bulmasın?

Bugün biz şuheda cesedi, memleketler enkazı içinde terakim eylemiş o eyyam-ı zulmün ferda-i kıymetinde bulunuyoruz. Anadolu'nun şimal-i cenubisi küllerinden kıvılcımlar saçılır bir hak ister halinde Akdeniz'de en büyük bir ada girdab-ı cinnete tutularak cism-i vatandan koptu. Avrupa'daki bakiye-i memalikimiz ihtilal ateşleriyle yanıyor. İstanbul o bahtiyar olmak, bahtiyar etmek için halkolunmuş, Avrupa ile Asya'nın nokta-i tasdiki, siyasetin hakimi, ticaretin cedveli bi-bedeli, bir büyük saltanatın sebebi bulunuyor. Vilayetler harbe nüfus-ı insaniye tenakusa yüz tutmuş, şehirlerde baykuşlar ötüyor. Payitahtın ortasında Fehim namında eşkıya sergerdesi dolaşiyor. Vükela uzak, veliler haydut, ecanib casus, memurlar polis, polisler katil, bir büyük saltanat bu hale gelince, biçare Şura-yı Ümmet nasıl bir feryad-ı millet olmasın. Alaa-ı vatanla cerihadar bir kalbin feryadını ihtiva eden Şura-yı Ümmetin 65 numaralı nüshası halife-i zamanın ser-şahanesini rahatsız etmiş ki müstebidlerin zekası olan bir hudaa baki en büyük silahıdır. Müracaat eden bu hükümdar semere-i teşebbüsâtı olarak Mısır'da gazetemize nezaret eden Ahmet Saib Bey'i tevkif ve gazetenin evrakını haczettirmişti. Abdülhamit'in bu muvaffakiyeti üç gün ble devam etmedi. Zira gazetemiz meşhud olan meslek ve kali Ahmet Saib Bey'in pek ve tahir olan mazi ve hali İngiltere'nin adaletini celb ve cezb ederek birini hutba-i hürriyetinde, diğerini makam-ı hamiyetinde ibka etti.”¹¹²

Ahmet Saib Bey, daha sonra Ahmet Rıza'ya yazdığı mektupta macerasının sonunu şu suretle hikaye etmektedir:

“Mısır kanunu mucibince hükümdarlara karşı edilen tahrikatın şiddetli cezası vardır. Gazete müdürü altı aydan on sekiz aya habsolunabilir. Şura-yı Ümmetin 65 numarasında münderic makalatın ahkâmını bu kanuna tatbik ettiler. Fakat ahkâmın şiddetle icraya kalkıştılar. Bu cihet bizi kurtardı.

¹¹² Şura-yı Ümmet, 19 Şubat 1905, Numara: 69

Mısır adliye müsteşarı (bir İngiliz) bendenizi hapisten istetti. Gittim. Evvelce müstantiğe verdiğim ifademin doğru olup olmadığını sorduktan sonra şunları söyledi. Hükümdarları tahkir hususunda Mısır kanunu katidir. Mahkum olacağınız muhakkaktır. Fakat Lord Krumer dün beni çağırdı. Size söylemek için şurasını tebliğ etti. Ahmet Saib Beye tarafımdan söyle, eğer bu zat Şura-yı Ümmette bir daha hünkara karşı elfaz-ı tahkiriyye kullanmayacağını namusu üzerine söz verirse, bu defa kendisini kurtarırım. Biraz düşündükten sonra bu sözü verdim. Bizi çıkardılar.”¹¹³

Ahmet Saib Bey, kısa süren bu tevkif olayından sonra çalışmalarına devam etti. Ancak bir süre sonra Paris’e gittiğinde Ahmet Rıza Bey ile aralarında fikir anlaşmazlığı hasıl olan Ahmet Saib, Mısır’daki neşir faaliyetinin bir kısmından, Sami Paşazade Sezai beye yazdığı 10 Haziran 1906 tarihli mektubunda şu şekilde bahsetmektedir:

“Bendeniz meslek-i ahrara çalışmaya kara verdiğim zaman, yani bundan yedi sekiz sene evvel kendi başıma Sancak namında bir gazete çıkarıyordum. Sonraları Şura-yı Ümmet heyetine dahil oldum. Bu kararım, bu heyetin idaresini uhdesine alan Ahmet Rıza Beyin iktidar-ı zatisine emin olduğumdan ileri gelmişti. Geçen seneye kadar bu husustaki fikrimi muhafaza ettim. Paris’te bulunduğum müddetçe orada vuku bulan ahvalden fikrimin yanlış olduğunu anladım. Bu işten meyus oldum, evvelki gayretle çalışmamın mümkün olmadığını hissettim.

Şura-yı Ümmetten ayrıldığımdan meyus olduğum bir madde varsa o da zatınızdan ayrıldığımdır. Sezai Beyefendi sizi severim. Sizin için ne kadar fedakarlığa razı olduğumu Allah bilir. Fakat bu iş için affınızı rica ederim.”¹¹⁴

Yine Ahmet Saib Bey Şura-yı Ümmetten sonra çıkardığı gazetede konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Şura-yı Ümmet dört sene Mısır’da benim nezaretim altında çıktı. Fakat geçen seneden beri gazete ve mesleğine aid hususatta bendenizle heyet meyanında ihtilaf-ı efkâr tevellüd ve nihayet bir tarafın çekilmesini icab etti. Bendeniz çekildim. Bugün de eski gazetem bulunan Sancak’ı tekrar neşre karar verdim.”¹¹⁵

¹¹³ Şehsuvaroğlu, a.g.m., s.5

¹¹⁴ a.g.m., s.5

¹¹⁵ Sancak, 1 Teşrin-i Evvel 1906, Numara. 65

Ahmet Saib Bey'in Şura-yı Ümmet'ten ayrılmasının sebeplerinden biri de 1906 yılından itibaren Dr. Bahaettin Şakir'in cemiyette etkin olmasıdır. Bu etkinlik cemiyetin sert ve komiteci bir yöne doğru gitmesini sağlamış¹¹⁶ Ahmet Saib Bey'de bu zamanlarda istifa ederek Sancak gazetesinin yazı işleri müdürü olmuştur.¹¹⁷

Ahmet Saib Bey yeni maksadını ve gazetesini şu şekilde ifade eder:

“Sancak, meslek-i ahrarı şiddetle takip eden bir gazetedir. Bu meslekte bulunanlarla esas meselede müttefikü'l-efkardır. Fakat selamet mülk ve devlet için Hanedan-ı Osmanî'de tebdil-i veraset taraftarıdır. Hanedan-ı hükümdarîye riayet ve sadakati ber-kemaldir. Fakat bu hanedan efradına dalkavukluk etmez. Hakikati kemal-i safvetle söyler.

Gazetem esasen terk ve takip ettiği maksat Devlet-i Aliye işlerinden bahs ise de yeryüzünde bulunan Müslümanların ahval ve maişetlerini kemal-i ehemmiyetle telakki olunmakta olan “İttihat-ı İslam” meselesinin hakikat rengini meydana çıkarmak için tettebbuat ve tahriratı vazife-i mukaddesesinden bilir.

Sancak bi-taraf gazetedir. Takip ettiği maksad muin ise de her hale dair makalatı ve hatta bu makalatın mündericatı esasen fikrimize muhalif ise bile imzalı imzasız ve yahud nam-ı müstearla bir şartla derc eder ki, bu şart da makalenin hüsn-i niyet ve safvet-i kalble yazılmasıdır.”¹¹⁸

Ahmet Saib Bey İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar İttihat ve Terakki hareketinden bağımsız olarak gazetesini çıkarmaya devam eder. Bu sırada dönemin önemli olaylarını anlatan kitaplar da neşretmektedir. Ancak kitapları Abdülhamit idaresi tarafından yasaklıdır. İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra ise durumu gazetesinde şöyle anlatır:

“Şu kadar var ki bu günlerde yani devlet-i Aliye idaresinde ikinci defa olarak Kanun-ı Esasi resmen vaz olundu halde, Sancak eski mesleğinde devam edecek ise de Memalik-i Hamrusenin ahval-i umumiyyesi zamanımızda külliyyen tağyir etmiş bulunduğu cihetle gazetemiz dahi bit-tabii meslek-i ahrarı takibinde yeni bir tarik ittihazına mecbur olur. Şöyle ki;

¹¹⁶ Mardin, a.g.e., Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, s.283

¹¹⁷ Fesh, a.g.e., s.387

¹¹⁸ Sancak, I Teşrin-i Evvel 1906, Numara. 65

Evvelleri gazetemiz Hükümet-i Osmaniye ve bilhassa Sultan Abdülmahit'in şahsi idaresinin klliyen ve katiyen aleyhinde iken bugün de merkez-i hükümette bulunan idare, idare-i meşruta bulunduğundan bu hükümetin niyet ve maksadı halis bulunduğu anlaşıldığı zaman, kendisini şiddetle iltizam ve elimizden geldiği kadar böyle bir hükümete muavenette bulunacağımızı dahi şimdiden vaat ederiz. Bundan maada karilerimize şu maddeyi dahi arzederiz ki; Madem ki padişah-ı hazır, Kanun-ı Esasi'yi ilan etmiştir, bu padişahın şahsına karşı hürmet beslemeyi dahi vazife-i mukaddesemizden bilir ve takip-i harekette bu maddeyi hiçbir zaman ehemmiyetten deriğ etmeyeceğimizi dahi beyan eyleriz. Çünkü bizim fikrimizce olan oldu. Bu hükümdarın hareket-i sabıkası o devletin tarihine aid bir meseledir. Biz, padişahı vaka-ı hazır ve müstakbeleden mesul tutarak maziyi tarih-i Osmaniye'ye bırakmak taraftarı ve ba-husus, bundan sonra fırka-i ahrar için en muvaffak tarik olduğunu tercih edenlerdeniz.”¹¹⁹

Ahmet Saib Bey'in, üslubu artık yumuşamıştır. Çünkü kendisi yurda dönmek için affedilmeyi beklemekte ve bazı Jön Türklerle girişimlerde bulunmaktadır.¹²⁰

Ahmet Saib Bey bu girişimlerden sonra İstanbul'a gelerek tarihi araştırmalarda bulundu. Fakat İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerine karıştırılmadı.¹²¹

C. Ahmet Saib Bey'in Siyasi Fikirleri

Abdülhamit'e karşı muhalefetin en önemli merkezi Mısır'dı. Hem coğrafi konumu hem de liberal siyasi ortamı nedeniyle Jön Türklerin sığınağı durumundaydı. Hidiv İsmail idaresi altındaki Kahire'nin liberal atmosferinden etkilenen bazı aydınlar, 1870'lerin sonlarında memleketlerini terk ederek buraya gelmişlerdi. Burada toplanan yazarlar ve gazetecilere, İngiliz yönetimi, Mısır milliyetçiliğinden yana olanların, yeni Hidiv Abbas Hilmi'yi, İngilizleri yada Fransızları destekleyenlerin, Osmanlı politikalarını eleştiren yazıla yazmalarına görece özgürlük tanımış Kahire'yi “Ortadoğu'nun Hyde Park köşesi” haline dönüştürmüştü. Mısır'da daha büyük bir rol oynamasını düşünen aydınlar ve politikacılar da vardı. Ancak bu Türk

¹¹⁹ Sancak, 1 Ağustos 1908, Numara. 71

¹²⁰ B.B. Arş. Y.PRK.A., D.15, Gömlek No.14

¹²¹ Demirbaş a.g.e., s.66-67

Osmanlı bağlantıları, genellikle İngiliz boyunduruğunu kaldırmak ve sonuçta Mısır'a bağımsızlığını kazandırmak amacıyla savunulmaktaydı.¹²²

Jön Türkler yüzyılın sonunda Kahire'de bir şube oluşturduklarında en çok ortak noktayı paylaştıkları insanlar, İslamî modernist düşüncelere sahip Müslüman Suriye'li göçmenler olmuştu. Jön Türkler, Abdülhamit'in karşısında kendi pozisyonunu güçlendirmeyi amaçlayan Hidiv'in oportünist politikalarının farkındaydılar ve kuşku duyuyorlardı. Ancak onun iyi niyetini de her fırsatta kullanıyorlardı.¹²³ İşte Ahmet Saib Bey'de Mısır'a bu ahvalde geldi. Ahmet Saib Bey'in Mısır'da fikri yapısı oluşurken, bu şartların üzerine bir de Ahmet Rıza Bey'in fikirleri eklenir. Mısır'daki Jön Türkler Hidiv ile aralarını iyi tutmaya çalışırken Ahmet Saib Bey'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa üzerinde yoğunlaşır.

“Hatta biz Hidivi, Ahmet Muhtar Paşa'yı muvehaze ettiğimiz zaman kalbimizde bir şevk değil belki derinden derine bir tesir, bir elem hissediyoruz. Hidivin Mevki-i İslamiyete, Osmanlılığa siyasi değil, ilmi ve edebi hizmetler edecek, hatta medar-ı vatanın şu düşkün zamanında bir Hidiv, İslamiyet ve insaniyet olacak kadar büyüktür. Biz Hidiv'in mümaşaat ve tamellükü ahval-i acizkaranesine bir nihayet vererek o genç ruhtan liyakat ve ulviyet asarı bekliyoruz. Fakat buralarını nasıl anlatmalı? Ahmet Muhtar Paşa mefahir-i milliyeye şanlı bir iki muzafferiyet ilave etmişti. Büyük bir liyakatla ihraz ettiği riyaset-i askeriyesi cihetiyle bugün memleketimizi mahvetmekte olan fırkaya karşı bir silah tabii vatan idi. Heyhat! Rusya'nın yüz yetmiş bin askerine karşı galip gelen Ahmet Muhtar Paşa, Abdülhamit'in yüz yetmiş bin kuruşuna mağlup oldu.¹²⁴

Ahmet Saib Bey 1899 yılında gazetesi Sancak'ı kurduktan kısa bir süre sonra Ahmet Rıza Beyle anlaşarak resmen Jön Türklere katılır. Anlaşma sonrası ve öncesi, Sancak ve ardından da Şura-yı Ümmette Ahmet Rıza Beyin Ahmet Saib Bey üzerindeki etkisi görülür. Ahmet Rıza Beyin bütün fikirlerinin ortak unsuru, Türkiye'yi diğer devletlerle eşit olduğu fikrini kabul ettirerek batı akımına sokma isteğidir. Pozitivizmin kendisine sesleniyorduyorsa, bunun nedeni

¹²² Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, (Çeviren: TürkanYöney), İstanbul 1998, s.52

¹²³ Kayalı, a.g.e., s.52

¹²⁴ *Şura-yı Ümmet*, 19 Şubat 1905, Numara: 69

pozitivizmin kendisine hem batılı ilerlemeye katılacak hem de Osmanlıları barbarlıktan tenzih eden bir öğretiyi sağlamasındandır.¹²⁵

“İmdi İslam ahali terakki ve maarif hususunda, Avrupalılardan pek geri kaldığı cihetle menafi-i millete hizmet edecek bu gibi vesaiti bilmezler ve bundan daima mutazarrır olurlar. Fakat hamdolsun şu son zamanlarda Müslümanlarda dahi fikr-i terakki uyanmış bulunduğundan, Millet-i İslamiyyeye şehrah-ı terakkide tarik-i edid açmak gibi, hissiyat-ı aliye ötede beride velev cüzi olsun, meydan olmaya başlamıştır.”¹²⁶

Ahmet Saib Bey’in en derin özlemlerinden biri hürriyet değil, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasını durdurmaktır. Hürriyet ancak dolayısıyla onu ilgilendiriyordu. Çünkü hürriyetin ve adaletin egemen olduğu bir rejimde imparatorluktan kopmak isteyenler azalacak dolayısıyla imparatorluk yıkılmaktan kurtulacaktı. Bunları yapmak için de tek yol ıslahattı.

“Burada Sancak’ın mesleği pek sade ve vazıhdır. Devlet-i Aliyye’nin idare-i hazırasına mutedilane fakat ciddi bir lisan-ı samimiyetle itiraz etmek mecburiyetinde olduğumuzu maatteessüf ederiz. Çünkü her müsellemler için mukaddes bulunan Devlet-i Aliyye’nin eski şan ve şevketini tekrar iktisab etmesi ve umum Müslümanların, her zaman ziyade bugün hamisi bulunmak gibi vazife-i mukaddese-i hakikiyyesini ifaya muktedir bulunması devlet-i müşarünileyhanın buna da duçar olduğu ahval-i perişanîden tahlis-i nefis etmesine mutevakkıftır ki bu mevâsin elde edilmesi ise göz önünde duran ve ecanibin istihza ve tahkirini muceb olan uygunsuzlukları terk ederek ciddi bir surette ıslahat-ı dahiliyeye başlanmasına ve bu vasıta ile maddi manevi tecdid-i kuvvet edilmesine menuttur.”¹²⁷

Modernleşme akımına giren bütün doğu memleketlerinin tepkisi, kendi toplumlarının manevi değerlerini romantikleştirmek, onlara batının değerlerine oranla bir üstünlük tanımak ve memleketin daha önce prestiji yüksek olduğu devreler üzerinde durmak çabasıdır. Ahmet Saib Bey’de Osmanlı’nın eski şanlı tarihine dönme isteğini, yukarıdaki yazısında ve bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz eserlerinde sık sık vurgulamaktadır. Ama Ahmet Saib Bey’in düşünce hayatında en çok dikkatimizi çeken olgu tarafsız kalma isteğidir. Bu tarafsız kalma isteği O’nun

¹²⁵ Mardin, a.g.e., s.218

¹²⁶ Sancak, 18 Teşrin-i Sani 1899, Aded. 1., s.1

¹²⁷ Sancak, 18 Teşrin-i Sani 1899, Aded. 1., s.2

Mizancı Murat'la, Ahmet Rıza ile ve daha sonrada İttihat ve Terakki ile arasının bozulmasını sağlamıştır. Bu anlaşmazlıklar sonucunda hayatının son dönemlerini sıkıntı ve perişanlık içerisinde geçirmiştir.

D. Ahmet Saib Bey'in Tarihçiliği

Ahmet Saib Bey yazı hayatına 18 Teşrin-i Sani 1889 yılında çıkardığı Sancak gazetesi ile başlamış ve gazetesinde çıkardığı şu yazı ile de bize tarihçiliği hakkında bir takım ön bilgiler vermiştir.

“Bugün Devlet-i Aliye-i Osmaniye hakkında yazılan kitaplar pek çok olduğu gibi, bu milletin sebgat eden ahvaline dair yazılmış tarihler dahi az değildir. gerek Türkçe’de ve gerek lisan-ı ecnebiyyede senelerce çalışmakla meydana gelen koca koca ciltler vardır. Fakat Tarih-i Osmani hakkında telif olunan eserin arasında ecnebi lisanında bulunan telifat daha mevsuk ve mürecceh olduğunu maatteessüf şurada beyan etmek mecburiyetindeyiz. Vakıa bu cihetin Osmanlılar için de kendi tarihlerini bilen ulemanın bulunmamasından ileri gelmediği muhakkak ve Memalik-i Mahruse dahilinde öteden beri serbest söz söylemek mümkün olmadığı içindir. İnşallahı teala bundan sonra o mania ber-taraf olur da meydana çıkacak ulemamız tarih gibi en mühim ve en makayid bulunan ilim hakkında söz söyleyerek bizi bu cihetce de müstefid ve devlet ve milletin terakkisine en ziyade hizmet eden bir ilm-i celil ile vatanlarına büyük büyük hizmet ederler.”(Sancak, 18 Teşrin-i Sani, 1899)

Ahmet Saib Bey yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere tarihin çok önemli bir ilim olduğunu, fakat Osmanlı ülkesinde bu ilmin gelişmediğini düşünmektedir. Bu yüzden daha sonraki yıllarda Mısır’da yazacağı eserlerde genelde yabancı eserleri kaynak olarak kullanacaktır. Ahmet Saib Bey güçlü Fransızca ve Rusçasına güvenerek yabancı kaynakları eserlerinde kullandı. Bu kullanım onun eserlerine canlılık katsa da objektifliğine gölge düşürmüştür. Çünkü Ahmet Saib Bey maalesef bu tercümelere esere katarken bir süzgeçten geçirmemiştir.

Ahmet Saib Bey eski tarihçilerin Osmanlı Devleti’nde tarih ilminin gelişmesine engel olduğunu düşünür. Fakat biz eserlerini incelediğimizde Ahmet Saib Bey’in tarih metodununun çok ciddi eksikliklerinin olduğunu gördük. Mısır’da ortaya koyduğu “Vaka-yı Sultan Abdülaziz”, “Tarih-i Sultan Murat-ı Hamis” ve “Hamid’in Evail-i Saltanatı” kişisel birer üründen çok derleme niteliğindedir. Bu eserlerin tarihçiliğimize faydası yabancı kaynakları kullanmış olmasındandır.

Bu dönem tarihçileri ile ilgili Mehmet Fuat 1913 yılında Bilgi Mecmuasında çıkan makalesinde şöyle bahseder.

Meşrutiyetin ilanından sonra eski yönetimin şiddetle yasak ettiği, tarihçilik merakı ülkede adeta aşırı bir şekilde hüküm-ferma olmaya başladı. Hergün yeni bir tarih eseri ortaya çıkıyor, bilhassa Seignobos tam bir coşku ve iştiaqla çeşitli çevirmenler tarafından tercüme olunuyor, siyasi tarih, Şark Meselesi, İslam tarihi gibi başlıklara kitapçı vitrinlerinde sık sık rastlanıyordu. Otuz sene bütün medeni dünyayla ilişkisi kesilmiş bir ülkede dışarıda geçen şeyleri öğrenmek maksadıyla gösterilen bu hücum çok doğaldır. Asıl tuhaf yönü, bu sırada ulusal tarihimize ait ve kişisel hiçbir bilimsel eserin ortaya çıkmamış olmasıdır. Ülkede tarihçi ve bilgin yokluğunun en açık örneklerinin birini de bu oluşturuyordu.¹²⁸

Ahmet Saib Bey de Mısır'dan İstanbul'a döndüğünde, ülkemizdeki tarih ile ilgili eksikliği fark eder ve o zamanki durumu bize şu sözlerle anlatır.

“Ciddi neşriyata olan ihtiyacımız derkardır. Gariptir bu hali en evvel keşfeden zat-ı şahane oldu. Bulduğumuz zamana muvafık bir tarih yazılmasını arzu buyurdular. Bu şahane arzuyu vücuda getirmek için de Bâb-ı Âlide ayrıca bir komisyon teşkil olundu. Filhakika zat-ı şahanenin bu arzusu hal ve zamana tamamıyla muvafıktır. Zamanında muntazam ve hakkıyla yazılmış olan bir değil, belki birkaç tarihe ihtiyacımız vardır. Evvelleri yani devr-i istibdada bu arzunun husulü mümkün değildir. O zamanlar hakkıyla bir tarih yazılamaz idi.

Çünkü böyle bir tarih yazılacak olursa bir çok taraflara dokunur ve hem de bizde asırlardan beri edinilmiş olan bir çok itikadların mahv ve zeval bulmasına hizmet. Halbuki altı yüz senelik bir idare-i mestebidenin işine hiç gelmez idi. Hamd olsun bu gün nail olduğumuz idare-i meşruta böyle itikadlardan korkmaz.”¹²⁹

İstanbul'da Kasım 1909'da Tarih-i Osmani Encümeni adlı bir cemiyet kuruldu. Cemiyet Türkçülük ve Milli Tarih anlayışı esaslarına göre çalışmış, ve o dönemdeki aydınları etkilemiştir.¹³⁰ Ahmet Saib Bey'de o devirlerde bu komisyondan etkilenerek İstanbul'da daha çok pragmatik eserler ortaya koymaya çalıştı.

¹²⁸ Köprülüzade Mehmet Fuad, “Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Tarih Toplum*, c.15, Sayı.89., s.279

¹²⁹ Ahmet Saib, *Hakayık-ı Tarihiye ve Siyasiye*, İstanbul 1327, s.2

¹³⁰ İsmail Özçelik, *Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler*, Ankara 1996, s.26

Bundan sonra Ahmet Saib Bey, olayları yan yana dizmekle çeşitli nüshalar arasında farklılığa bir çözüm yolu bulmakla tarih yazmaya çalıştı. Ancak tarih, sadece kronolojik bir vekayinameden ibaret olmadığı için Ahmet Saib Bey'in eserleri günümüzde pek de araştırmacıların dikkatini çekmemektedir. Ahmet Saib Bey eserlerinde her ne kadar masalcılıktan kurtularak batı tarihçilerinin yöntemlerini kullanmaya çalıştıysa da bunda pek başarılı olduğu söylenemez. (Batı tarihçileri bu dönemde tarihi incelerken toplumun ırki kökenini, mülki ve coğrafi ortamını, kuruluş biçiminde payı olan etkenleri, siyasi güçleri dağılma ve hükmetme tarzını, iktisadi sistemini, halkın hayat ve teşkilatını, bu teşkilatın resmi teşkilat ile ilişkilerini, mülkiyet şeklini, ziraat, ticaret ve sanayini, dil ve edebiyatı, dini bilimsel ilerleyişini, komşu uluslarla maddi ve manevi ilişkilerinin derecesini açıkça gösterirler. (Bkz. Köprülüzade Mehmet Fuad, a.g.m., s.279)

Ahmet Saib Bey'in incelediğimiz eserlerinde tarih metodu açısından bir çok eksiklikler tespit ettik. Bunların bazılarını yukarıda belirtmeye çalıştık. Eserlerinin sunumu sırasında yazar düzenli bir kaynak aktarımı yapmadığını gördük, fakat bütün bunlara rağmen, Ahmet Saib Bey'in eserleri yakın tarihimizi inceleyecek araştırmacıların başvurması gereken kaynaklardandır. Onun eserlerinde Abdülhamit'in saltanatından II. Meşrutiyet'in ilanı ve sonrası siyasi olaylarının bir çoğu detayları ile anlatılmıştır.

E. Ahmet Saib Bey'in Gazeteciliği

Ahmet Saib Bey gazeteciliğe Mısır'da tarafsız bir gazete olan Sancak (1899) ile başladı. Gazetenin tarafsızlığı mayıs ayında Ahmet Saib Bey'in Ahmet Rıza ile görüşmelerinin sonucunda sona erer. Gazete 19 Mayıs 1900 tarih – 25. Sayı ile Ahmet Rıza'nın eski eserlerini tefrikaya başlar.¹³¹ Böylece Mısır da jöntürk gazetelerine bir yenisi eklenir.

Bu olaydan sonra gazetenin yayın stratejisi değişmiştir. Ahmet Saib Bey de artık gazetesinde diğer Jöntürk grupları hakkında tenkit yazıları yazmakta, bu yüzden de çeşitli tepkiler almaktadır.¹³² Bütün bu tepkilere rağmen Ahmet Saib Bey yayınlarında Ahmet Rıza taraftarlığından vazgeçmez.

¹³¹ (" Sancak, şimdilik yalnız Türkçe nesir olunacaktır. Fakat Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yani Jöntürklerin neşrettikleri gazetelerden olmadığı gibi İstanbul Hükümet-i Hazırası'nun mesleğini tervec eden gazetelerden değildir. Kendisine mahsus bir mesleği vardır. " Sancak, 18 Teşrin-i Sani, 1899 adet 1 s.1)

¹³² Hanioglu a.g.e. s. 371,372

4 Şubat 1902 yılında Prens Sebahattin başkanlığında toplanan kongrenin aldığı kararla, Ahmet Saib Bey'in gazetesi Sancak kapatılır.¹³³ Bundan sonra Ahmet Saib Bey, Mehmet Ali Fazıl Paşa, Dr. Nazım, Sami Paşazade Sezai, Ahmet Rıza ile birlikte 15 günde bir Şura-yı Ümmet gazetesini çıkarmaya başlarlar.¹³⁴

Ahmet Saib Bey Şura-yı Ümmet gazetesinde çalıştığı sıralarda, 65 numaralı gazetede yazdığı bir yazı yüzünden 18 Ocak 1905 günü tutuklanır. Kısa bir süre sonra serbest bırakılır.¹³⁵ serbest bırakıldıktan sonra bir süre daha Şura-yı Ümmet'te yazmaya devam eder. Ancak gazetede Dr. Bahaattin Şakir'in etkisinin artması üzerine Ahmet Rıza Bey ile anlaşmazlığa düşer, 1906 Şura-yı Ümmet gazetesinden ayrılır. Sancak'ı tekrar neşretmeye başlar.¹³⁶

Meşrutiyet'in ilanından sonra birkaç baskıda İstanbul da yapar. Ancak ekonomik sıkıntılar yüzünden gazetenin neşrine devam edemez.¹³⁷ Ahmet Saib Bey Sancak'ta çıkan bazı makalelerini daha sonraki yıllarda kitaplaştırmış ve Şark Meselesi adıyla İstanbul'da yayınlamıştır.

Ahmet Saib Bey'in gazeteciliği de siyasi fikirleri gibi değişkenlik ve tarafsızlık üzerine kurulmuştur. Bu yüzden de kısa süren gazetecilik hayatında çok çabuk bertaraf olmuştur.

¹³³ ("Acizleri meslek-i ahrara 8 senden beri mensubum. Mübadi-i Ahvalde bu mesleği takip etmek üzere Sancak namında bir gazete çıkardım. Bu gazete 4 sene devam etti. Bugüne kadar devam etmesi şüphesiz iken 1902 tarihinde Paris'te toplanan kongreden sonra ekaliyeti teşkil eden grupla tamamıyla hem fikir bulunduğundan heyetin arzusuyla Sancak'ın kapatılmasına, Şura-yı Ümmet'in neşrine başladım." *Sancak*, 1 Teşrin-i Evvel, 1906, numara :65)

¹³⁴ Tevetoğlu, a.g.m, s.19

¹³⁵ ("Hükümet-i Osmaniye, Şura-yı Ümmet'in 65 numaralı nüshasını esas ithaz ederek aleyhimizde dava açtı. Bunun sonucunda Mısır şube müdürümüz Ahmet Saib Bey'i birkaç gün tutukladılar. Ancak sonunda adalet yerini buldu. Müdürümüz serbest bırakıldı." *Şura-yı Ümmet*, 6 Şubat 1905, numara: 68,69)

¹³⁶ ("Şura-yı Ümmet 4 sene Mısır'da benim nezaretimde çıktı. Fakat geçen seneden beri gazete ve mesleğine ait hususta bendeniz ve heyet arasında ihtilaf çıktı. Bir tarafın çekilmesi lazımdı. Ben çekildim. Bu günde eski gazetem olan Sancak'ı tekrar neşretmeye başladım." *Sancak*, 1 Teşrin-i Evvel 1906, numara:65)

¹³⁷ *Sancak*, 1 Ağustos 1908, no.71

II. BÖLÜM

AHMET SAİB BEY'İN ESERLERİ

Ahmet Saib Bey'in dokuzu basılmış, dördü ise basılmamış olmak üzere toplam on üç eseri vardır. Bu eserlerin beşini Mısır'da, dördünü ise İstanbul'da yayınlamıştır.¹

A. Rehnümâ-yı İnkılab

Muharriri; Ahmet Saib

Mısır'da tab olunmuştur.

1318

78 sayfadır.

Ahmet Saib Bey tarafından 1318 tarihinde Mısır'da tab olunmuştur. Ahmet Saib Bey'in yazdığı ilk eser olması yanında, muhtevası bakımından en önemli eserlerinden biridir. Kitabın yazılış sebepleri mukaddime kısmında şöyle açıklanmaktadır:

“Zaman ve maarif ilerledikçe fikir terakki ediyor. Fikir terakki ettikçe evvelki itikadlar zail, onların yerine müşahede, tecrübe ve tedkikat-ı fenniye ile sabit muhakkak kaim oluyor.

¹ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri (1299-1915)**,(Hazırlayan İsmail Özen), c..3, İstanbul 1975, s.8-9, Ayrıca Bkz. Ahmet Saib, **Hakayık-ı Tarihiye ve Siyasiye**, İstanbul 1327 s.2

Basılmamış Eserleri

Mısır İngilizlerin Eline Nasıl Düştü
Meşrutiyet Dalgaları
Ayastefanos Muahedesinden Berlin'e Doğru
Mısır ve Arabî Paşa Vakası

Biz de daha birkaç zaman evvel devlet ve millet işlerinde “saye-i şahanede her şey olur öiter” sözü zamanı muvaffakiyet addolunuyordu. Şimdi ise o mezhurat-ı hayaliyeye zahiren dinlese bile batınen zerre kadar ehemmiyet verilmediği de şöyle dursun. Saye-i şahane lakırdısı karışınca zaaf-ı vehm içinde yıpranan bina-yı Osmanıyyeye bir darbe-i tahrip ve inhilalin sükutu mukarrer olduğuna kani Osmanlılar vardır. Miktarları da gittikçe çoğalmaktadır. Bunlar manasız zehabilerin dumturaklı sözlerin kerametine mü'tekid değıldirler. Selamet-i mülk ve milleti akıl ve şer'en irae ettiği idare-i adilede hükümet idare ile mücehhez hükümet-i muntazamada arıyorlar, başka bir şeye kulak verilmiyor...

Ben de bu fikirdeyim. Fakat niçin bu fikirde olduğum izah zımında devlet ve millet işlerini ve alel-husus memalik-i mahhrusenin bu günkü alaim-i inkırazını ve bunun esbabını mümkün mertebe tedkike koyulmak lüzumunu hissetdim ki, bu gayretin neticesini karilerime takdim etmekte olduğumu “Rehnüma-yı İnkılab” namındaki şu risalemin muhteviyatıdır. Rehnüma-yı İnkılab bi-arafane yazılmıştır. Fikir yalnız Devlet-i Aliye tarihinin verdiği malumat-ı katiyyeye bina ettirilmişdir. Mündericatı gazezden ari ve hanedan-ı Osmanî hakkında beslemekte olduğum hiss-i takrim ve sadakat şaibe-i riyadan beridir. Fakat netice o hanedanı saraylarını ihata eden beşerin eşhas-ı keşifenin kullandıkları lisan-ı medhane ile değil es-sadık devletini istiamil etmeleri lazıme gelen zebani sadık ve ihlas ile arz edilmiştir. Çünkü inkılab lüzumunu icab eden esbabın birincisi bu hanedan-ı aliyyesinin ahval-i umumiye ve hususiyyesi olup fazla olarak inkılabdan murad olan tebdil-i idarenin yani selameti atıye emiri mazlunun külliyetli kısmı dahi fikrimizce bu hanedanın Salih haline ibtadır.

Ve men Allah el-tevfik.”

Görüldüğü üzere Ahmet Saib bu eserinde Osmanlı devletinde başlayan çöküş nedenlerini araştırıp, (eskiye özlem duyarak) çözüm yollarını göstermiştir. Kitap şubashıklar altında bölümlere ayrılarak sunulmuştur:

Tarih-i Osmanıyyeye Bir Nazar

Şehzadeler

Padişahlar

Vükela

Menba-ı Seyyiat

Hukuk, Millet ve Hükümdarı Hakkında Bazı Tettebbuat

Kamun-ı Esasî Mubahesesi

Çare-i Selamet

Netice

Kitap önce Osmanlıların yükseliş döneminden başlayıp, Devlet-i Aliye diye anılmasına kadar olan dönemi kısaca anlatır. Daha sonra yönetimde meydana gelen aksaklıklar ve dolayısıyla savaşlarda alınan başarısızlıklar nedeniyle gerilemenin ve dağılmanın başladığını şöyle sunar:

“Fakat Cenab-ı Hak Hükümet-i Aleyhisi’nden biri de; bir millet hilkatten ne kadar müsteid ve şehrar terakkide ne derece iktisab edebildiği saadet-i maddiye ve maneviyyenin payidarlığını temin eylemesi bulunduğu noktada tevakkuf etmeyerek Tarık-ı terakkide alel-nihaye devretmesine mütevakkıfdır ki bu kaideye riayet edilmediği halde az bir zamanda ahlak-ı umumiye fesada ve teşkil ettikleri devlet inhitat ve inkıraza yüz tutacağı emuru tabiyadandır. İşte bu madde cem-i zamanda en kavi devlet ve milletlerin inkiraz ve izmihlaline sebep-i müstakil olduğunu bize tarih-i alem gösteriyor.” (s.6)

Ahmet Saib, Osmanlı Devletindeki çöküşün yaklaşık üç yüz yıl önce başladığını tespit etmiştir.

“Tarihen sabittir ki Osmanlı’ların mezleke-i inhitata doğru sebat etmeleri üç yüz seneden ziyadedir. İnhitat birden bire vücud bulmadı. İbtida su-i idareye menşe daima kesilen Makam-ı Aliyye’de zuhur etti. Bu cihetle dahilde karışıklıklar meydan aldı.” (s.6)

Savaşların kaybedilmesi, yapılan anlaşmalardaki maddi yükümlülükler, memurların yolsuzlukları, idarecilerin dirayetsizliği çöküşü hızlandırır. Ahmet Saib Bey, Vaka-yı Hayriye'yi olayının umutları yeşerttiğinden bahsetse de bu durum pek uzun sürmediğini düşünür.

“Akıbeti tarihlerde meşhur olan Vaka-yı Hayriyeyi intac ederek devletin idare-i lahiliyesinde ciddi bir ıslah vücuda getirmek gibi devlete ümitler verildi. Ne faydası var ki, bu ümitler dahi çok sürmedi.” (s.8)

Osmanlı devletinde bu sürede yapılan ıslahatların idareciler, yönetimde yer alan kişiler tarafından benimsenmediği için başarıya ulaşamadığı anlatılır. Ahmet Saib o devirde dünya devletlerinde meydana gelen ıslahat hareketlerini de takip ederek, Rehnüma-yı İnkılap'da da bahsetmiştir.

“Bizden pek çok sonra yani ancak otuz kırk sene evvel ıslahata başlamış olan Japonya, ıslah ve tanzim-i idare etmesi sayesinde bugün düvel-i müterakkinin birincileri sırasına geçmeye muvaffak olmuştur ki, yalnız bu cihet bizi utandırmaya kafidir.

Şu zikrettiğimiz seksen sene zarfında devletimizin haricen ve dahilen şan ve şevketine hizmet edecek imarı melik tevsi ve neşri maruf temin adalet ve tamim zayi gibi levazım-ı medeniye ve umur-ı enperuranaya (?) gayret edecek yerde bilakis ahali ve beladan büsbütün fakir ve harap olmasına çalışmaktan bir an geri durmadık. Bu müddet zarfında alel-husus yirmi beş sene içinde memalikimizin nısfından ziyadesi gaib ettik” (s.9)

Ahmet Saib Bey'e göre, Osmanlı Devleti'ni eski devirlerdeki haşmetli haline getirebilmek için önce Padişah adayları olan şehzadelerin iyi yetiştirilmesi gerekmektedir.

“Mutlaki şekliyle idare olunan memleketlerde milletin selameti mucib olacak ve sailden en birincisi ve şüphesiz en ehemmiyetlisi padişah olan zatın fetretten ve terbiyeden hükümdarlığa liyakati meselesidir.

Avrupa'da bu maddenin ehemmiyeti pek çok evvel anlaşılacak bilahare hükümdar olacak zatın asrın ihtiyaç ve ihtisasına göre, hususi terbiye ve tahsile malik edilmesi için hareket ve sükunatı kavaid mekanına altına alınır ve bu cihetle pek çok ehemmiyet verilmekle beraber hükümdar evlatları münasib bir sene vasıl olunca fazl ve alim hüsn-i ahlak ve hamiyet sahibi

birkaç zâtın tahsil, terbiye ve talimine bırakılır. Mumaileyhinin raiyesi olarak prensin terbiye ve ahsilinden hassaten mesul olan zâtın ismi resmen ilan olunur.

Bu zâtın yani reisin hükümdar olacak prenslikler terbiyelerinde başlıca ihtiraz ettiği usul, prensi terbiyesi ikmal oluncaya kadar bir kaidei mekanına tahtına almak asrın levazım nucibesinden olan malumat-ı umumiyyeyi alel-telkin etmek bilhassa kendi nezareti tahtında bulunan diğer muallim ve mürebbi efendilerin ahlak ve meşvarlarını nezaret mütemadiyede bulundurmamak olup mümkün olduğu kadar ahali idare hakkında tevsi alim ve irfan etmelerine çalışır.” (s.13-14)

Ahmet Saib Bey’in bu eserinde Jön Türkler’in fikirlerinden etkilendiğini gösteren noktalar vardır. Jön Türkler’den bazıları ve özellikle Ahmet Rıza Bey’de görülen, yıkılmakta olan devleti kurtarma çabaları, kurtarıcının iyi yetişmiş Osmanlı soyundan gelen padişahın olması gibi tespitler bu eserde dikkat çekmektedir. Ayrıca devlette görev yapan memurların , ulemanın, hatta askerlerin de dürüst, liyakat sahibi kişiler olması gerektiği vurgulanmaktadır.

“Devlet-i Aliye-i Osmaniyyenin parlak devirlerinde salifü’z-zıkr maddeye pek çok ehemmiyet verilerek Hanedan-ı Osmani şehzadeleri pek küçük yaşta iken bile terbiye sayesinde büyük işler gördükleri tarihlerde mezkurdur. Bunlardan mesela Orhan, Şehzade Süleyman, Bayezid, Selim.” (s.15)

“Vakt-i hazırda bi-hakkın sahib-i namus bir memur yoktur ve olamaz. Çünkü sahib-i namus olanın hamiyetli olması muktezidir. Bir hamiyetmend ise sahib-i mislini tahriben düşmanı olur, bu zat mamuriyette beka bulmaz.

Zamanın en büyük hırsızın en dehşetli mertebenin mevkiinden bu hususta en ziyade istifade edenin makamı bela olduğunu bilmeyen bir Osmanlı tasvir edemeyiz.” (s.28)

Rehnüma-yı İnkılab’da Ahmet Saib I. Ahmet tarafından değiştirilen (Osmanlı soyundan gelen en yaşlı kişinin padişah olması) veraset sisteminin Osmanlı Devletine fayda sağlamak yerine çöküşü hızlandıran etkenler arasında yer aldığını tespit etmiştir;

“Ma-heza, ne suretle olursa olsun haddi zatında verasetin babadan oğula doğrudan doğruya intikalini tecavüz eden kanun, İbni Haldun merhumun dahi tasvib ettiği üzere Alem-i

İslamiyette en muvafık ve esselim bir kanun olduğunu tasdik etmemek cüzi idrak sahibi için bile nümkün değildir. Çünkü;

Evvela, bu usul-i veraseti temin eden kanun vaz olunduğu halde memleketin ahval-i umumiyyesi meçhul bir istikbalin mevç mevç zülameti içine atılmış olmayıp mülk ve devlet için bir dereceye kadar temin-i istikbal etmek imkanı elde edilebilecektir.

Saniyen, bu usul-i verasetin en mücrih tarafı, ilerde padişah olacak veliahdlerin ta küçüklüklerinden beri tehzib-i ahlak ile hüküm-i zamanın icab ettiği usul ve kavaide imtisalen terbiye görmelerine sinne sabavetten beri umur-ı devlete intisab ile mektebi siyaset olan devair-i levlette mülke ve mümarese görerek tevsi-i efkar eylemelerine bu suretle şehzadegan cüvan-ı tahtanın karazmude tecrübe de devlet adamları sırasında mevki kazanarak hilafet ve saltanatta varis-i bil-hak olmalarını müsaid bulunmasıdır.

Salisen, bu usulün tehzib-i feyza feyziyle perverde olan veliahdin verasetin vüruduna kadar kendini padişahlığa ihzar etmiş ve iktisab edeceği bu meziyet-i maddiye ve maneviye sayesinde padişahın mahrem esrarı olabilecek akıl mudbir bir müsteşarı denemeğe istihkak kesb etmiş olacağı...” (s.43)

Çökmeye yüz tutmuş Osmanlı Devleti’ni kurtarma çabalarında olan Jön Türklerden biri olan Ahmet Saib, bu eserinde devletin hukuk sisteminin aksaklıklarından da bahsetmiştir. Her alanda olduğu gibi Osmanlı hukuk sistemi de çökmüştür. Devletin yeni bir adalet anlayışına ve kanunlara ihtiyacı vardır. Yalnız bu anlayışı gerçekleştirirken, klasik Jön Türk düşüncesine sahip olan Ahmet Saib, İslamî kurallara bağlı kalınarak, durumun düzeltilmesi gerektiğini düşünür.

“Şeriatın inticenab halife de ancak ruy-ı milleti tanıdığı yalnız hülefa-yı raşidinin baladaki emsal-i celileleriyle değil, makam-ı hilafetini kanun-ı veraset mucibince işgal eden zevatın bu babda sarf ettikleri mülahazat ve efkar ile dahi ispat etmek mümkündür.” (s.53)

Rehnüma-yı İnkılab, Osmanlı Devleti’nde bir çok alanda meydana gelen sorunları tespit etmiş olması, akılcı sayılabilecek çözümler sunması nedeniyle önemli bir eserdir. Ahmet Saib Bey’in Devlet Yönetimi, Erkanı (Padişah, Vükela, Şehzadeler), hukuk ve halkın durumu hakkında bilgi verdiği bu eser, isminden de anlaşılacağı gibi yeniliklere, ıslahatlara kılavuzluk etmek amacıyla yazılmıştır.

Kitapta hiç dipnot kullanılmaması, objektifliği açısından olumsuzdur. Buna rağmen Osmanlı son dönemi ve ıslahatları değerlendirmek amacıyla başvurulabilecek kitaplardan biri sayılabilir.

B) Vaka-yı Sultan Abdülaziz

Muharriri Ahmet Saib

Fiyatı posta creti ile beraber  franktır.

Her hakkı mahfuzdur.

Mısırdaki tab olunmuştur.

1320

215 sayfadır.

Ahmet Saib Bey'in bu eseri 1320 (1905) tarihinde Mısır'da basılmıştır. Her ne kadar Ahmet Saib mukaddime kısmında Abdülaziz dönemini tafsilatlı bir şekilde yazmadığını söylese de, eser o dönemin siyasi olaylarının birçoğu kapsayan mufassal bir tarih kitabıdır. Ahmet Saib, mukaddime bölümünde bu dönemde benzer eserlere fazla rastlanılmadığından bahseder. Aynı tür eserler Avrupalılarca yazılmış ise de, doğrulukları tarafgirlikleri nedeniyle şüphe götürmektedir. Ahmet Saib bu durum karşısında kendisinin de bir şeyler yapması gerektiğini düşünür. Bu nedenle Osmanlı tarihi ile ilgili kitaplar yazmaya başlar. Abdülaziz dönemiyle ilgili yazılmış bir telif eserden bahseder. Bu eser Ahmet Midhat Efendi'ye aittir. Ahmet Midhat Efendi'nin eseri hakkında Ahmet Saib şunları söylemektedir:

“Ahmet Mithad Efendi Hazretlerinin mahsus kalemi olup müşarünileyh hazretleri vakayı inaan görmüş ve bu işe iştirak etmemiş ise bile fiillerden bazılarının kurbiyetinde bulunmuştu. Bu sebep eser-i mezkurun kıymetini nazarımızda kat ender kat artırmaktadır.

Filhakika bu eser yani “ss-i İnkılab” şu vadide yazılan eserlerin en mhimidir. Başka bir muhitte yazılmış olsa idi, eserin kıymeti daha ziyade olacağın dahi şüphe edilmez idi. Fakat

ne faydası var ki telif-i mezkur alel-rivayete padişah-ı zaman olan zatın emri ve taayyün edildiği program üzerine ve hudud dairesinde daha doğrusu mahsusen irae edilen tarzda yazılmış idi”. (s.11)

Ahmet Saib, yaşadığı devrin olaylarını daha iyi değerlendirebilmek, geleceğe güvenle bakıp, devletin sorunlarını çözebilmek için, Abdülaziz dönemini bilmek gerektiğini düşünür. İşte bu yüzden bu eseri kaleme almıştır. Bunu şöyle anlatır:

“Şu halde teessüf etmemek mümkün değildir. Çünkü baka-yı aziz gibi tarih-i Osmaniyye’de gayet mühim bir faslı teşkil eden bir hadise-i siyasiyenin bir tarafına yazılıp ve hakikat hal ne ise meydana konmasına şiddetle ihtiyacımız vardır. Yaşadığımız şu devir müdhiş vaka-yı mekkure ile münasebet ve rabıtası pek ziyade olduğu halde bu vakanın zuhuru ve menşei hakkında yekdiğerine mübeyyin ve muhalif fikirler ortada deveran edip duruyor. Bazılarımızın bu zamanda uğradığımız musibet ve felaket ve çökmekte olduğumuz belaları vaka-yı mezkurenin netice-i tabiiye ve kıtayası addeylemekte diğerleri de bu vakanın yevm-i zuhurunu terakkiyat-ı fikriye-i Osmaniye için bir tarih-i ibtida ve istikbal-i Osman için bir nişane-i necat ve hulus olmak üzere telakki etmektedir.

Her ne hal ise söylediğimiz şu mevad dahi devr-i Sultan Abdülaziz hakkında yeni bir eserin vücuduna dair olan ihtiyacı teşeddüd ediyor. Biz şu maksadı ifa etmek değil, yalnız müverrihin-i müstekbelemizde yol açmak gayret hemamata ve tarafa doğrulaşacağına itimkamet arz etmek üzere şu eser-i acizanemizi ortaya koymaya karar verdik.” (s.11-12)

Ahmet Saib, eserinde yalnız Osmanlı Devleti’nde geçen siyasi olaylardan bahsetmemiştir. Aynı zamanda Avrupa’da meydana gelen olaylar ve bunların Osmanlıya etkisinden Osmanlı Devleti içinde yer alan Hristiyanların durumundan, Abdülaziz’in Avrupa’ya gerçekleştirdiği seyahatinden söz eder.

“Devlet-i Ali Osmaniye şevket ve kuvveti ile ferid-i deveran bulunduğu asırlarda Asya’dan Avrupa’ya atılmış, nisbeten az bir zamanda Viyana kapılarına kadar dayanmıştır. Şu kadar ki, memalik bulunup taht-i tabiyat-ı Osmaniyyeye terakkiyatından bi-hakkın berhudar olamadı.” (s.53)

“Hristiyanların yine Hristiyan kalarak kendi cinsiyet ve kemiyetlerini, örf ü adatını tamamen muhafaza etmeleri, kendilerine bir gün Türklerin elinden tahlis-i nüfus ümidini vermesi şüphesiz idi. Binaenaleyh; balada meftuhada anasır-ı Hristiyanıyyeyi mümkün olduğu kadar Türkleştirmek tarikine gidilmemesi bir hata-yı azim idi.” (s.54)

“Sultan Aziz nezd-i şahanesinde Şehzade Sultan Murat ve Sultan Hamid ve bir hayli ekabir rical ve itiba bulunduğu halde 1867 senesinde Paris’e doğru hareket etti. Padişahın şu seyahatte ilk uğradığı Paris olması, o aralık vaka-yı mühime-i medeniyyeden olarak o şehirde sergi bulunmasından ve Serir-i Kraliyyede, dünyanın mahzar-ı itibar ve ihtiramı olan Üçüncü Napolyon gibi bir hükümdarın cülus olmasından ileri gelmiştir.” (s.44)

Ahmet Saib, bu kitapta, Abdülaziz devri Osmanlı-Rus ilişkileri, Bulgar, Rum meselesi, Mısır’da uygulanan politikalar hakkında da bilgi vermiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devletinde gelişen fikri akımları ele almıştır. Ahmet Saib, Abdülaziz’ karşı kurulan Yeni Osmanlıların kökenlerini Vaka-yı Hayriyeye kadar dayandırmıştır.

“Tarih-i Osmanıyyeye vakıf olanlara malumdur ki her ne taraftan tedkik olunursa olunsun Vaka-yı Hayriyye’nin vücuda gelmesi millet ve devlet-i Osmanıyyenin ahval-i umumıyyesine maddeten ve manen pek büyük tesirat icra etmekten geri durmamıştır. Hassetsen bu vakanın tesirat-ı azimesi maişet-i umumıyyede, bir sınıf halkın muntazam ve tedricen tevsi-i malumat etmesinde ve bilhassa maarif ve edebiyat-ı Osmanıyyenin yeni bir esas üzerine bina edilmesinde görülmüştür.” (s.105)

Yeni Osmanlıların amacı Osmanlı İmparatorluğu’ndan bir Meclis-i Meşveret’in kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarların paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir kuvvetler ayrımı sağlamaktı. Kuvvetlerin dengesi, yürütmeyi kurulacak olan meclise karşı sorumlu tutmakla elde edilecekti. Yeni Osmanlılar yürütmeden padişahı değil Abdülaziz devrinde devlet idaresini fiilen ele almış Bâb-ı Âli üst bürokrasisini kastediyorlardı.² Ahmet Saib, Yeni Osmanlıların bu hareketinden tafsilatlı bir şekilde bahsetmiştir.

“... Sultan Abdülaziz Evail-i Saltanatta (Yeni Osmanlı’lar) Cemiyetinin teşkil ve zuhuruyla bir fırka-i ahrarın meydana çıkmasına sebep-i müstakil olmuştur. (s.113-114)”

² Şerif Mardin, **Jön Türkler’in Siyasi Fikirleri (1895-1908)** (9. Baskı), İstanbul 2002, s.31

“Bu cemiyeti tesis eden zevat Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa hazretleridir. Müşarünileyh hazretleri Mısır’da Hidiviyet-i Mısıriyye müessisi meşhur Mehmet Ali Paşa hanedanından olup küçükten beri güzel ve zaman ve mevki göre talim ve terbiye görmüş...” (s.114)

Jön Türk Cemiyeti’nin tarih içindeki kökleri Yeni Osmanlılar hareketine dayanıyordu. İki grup arasındaki ilişki yalnız amaçlarının birleşmesinden değil; Jön Türk Cemiyeti’nin Yeni Osmanlılar hareketine dahil olmuş kimselerden yararlanması, sosyal desteğini bir kuşak önce belirmiş sosyal kıpırdanmalardan alması ve 1860’larda üretilmiş bir ideolojiyi (usulü’l-meşveret) kendine şiar edinmesinden doğuyordu. Jön Türklere mensup olan Ahmet Saib Bey de bu özellikleri taşıyordu.

Ahmet Saib, “Vaka-yı Sultan Abdülaziz”in mukaddimesinde de belirttiği gibi, bu döneme ait fazlaca eserin olmaması, eserin önemini arttırmıştır. Vaka-yı Sultan Abdülaziz’de de fazla dipnot kullanılmamıştır. Kullanılan dipnotlar açıklama şeklinde yapılmıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti tarihinde gerek siyasi gerek fikir hareketleri gerekse devlet bürokrasisinde meydana gelen gelişmeleri nedeniyle Sultan Abdülaziz dönemi büyük önem taşır. İşte bu yüzden bu dönemi inceleyecek olan tarihçilerin ulaşabileceği önemli kaynaklardan biridir. Ahmet Saib Bey, “Vaka-yı Sultan Abdülaziz” adlı eserinden sonra, devam olarak “Tarih-i Sultan Murat-ı Hamis” adında bir eser yayınlamıştır.

C. Tarih-i Sultan Murat-ı Hamis

Muharriri Ahmet Saib

İkinci tab

Fiyatı posta ücreti ile üç franktır.

Her hakkı mahfuzdur.

Mısır’da Hindiye Madbasında tab olunmuştur

1326

239 sayfadır

Yakın tarihimizin bir çok önemli olayına tanıklık eden bu eser, 1905 yılında ilk defa olarak Mısır'da basılmıştır.³ Eserin mukaddime kısmında tarihin, insanın fikri oluşumundaki etkisinden ve insanı kuşatmasından bahseder.

“Tarihin insanların fikirlerini açmak nokta-i nazarından en nafi ve mühim bir ilim olduğu malumdur. Bu fennin temas etmediği hiçbir fen ve bir sanat yoktur. Mesela fen-i tababatın, askerinin, ziraatın kendilerine mahsus tarihleri vardır. Bunlara kesb-i vukuf edilmeyince o fenlerin künhüne vakıf olmak mümkün değildir.

Tarihe kesb-i vukuf etmek evlad-ı vatan için dahi pek mühim bir meseledir. Bunu bilmeyenler devlet, medeniyet, terakki ve tedenni kelimelerinin manevi hakikisine kesb-i vukuf, kendi vatanlarının duçar olduğu ahval-i müessifeyi, bunun esbab-ı mucibesini, fenalığın mebdei ve menşei nerede olduğunu bilemezler. Bu ciheti layıkı vecihle takdir ve tayin edemezler. Münakaşat ve mülahazatta yanlış fikre zehab olurlar. Muhakemat fikirleri hakikatte müstenid olamaz. (s.3)

Yine mukaddimenin devamında Osmanlı toplumunun tarihle olan ilişkisinden ve bu ilişkinin sonucunda ortaya çıkan durumu şöyle anlatır:

“Osmanlı’ların şu husustaki noksan malumatları cidden şayan-ı teessüftür. Bizde el-an şu fennin derece-i ehemmiyeti layık-ı vechile takdir olunamamıştır. Vakıa buradaki nevakısı milletimizin cehaletine atfetmek hatadır. Çünkü hükümetimiz bu tarikde iktisab-ı malumat eylemekten ahaliyi kasden alıkoyuyordu. Kendi idare-i hazıra ve sabıkasına kimsenin vakıf olmasını istemiyor. Teşebbüs eden bulunursa mani ediyor. Halbuki şu hallin bir çok fenalıklar tevliid etmekten geri durmadığı muhakkaktır. Çünkü bunca musibetler ve belalardan sonra bile ahalimizin bir kısmı fenalığın nerede olduğunu, bu devlet-i ebed-müddet izmihlal ve perişanisine kimler sebep olduğunu bilmiyorlar. Bundan dolayı Memalik-i Mahruse ahvalinde görünen siyaetin önünü almak mümkün olamıyor. O aziz vatanda bir felaketten diğerine yuvarlanıp gidiyor.

³ Şura-yı Ümmet, 6 Şubat 1905, Numara 67

Ahalimizi bu hususta intibaha götürecek, hakikat hal ne olduğunu apaçık gösterecek bir vasıta varsa, bu da tarihtir. Tarih-i Osmanî layıkı vecihle tedkik ve kemal-i dikkatle mütalaa olunursa Memalik-i Mahruse üzerinde birçok zamandan beri çöken musibetler nereden geldiğini ve bu musibetlerin önü nasıl alınacağı meydana çıkar. Tereddüd ve şüpheye mahal kalmaz.” (s.4)

Bu satırlardan sonra ise, tarihle ilgilenen Osmanlılara tavsiyelerde bulunur:

“Fakat karilerimiz bir maddeyi nazarlarından devr tutmamalıdır ki tarih, salifü’z-zikr naksadı ifa, matlub olan fevaidi ita etmek için gayet bi-arafane yazılması, verdiği malumat nakayık-ı resmiyeye müstenid bulunması şarttır. Burada sarf olunan muhakematı dahi akıl ve hikmete muvafık, safvet-i kalble yürütülmesi pek mühim meseledir. Böyle olduğu halde gayet güzel lisanla yazılmış olan tarih bile matlub olan neticeyi veremez. Roman, hikaye mesabesinde kalır.” (s.4)

“Vaka-yı Abdülaziz”in devamı niteliğinde olan bu eser, Sultan Murat dönemindeki bir çok olayı tafsilatı ile anlatır. Bu tafsilatları verirken Ahmet Saib Bey de Sultan Murat hayranlığı dikkati çeker. Bu hayranlık özellikle onun aldığı eğitimle ilgilidir.

“Şehzade Murat Efendi, müşarünileyhimadan nesren ve nizamen münşi derecesinde kesb-i malumat ettiği gibi, ahkam-ı şeriyye ve akadi-i diniyeye de vukuf-ı tam hasıl etmek üzere Lisan-ı Arabiyi dahi Şeyh Hafız Efendi’den taallüm buyurmuşlardır. Bundan maada tevsi-i malumat zımnında ilm-i hesap, hendese, resim dersleri için de başka başka muallimleri var idi. On dört yaşına geldikleri zaman, Sadrazam Edhem Paşa’nın efendilerinin zamanında Fransız Lisanının tahsiline başlatılmış ve bir müddet sonra Kamil Paşa ve Mösyö Kadre nam bir Fransızın talimi sayesinde lisan-ı mezkure bir derece kesb-i vukuf etmişlerdir. Muallimlerin himmeti ve şehzade hazretlerinin zekavat-ı tabiiyyesi asarından olarak Fransız Lisamının Edebiyatının dahi vukuf-ı tam peyda eylemiş idiyse de lisanı çokça istimal etmediklerinden süratle tekellüm icabında biraz müşkülât çekerler idi.

Şehzade hazretlerine verilen terbiye ve tahsil bu kadarla kalmayıp Avrupa prenslerinde olduğu gibi fenn-i musikiden dahi kendisine ders verildi. Zaten musikiye hilkatten meyyal bulunmakla az zamanda müşkül parçaları çalmaya ve hatta Türkçe bazı güfteleri tertibe ve şarkı

halinde besteleyerek usulde dahi iktidarını göstermiş idi. Usul muallimleri Kuvatlı Paşa ile Mösyö Lombardi isminde bir İtalyan idi.

İşte bu suretle zamana muvafık ve Hanedan-ı Saltanat-ı Osmaniyeye layık bir surette terbiye görmüş olan müşarünileyha 1274 senesinde amcası Sultan Abdülaziz ile Avrupa seyahatine çıkmışlardı.” (8-9)

Eserde Sultan Murat’la ilgili her şey verilmeye çalışılmış, hatta yorumlar katılarak olay aydınlatmaya çalışılmıştır. Sıhhatinin bozulması ile ilgili şu bölüm dikkat çekicidir.

“Bu sebeple nezaret ve tazyik bir kat daha tezyid olunarak evvelce bir dereceye kadar malik oldukları serbestiden mahrum edilmiş ve cümleden ziyade Şehzade Murat Efendi Hazretleri gayet şiddetli bir tavassud altına alınmış ve hele Sultan Aziz’in evahir-i saltanatına doğru hiçbir kimse ile görüşemez olmuştu.

Bu hal bit-tabii şehzadenin sıhhatine de tesir etmiş ve ba-husus sarayın gayr-ı muntazam taayyüşünden ez-her cihet ızdırab vezaife duçar olmuştur. (11-12)

Daha sonraki bölümlerde de Murat’ın hastalığının oluşumu ve tedavisi ile ilgili bilgiler verilmektedir.

“Sultan Abdülaziz faciası Sultan Murat’ın sıhhatine dahi tesir ederek, müşarünileyh hazretlerinin vücudunda o günden itibaren ahval-i gayr-i tabiye ve gayr-i matlube his olunmaya başladığını söylemiş idik. Padişahın hastalığı o zamanda nümayan olduysa da bazı rivayete nazaran (fakat bu rivayetin menbaı Sultan Murat devrine muhalif ve muarız yerlerden olduğu dahi unutulmamalıdır.) Padişah-ı müşarünileyh şehzadeligi zamanında dahi kendilerinde zayıflık his ve müşahede edildiği varmış. Onların fikirlerince Sultan Murat güya gençliğinde bazı hevesat-ı nefsanıyeye mübtela olup hatta su-i istimale kadar vardığını ilave ediyorlar ki, bu husus hakikat hale vakıf olanlar için meçhuldür. Doğru olsa bile bunda o kadar zımm olunacak bir şey olmadığı muhakkaktır. Zira padişahlar her şeyden evvel insan olduğunu, bu mahlukun gençlik devrine mahsus ifal-i nefsanıyeyi icraya meyyal bulunabileceğini hatırdan çıkarmamalıdır. Hususen bizim saraylarımızda şehzadelere mahsus olan tarz-ı maişetin ne kadar ağır olduğunu bilmeyen yoktur. Her ne ise Sultan Murat’ın şehzadelığının son günlerinde matlup derecede değil

ken amcasının halli gecesi kendi dairesinde vukua gelen ahvalden fena halde sarsıldı. O geceden itibaren kendisinde bir durgunluk hisolunduğu muhakkaktır.” (s.206-207)

Ahmet Saib Bey, Abdülaziz’in halli, Sultan Murat’ın tahta çıkmasından sonraki olayları bize detayları ile anlatıyor. Bu anlatım sırasında kendisinde eskiye dönme isteği ile beliren ve hatta Osmanlıcılığa kadar varan romantik bir milliyetçilik dikkati çeker.

“Bizde millet, diğer akvam-ı İslamiyye ile beraber devlet ve memleket işlerinde daha doğrusu hariçte bulunan hükümet ve milletlerle olan münasebet ve muamelatında gayet mütehasstır. Başka milletlerin tahakkümü altında kalmak Osmanlılar için gayet ağırdır. Türkler hükümetin her zulüm ve tasallutuna dayanırlar. Fakat memalik-i mahrusenin namus ve haysiyetine ait işlerde tahammül edemezler. (s.159)

“Bununla beraber bir mülkün meşruha üzerine ıslahı için hükümdarının küçükten alacağı terbiyenin, göreceği tahsil ve talimin büyük dahli vardır. Mesela yukarıda isimlerini kemal-i terakkim ile yad ettiğimiz Sultan Selim, Çelebi Sultan Mehmet, Sultan Murat-ı Rabi ve hatta Sultan Mahmut Han-ı Sani hazretleri şehzadelikleri zamanında asrımızdaki şehzadelere bambaşka bir terbiye görmüşlerdir. Bunlar umur-ı devlet içinde büyümüşlerdir. On, on bir yaşlarında büyük işlerde istihdam edilmişlerdir. Ve kim bilir kaç defalar kendi vücud-ı maksadlarını tehlikeye atmışlardır ki bu terbiyenin netice-i katiyyesi o zevat-ı muhteremede hükümdarlara lazım ve layık olan fezail-i metnuanın cemine hizmet etmiştir. Bunların ahval-i umumiye ve hususiyelerinde görünen fezail şunlardır: Şahsi cesaret, servet ve irfan ve vasiyat-ı kariha ile piraste olmak, devlet ve millet menafi için icrasını elzem gördüğü umur-ı ittihazı tedaribirde kuvvet ve metanet göstermek, mevani-i müşkülata karşı meyus ve meftuh olmayarak, devr-i endişane hareket etmek.” (57-58)

Ahmet Saib Bey’in bu fikirlerinin oluşumunda o dönem Avrupa’sının Osmanlılara üstünlüğünü ve Şark Meselesinin etkisi büyüktür. Eserin Şark Meselesine geniş yer almış ve bize o dönem Avrupası ile ilgili bilgiler vermiştir. Hatta Ahmet Saib Bey bu bilgilerle de yetinmemiş ve İstanbul’a döndükten sonra Şark Meselesi adında bir kitap yayınlamıştır. Biz de Ahmet Saib’in Şark Meselesi ile olan görüşlerini o eser çerçevesinde değerlendirmeyi uygun bulduk.

Ancak bu eserde dikkatimizi çeken noktalardan biri Ahmet Saib'in Osmanlının önceki fetih metotlarını eleştirerek asimilasyon politikalarını övmesidir.

“Hükümet-i Osmaniye, geçen asırlar da gerek Rumeli ve gerekse Anadolu vesair kıtaat-ı meftuhada akvam-ı nasaraya karşı İslamiyet ve Osmanlılığın saadet ve istikbali için pek muzır bir tedbir ittihaz etmiş ve daha doğrusu hiçbir tedbir ittihaz etmemiş idi. Menafi-i mülk ve devletin temini için bu akvamı ne suretle olursa olsun Türkleştirmek lazım idi. Halbuki Hükümet-i Osmaniye bu cihetlere zerre kadar ehemmiyet vermediğinden sarf u nazar, hükümet içinde hükümet itlakına sezavar olan ruhani ve cismani imtiyazların ihsanıyla esas saltanata matlub olan resanet ve metaneti vermeyerek ta yüz seneden beri teselsül edeip gelen fecayi isyan ve ihtilale, azimet-i hükümeti heder eden imtiyaz ve istiklale meydan vermiştir. Şayan-ı kayıttır ki Osmanlıların o afvı olmaz müsaadat ve müsamahatı-ı mezhebiyyeye karşı Hristiyan hükümetleri, ellerine geçirebildikleri Memalik-i İslamiyye ahalisine bambaşka bir muamelede bulunmuşlardır. Mesela İspanyollar, Endülüs kıtasını zapt ettikleri zaman, tevhid-i cins ve mezhep ettirmek niyetiyle Ehl-i İslam'a gayet zalimane bir muamelede bulundular. Bunlara ya Hristiyan olmalarını veyahut işkenceler altında ölmelerini şart koştular. Bu vahşet ve cinayetin tesir-i havfiyla Müslümanların kısm-ı küllisi tebdil-i dine kerhen rıza gösterdiler. Mukavemet edenler mahv edildi. Yarım asır sonra umum memleket ahalisi İspanya milletine mensub olmakla iftihar eder oldular.

Ruslar dahi yine o asırlarda İslam ve Tatar kabilelerini bir kere ele geçirdikten sonra bunlara karşı İspanya'nın Araplara yaptığı aynı muamelede bulundular. Şu suretle az bir zamanda o taraflarda milyonlara baliğ olan ahali-i İslamiyeyi Moskof oğlu Moskof yaptılar. Zabtedilen bir memleketin ahalisine karşı böyle bir muamelede bulunmak şüphesiz zulümdür; adaletsizliktir. Ne çare ki bu tedabir, hükümet-i siyasiye nokta-i nazarından elzemdir. Hangi hükümet olursa olsun, maye-i esasiyyesini teşkil eden bir millet kendi fezail-i metnuası sayesinde kendisinden miktarca ziyade bulunan diğer unsuru yed-i galebesine geçirdiği zaman o milletin mezhep ve cinsiyetini mahv edip kendisiyle birleştirmedeği halde, istikbalini pek büyük muhatarada bırakacağı muhakkaktır. Çünkü metbuu bulunan unsur, bir zaman malik bulunduğu zevk ve istiklali hatırından çıkarmayacağı ve daima mağlubu bulunduğu unsurun zayıflığı kendisi için bir fırsat addedeceği şüphesizdir.

Her ne ise! Osmanlılar bu siyaset-i mühime ve devr-i endişaneye tevfik-i hareket edemediler. Devr-i fütuhatta istila ettikleri biladın ahalisini kendi din ve ayinlerini icraya serbest bıraktılar. Fakat bundan tevellüd eden fenalık devre-i inhitatın hululüyle kendisini gösterdi.” (s.105-107)

Ahmet Saib Bey’in yukarıdaki görüşlerinin oluşmasında hangi etkenlerin söz konusu olduğunu anlamak zordur. Ancak tahminimiz, o dönem Mısır’da filizlenmeye başlayan Türkçülük akımı, Osmanlıların Avrupa karşısındaki mağlubiyetleri (özellikle Balkanlardaki problem) ya da Rusya’da o dönem etkili olan Slavofillerin siyasi görüşleridir. Ahmet Saib Bey’in, Rusya’daki eğitimi sırasında bir çok Kafkasyalı Türk gibi, Rus milliyetçiliğinden etkilenmiş ve karşı tez olarak Türkçülüğe yönelmiş olması muhtemeldir.

Ahmet Saib Bey’in “Vaka-yı Sultan Abdülaziz” adlı esere devam olarak çıkardığı bu önemli eseri içeriği açısından inceledik. Ancak bizim bahsettiğimiz konular dışında Şark Meselesi dairesinde o dönemin önemli olayları ve ıslahat projelerini de bize anlatmaya çalışmış, ancak bu sunuş sırasında kaynak belirtmemesi, eserin objektifliğine gölge düşürmüştür.

Yine de yazar bazı bölümlerde düzenli olmasa da kaynak belirtmiştir. (Compde Keratri, V. Murat; Ahmet Midhat Efendi, Üssü’l-İnkılab; Bazı yerli gazeteler; Ali Haydar, Layiha ve İstirdad)

Bu dipnotlarda herhangi bir sayfa ve tarih belirtmemesi eserin objektifliğine şüphe düşürmüştür. Ancak Fransızca ve Rusça’ya hakim olan Ahmet Saib Bey, o dönem eserlerini tedkik ederek yakın tarihimizin aydınlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu eserden sonra ise “Abdülhamit’in Evail-i Saltanatı” adında bir eser daha yazmıştır.

D) Abdülhamit’in Evail-i Saltanatı

Muharriri; Ahmet Saib

Her hakkı mahfuzdur.

İkinci tab

Hindiye matbaasında tab olunmuştur.

1326

Demokrasi tarihimizin en önemli kaynaklarından biri olan Ahmet Saib Bey'in bu eseri, yakın tarihimizin bir çok gizli kalmış ya da iyice aydınlatılmamış yönlerini belgelerle açığa koymaya çalışmaktadır. Ancak seçilen belgelerin birçoğunda dipnot belirtilmemiştir. Eser 1982 yılında Ruhi Turfan tarafından sadeleştirilmiştir.

Örneğin, İmparatora sunulan raporların birinde İgnatıyef Türkiye'den söz ederken, "Bugün Türkiye'yi öyle bir duruma getirdim ki, efendimizin Rusya'daki etkinliğini burada da yürütmekteyim. Osmanlı hükümdarı olan padişah, diğer resmi daireler, Bâb-ı Âli, harbiye ve maliye bakanlıkları, vilayetler tümünden elçiliğimizin emrindedir. Yönetimin her kademsinde ne oluyorsa benim haberim vardır. Hatta padişahın gece kaldığı odalığı ile neler konuştuğunu da ertesi gün öğrenirim." diye yazılıdır. (s.87)

Bu kitapta iki önemli tema dikkati çeker. Bu temalar bugün bile öneminden ve güncelliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir. İlk tema, kutsal egemenlik hakkının gerçek sahibi olan halka geri verilmesi ya da bir tek elde tutulma kavgasıdır. Mücadele kitapta anlatılırken ilk ele alınan konu tabii ki anayasayı uygulamaya engel olan Abdülhamit ve hükümdar ailesidir. Ahmet Saib, Abdülhamit'i ele alırken onun özgeçmişi ve şehzadelerin eğitimi hakkında bize bilgiler verir.

"Abdülhamit yedi, sekiz yaşlarında annesinden yetim kalmıştır. Padişah'ın buyruğu ile saray kahya kadınlarından ve sarayda sevilen sözü seçkin (Prestu) Hanım adında birinin özel eğitimine tabi tutulmuştur. Bu kadın sonraları valide sultan olarak tanınmış ve şu yakınlarda ölmüştür.

Şehzade Abdülhamit Efendi'nin gençliği, yaşantısı öteden beri Osmanlı şehzadelerine özgü ve askında pek kötü bir biçimde geçmiştir. Çünkü bu şehzadeler padişahlıklarına değin eğitimlerini önce sarayın kadın ve harem ağalarının kucaklarında ve yedi, sekiz yaşlarından sonra da kendilerine lala olarak atanan bir takım bilgisiz ağaların yanında geçiriyorlardı.

Bu sırada bilgilerini geliştirmek için atanan birkaç hoca şehzadelere bir iki saat ders verirlerse de bunlar da saraya girip çıkanlardan olduklarından, öğretim için kendilerine verilen program dışına çıkamazlar ve öğrencilerinin gelişimine bir katkıda bulunamazlardı. Böylece Osmanlı şehzadelerinin gördükleri öğrenim sınırlı; biraz okuyup yazabilmek, az Farsça ve

Arapça kurallarını bellemek, altı yüz yıl önce yazılmış Sadi ve diğer ünlü doğu şairlerinin seçkin parçalarını ezberlemekten ibaret olduğundan pek yüzeysel bilgiye sahip oluyorlardı.” (s.8)

Ahmet Saib Bey’in istediği klasik dönemdeki gibi Osmanlı şehzadelerine iyi bir eğitim verilmesiydi. Çünkü devletin kurtulması için Osmanlı ailesine ihtiyaç vardı.

“O vakit perişan ve tehlikeli bir halde bulunan devlet, ahlak ve karakter yönünden üstün kişiliği olan bir padişaha muhtaç idi.” (s.13)

Bu üstün kişiliği olan padişah, şüphesiz Abdülhamit değildi. Yazarımız burada devletin kurtuluşunu o dönemde yaşamış bir çok Jön Türk gibi V. Murat’ın şahsında aramışlar ve Murat’a karşı büyük bir hayranlık duymuşlardı.

“Sultan Abdülmecit’in oğullarından en kabiliyetlisi ve çalışkanı, özellikle Fransızca’yı ve batı uygarlığını anlamak çabasından olan Murat Efendi idi. Abdülhamit Efendimizin ise bu konularla hiç ilgisinin olmadığı söylenir.” (s.9)

Bu hayranlık Murat tahttan indirildikten sonraki tavrıda da belli olur.

“Bu din buyruğu fetva okunduktan sonra padişahın tahttan indirildiğini herkes öğrendi. Sultan Murat’ı sevenler çok üzüldüler. Sultan Murat sanki diri diri mezara sokuluyordu. Özellikle hürriyet yanlılarının yüzlerini üzgünlük kapsamıştı.” (s.12)

Ahmet Saib Bey ülkenin kurtuluşunu üniter yapıda ve padişahın şahsında görmektedir. Bu yüzden Murat sonrası dönemde halk ve sarayı bize anlatmak ihtiyacı hisseder.

“Sultan Abdülhamit tahta çıktığında içte ve dışta bir takım güçlükler vardır. Yönetimin başına sağlam bilgili akıllı biri olsaydı, çok kayba uğramadan bu dönemin sıkıntıları giderilebilirdi.” (s.14)

“Aslında Sultan Abdülhamit’in tahta çıkışını İstanbul halkının büyük bir bölümü hiç de iyi karşılamış ve belirli bir hoşnutsuzluk ortamı kaplamıştır. Çünkü halkın pek çoğu yeni bir anayasanın getirilmesini istiyorlardı. Oysa bu isteğin gerçekleştirilebilmesi için çoğunluğu cahil olan halkımızın başındaki Padişah’ın bu düşünceyi içtenlikle benimsemesi gerekiyordu. Yoksa bunu gerçekleştirmeye imkan yoktu ”. (s.14)

“Sultan Abdülhamit’in ilk saltanat günlerinde sarayın içinde sözü geçen üç kişinin devlet işlerinde büyük etkileri olduğu görülüyor. Yaptıkları işler de kendi çıkarları doğrultusunda idi. Başkalarına da alet oluyorlardı. Bunların arkalarında başkaları vardı. Bunlardan sözünü ettiğimiz ve sonradan İçişleri bakanı olan Cevdet, Serasker makamında bulunan Redif Paşa’lar idi. Sultan Abdülhamit’in akıl kahyaları ve saray yanlısı olan bu üç Paşa, Hürriyet’ten yana olanların en büyük düşmanı ve anayasanın engelleyicileri olarak işin başında idiler. Bu yüzden Midhat Paşa’ya karşı kin ile doluydular. Fırsat düştükçe hep aleyhinde konuşuyorlar, sarayda çeşitli fesat ve hile yollarıyla Paşa’nın arkasından entrikalar çevirirlerdi.” (s.16)

Ahmet Saib Bey, Padişah’tan beklediği şeylerin Abdülhamit tarafından gerçekleşmediğini görünce bütün ümitlerini Midhat Paşa’ya bağlar. Kitabın büyük kısmını da Midhat Paşa’nın anayasa mücadelesi ve ona karşı kurulan komplolara ayırır. Midhat Paşa’nın sadrazam olduktan sonraki Hatt-ı Hümayun’un değerlendirmesini yapar.

“Midhat Paşa’nın kaleme alıp ilan edilmesi Padişah’a şu yazısını incelerken, Paşa’nın burada ileri sürdüğü birkaç nokta elbette okuyucuların dikkatini çekmişti. Her şeyden önce Paşa yeni Padişah’ın izleyeceği yolda yüce sadrazamlık makamının bundan sonra Avrupa’nın Meşrutiyet yönetimindeki hükümetlerinde olduğu gibi başvekilliğe çevrildiği anlatılıyor. Bu değişikliğin amacı devletin en yüce katı olan bu yere daha çok bağımsızlık vermek fikrine dayalı olduğuna kuşku yoktur. Çünkü bizde sadrazamlık makamı o güne değin Padişah önünde sorumlu bir makamdı. Sadrazamın atanması ya da görevden uzaklaştırılması padişahın keyfine bağlı idi. Oysa başvekil makamı Meşrutiyet ile yönetilen hükümetlere özgü olup makamın Bakanlar Kurulu ile Hükümdara karşı sorumluluğu varsa da asıl sorumluluğu millete karşıdır. Bundan ötürü Başvekil, Millet Meclis’inin isteği üzerine görevden uzaklaştırılır. Öyle Hükümdar ve Saray Nazır’larının isteklerine göre azledilmesi söz konusu değildir.” (s.20)

Hürriyet yolunda Midhat Paşa’nın bu Hatt-ı Hümayun’una karşı beslediği sevgiyi yukarda ki satırlardan anlaşılan Ahmet Saib Bey, Padişah’ın Hatt-ı Hümayun’unun hiç de böyle olduğunu düşünmez ve okuyucularını bu konuda uyarır.

“Okuyucularımız şu iki Hatt-ı Hümayun’un incelenmesinden sonra aralarında görülen farkı elbete anlamışlardır. Midhat Paşa’nın kaleme aldığı yazıda devletin yönetiminden baskı

kalkarak Meşrutiyet yönetiminin konduğu ve bu kararın kesin olduğunu halka bildirmek için sadaret makamının başvekilliğe çevrildiğini açıkça söyler.

Asıl dikkati çeken Mithat Paşa'nın yazısında görülen ve herkese güven veren yüksek fikir ve iyi duyguların uyandırdığı kesin sözler, Padişah'ın yazdırdığı Hatt-ı Hümayun'da görülmüyordu. Ayrıca ne yapılacağı da kesin bir şekilde açıklanmıyor ve herkesi de düşündürüyordu. Her ne kadar ilerde bir genel meclisin açılacağı söyleniyorsa da bu meclisin kimlerden kurulacağı zaten Danıştay ve diğer meclislerden bir farkı olacağı hakkında hiç bir fikir vermiyor ve gerçek açıklanmıyordu.” (s.23)

Bu mücadele sırasına Ahmet Saib Bey İstanbul basınının ilgisinden ve tavrından çok memnundur.

“Görülüyor ki pek önemli olan anayasa maddesinde gerçekten tarafsız bir fikir yürütülmüştür. Bundan başka O günlerdeki basının özgürlüğü de dikkat çekecek niteliktedir. Bu maddedeki başarı ise sekiz, on ay devam eder. Şu ara dönemde basının şöyle özgür bir duruma korkusuzca girebilmesinin bir sonucu olduğu gerçektir. Bundan dolayı İstanbul'da anayasa yanlısı pek çok kişi vardır ki, basın mensupları ile memurların bir çoğu bu tarafta idi.” (s.24)

Hürriyet mücadelesi ve Midhat Paşa'nın bu uğurda harcadığı mücadeleyi, kitabın ikinci teması Şark Meselesi çerçevesinde değerlendiren Ahmet Saib Bey, Sırbistan olayı ve bu olayı müteakip Avrupalıların tepkisini şu satırlarda dile getiriyorlar.

“Osmanlı Devlet'inin bu dönemde ne kadar karışık ve sıkıntılı bir durumda olduğu anlaşılıyor. İçerde iki büyük savaş, çeşitli illerde ayaklanmalar, dışarıda altı hükümetin saldırısı ve özellikle her an savaş açmak için fırsat kollayan Rusya Hükümeti, yanlı İstanbul halkına değil, şu anda tüm İslam uluslarını huzursuz etmekteydi. İş o kerte de kötü idi ki, Avrupa hükümetleri arasında Osmanlı Devlet'ine bir derece iyi duygularla bakan İngiliz Hükümeti, bize yardım etmek arzusunda bulunduğu halde maalesef bu isteği gerçekleştirmedi.

Fransa hükümeti de bizim karşımızda olmasına rağmen cumhuriyeti ilan ettiğinden beri bu hükümet kendisini ilgilendirmeyen konularda tarafsızlığını yürütür ve yalnız genel konuşmalarda bulunur idi. Almanya ise şu sıralarda Rusları tutar idi. Çünkü sonraları anlaşıldığı üzere Rusya'yı daima doğu işleriyle oyalama politikasını yerinde buluyordu. Avusturya bize

dönük idi ise de Almanya'ya bağlı olduğundan bizi tutmaya gücü yetmiyordu. Böylece ortada bir İngiltere kalmış, o da mümkün olan herşeyi yapıyordu.” (s.32)

Ahmet Saib Bey, Osmanlı kamuoyunun anayasanın uygulanmasında bu karışık duruma güvendiğini düşünür.

“İstanbul'da anayasa hususunda ortaya çıkan tartışmalı olaylar devletin dışarıda pek sıkışık olduğu döneme rastlar. Bu iki konunun birbirleri ile ilgili olan ilişkileri pek açık idi. Devlet bu süre içinde büyük tehlikede idi. Bu tehlikeyi gidermek için, bir çare aramak zorunda idi. Avrupalıların Bosna ve Bulgaristan için istedikleri özerk yönetimi kabul etmek olanaksızdı. Çünkü bu günlerde Osmanlı kamuoyu bu durumu benimsiyordu. Ama bu teklifi geri çevirmek de tehlikeli idi. Reddedilse bile yapılacak ufak bir ıslahatla bir kısım Avrupalıları tarafımıza çekmek de mümkündü. Onlara bir ıslahat göstermek gerekiyordu. Bu ıslahat ise Midhat Paşa ve arkadaşlarının ileri sürdüğü anayasa sorunu idi. Midhat Paşa Meşrutiyet yönetimini Sultan Abdülhamit'e kabul ettirmek için bu fikri de ileri sürmüştü. Onlara bir ıslahat göstermek gerekiyor ve Kanun-ı Esasî bağlanmasının zorunluluğunu bildiriyordu.

Midhat Paşa, padişahın anayasayı çıkarmaya aslında istekli olmadığını, çaresizlikten bu tarafa yöneldiğini pekala biliyordu. Midhat Paşa buna da seviniyordu. Çünkü ilerde de Padişah'ı anayasayı koruma fikrine zorlamayı düşünüyordu.” (s.33)

Ahmet Saib Bey, Yeni Osmanlılar'dan Jön Türkler'e intikal eden fikirler yüzünden, doğulu milletlere has bir romantizme sahipti. Bu yüzden o dönemki olayların bir çoğunu tek bir kişinin çözmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu kişi ilk başta V. Murat iken, daha sonraki yıllarda Midhat Paşa'nın şahsında neşv ü nema buldu.

“Diyebiliriz ki Midhat Paşa'nın sadrazam olması adeta ortalığı sarstı. Şu sıralarda olay yalnız Osmanlı Devleti'ni değil, tüm İslam ülkelerini de etkiliyordu. Çünkü hilafet konusu için çok korkunç olan Şark Meselesi (Doğu İşleri) sorunundan ötürü, Midhat Paşa'nın sadarete gelmesini içtenlikle istiyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin dışında ve yabancı devletlerin yönetiminde bulunan bir çok uyanık fikirli Müslüman halk ise, halifelik merkezinin üzücü durumu üzerinde tarafsızca fikir yürütebiliyorlardı. Çünkü bunlar İstanbul'daki gazetelerden ziyade düşüncelerini özgürce

açıklayabilen basını izleyebiliyorlardı. Osmanlı Devlet'inin düşmanı olan ulusların kamuoyu ile de temastaydılar. Bu sıralarda özellikle Kafkasya'da yaşayan halk Midhat Paşa'ya aşıktı. Çünkü bunlar Rusya gibi zorlu bir düşmana Paşa'nın nasıl davrandığını Prens Gorçakof ve General İgnatıyef gibi ünlü politikacıları nasıl bir şeyler yapamaz duruma soktuğunu bu sıralarda yayınlanan Rus gazetelerinden okuyorlardı. Bundan ötürü tüm Müslümanlar Midhat Paşa'nın sadarete geldiğini duyar duymaz birbirlerini kutluyorlardı.

Midhat Paşa'nın bu sıralarda sadarete gelmesi, tüm uyanık uzak görüşlü Müslümanları ne denli sevindirmiş ise, Avrupa kamuoyunu da aynı biçimde etkilemişti. Bu arada öteden beri Türklere karşı sempatisi olan Macarlarla İngilizleri de pek çok sevindirdi." (s.35-36)

Midhat Paşa'nın bu mücadelesi sonucunda muvaffakiyet kazanmasının Osmanlı Ulusunu oluşturduğu fikri ise ilginçtir.

"Midhat Paşa bir yıldan ziyade sürdürdüğü çaba ve direniş sonucu amacına kavuşmuş ve Osmanlı Devlet'inde Meşrutiyet yönetimi sağlanmıştı. Bu başarısı sonucunda öyle bir üne kavuştu ki artık Osmanlı'ların gözü açıldıkça kalplerinde Midhat yüce adının saygı ve kutsallığı artacaktı." (s.43)

"Kısa bir süre sora Osmanlılar da Budapeşte'ye karşı heyetle bir ziyaret yaptılar. Hilafet merkezi başka bir renk alarak Osmanlı Ulusu, Avrupa Uluslarıyla ilişkilerini güçlendirdi." (s.45)

Ahmet Saib Bey'in Midhat Paşa'nın azledilmesinden sonra Padişah'a olan nefreti daha da artmış, Mısır'da geçirdiği uzun yıllarda onda yavaş yavaş bir Türkçülüğün oluşmasını sağlamıştır.

"Padişah o günlerde saraya seçtiği kişileri itina ile seçiyordu. Bu nedenle dışarıda bulunan düşük karakterli bir çok haydut, yaverlik ve koruyucu adı altında sarayda toplandı. Bunların çoğu Türk olmayıp Çerkez, Arnavut ve diğer ırklardandı. Çoğu o güne dek vilayetlerde haydutluk, katillikle suçlanmış ipten, kazıktan kurtulmuş zararlı kimselerdi.

Padişah'ın bu sırada tüm koruyucuları yukarıda anılan kişiler olduğu halde, halka dindar görünmek ve bir de inandığı aforozculuktan faydalanmak üzere çeşitli vilayetlerde ün yapmış şeyhleri saraya toplamaya başlamıştı. Bu şeyhler çoğunlukla Arap idiler." (s.69)

Ahmet Saib Bey'in "Vaka-yı Sultan Abdülaziz" ve "Tarih-i Sultan Murat-ı Hamis" adlı eserlerinin devamı olarak çıkardığı bu önemli eseri, içerdiği iki önemli görüş çerçevesinde inceledik. Bu görüşlerden başka kitap, o dönemin önemli siyasi olaylarını (Sırp Savaşı, Rusya ile ilişkiler, Bulgaristan sorunu, İstanbul Konferansı, Konferansla ilgili Meclis-i Mebusan alışmaları, Londra Konferansı, o dönemdeki gizli antlaşmalar ve entrikalar) bize aktarmaktadır. Çanlız sunuş sırasında dipnot kullanılmaması ve kaynak belirtilmemesi eserin objektifliğine gölge düşürmektedir.

Yine de yazar bazı bölümlerde düzenli olmasa da kaynak belirtmiştir. Bu kaynaklar Journal de Debat; Ahmet Midhat Efendi, Üssü'l-inkılab; bazı yerli gazeteler; Midhat Paşa, Hayat-Siyasiye; La Guerre Russe, Golos; Arif Bey, Başımıza Gelenler; Comp de Kerarty, V. Murat; Le Temps, La Qustion d'orient gibi eserlerdir.

Bu dipnotlarda herhangi bir sayfa belirtilmemiş, bazıları tarihle yetinilmiştir. Özellikle Fransızca ve Rusça kaynakların yoğun kullanıldığı bu eser, yakın tarihimizin aydınlatılması açısından dikkate değerdir. Ahmet Saib Bey bu eserinin devamında "Son Osmanlı Rus Savaşı" adında bir eser yayınlamıştır.

E) Son Osmanlı Rus Muharebesi

Muharriri Ahmet Saib

Birinci tab

Fiyatı posta ücreti ile beraber üç franktır.

Her hakkı mahfuzdur.

Mısır'da Hindiye Matbaa'sında tab olunmuştur.

1327

382 sayfadır.

Yakın tarihimizin belkide en önemli olaylarından biri olan 93 Harbi, bundan önceki Türk-Rusya Savaşlarının hiçbirine benzememiş ve çok derin etkiler yapmıştır.⁴Kendi de daha önceleri asker olan Ahmet Saib Bey, bu eseri meydana getirmeden önceki ahvalini mukaddime kısmında bize anlatır.

“Etmiş olduğum vaat üzerine ‘Son Osmanlı Rus Muharebesi’ namındaki eserimi dahi bir an evvel meydan-ı intişara getirmekliğim için Memalik-i Mahruse’nin her tarafından taleplerle teşvik edildim. Bu arzunun husulüne elimden geldiği kadar gayret ederek bugün onu lahi inzar-ı umumiyyeye takdim ediyorum. Şu kadar ki bu son eser-i acizanemin telif ve ahirinde epey müşkülât çektiğimi arz etmekte bir mecburiyet hissediyorum. Şöyle ki;

Esasen asker bulunduğum cihetle askerlik ve askerliğe aid bil-cümle telifata ve bilhassa arih-i harbe pek ziyade merakım vardır. Fakat son Osmanlı-Rus muharebesi hakkında ilk defa olarak bir eserin neşri pek müşkül bir mesele idi. Çünkü muharebe-i mezkureye aid lisanımızda evvelce yazılmış bir eser yoktur. Varsa o da muharebenin yalnız bir devrini tenvir eden birkaç risaleden ibarettir. Bu suretle her vakanın Osmanlı evraklarından tenviri mümkün olamıyordu. Diğer taraftan şu muharebenin tafsilatını Avrupa eserlerinden yazmak fikrimizce muvafık değildi. Çünkü bunların izim işlerimize aid malumatları pek noksan ve pek çok ahvalde de bi-tarafane olmadığı Avrupa lisanlarına kesb-i vukuf eden zevatca malumdur. Binaenaleyh iş bu muharebeye aid yazılan eserlerin efkar ve mülahazatlarına tamamıyla itimad etmeyip bu babda ihtiyatlı davranmayı ahval-i zaruriyyeden add ve ona göre silsile-i vukuatı takip ettim.

Bu defa karilerimize takdim ettiğim eser, yukarıda gösterdiğim müşkülâtın kafesine zalebe çalarak vücuda geldiği iddiasında bulunmuyorum. Çünkü eser-i acizanemin noksanı pek çoktur. Fakat Muharebe-i Mezkure’ye aid mühim vakayı ecnebi ve Türk lisanında yazılmış eser ve risaleleri oldukça tenvir ettim fikrindeyim.” (s.3-4)

Ahmet Saib Bey bu eserde askeri kimliğini ortaya koymuş, savaş öncesi iki tarafın siyasi ve askeri bir değerlendirmesini yapmıştır.

⁴ Bilal N. Şimşir, “1878-1918 Yıllarında Türk-Rus ilişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Ankara 1992, s.147

“Vaka-yı Hayriye’den sonra Devlet-i Aliyye’nin ıslah ve tanzimi cihetine esasen karar verilmiş idiyse de hakikat halde devlet için fevaid-i azimeye mucceb olacak çok şeyler yapılmamıştır. Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz devirlerindeki su-i idareden dolayı parasızlık milletin servet ve saadetini temin edecek vesaitin nadiratı hemen her sene memleketin ötesinde berisinde zuhur eden isyanlar, bu isyanları teskin için devlet tarafından edilen büyük edakarlıklar memleketin kuvvetini inhitata uğratmakta idi.

Kırım Muharebesi’nden sonra bize lazım olan bir daha, öyle bir tehlikeye düşmemek için, Tarık-ı teceddüd ve ıslah-ı mülke gayret etmek idi. Şu muharebede bize muavenet ve himmetleri subk eden Fransa ve İngiltere hükümetleri dahi bize bu ciheti İstanbul’daki sefirleri vasıtasıyla nasihat ediyorlardı. Fakat ne faydası var ki bu tebligat-ı dostaneye dahi kulak verilmedi. İdaremiz evvel ne yolda ve ne halde ise yine o yolda devam etti. Saray ve vükelanız kendi keyiflerine daldılar. Emvar-ı devlet için keyiflerini bozmak zahmetini ihtiyar etmediler.

Ruslar Kırım Muharebesi’nde İngiltere, Fransa, Türkiye’ye mukavemet edemeyip mağlup oldukları için Paris Muahedesini imzalamaya mecbur oldular. Bu hal o memleketin daresini, İmparatorluğun sarayından bir köylünün kulübesine kadar, şiddetle sarstı. Millet ve hükümet esbab-ı mağlubiyeti aramaya koyuldular. İdare-i Dahiliyede pek çok fenalık olduğunu, cecdid-i kuvvet etmek için ıslahat-ı cedidiye icrası elzem bulunduğunu anladılar ve olanca himmet ve kuvvetlerini sarf ederek yirmi senelik bir gayret-i fevkalade ile defî mümkün olan fenalıkları izale ettiler. İdarenin metnu şubesini tensik ve tanzim ettiler. Bu asrın imparatoru bulunan II. Aleksandır memleketine cidden hizmet etmek arzusunda bir adam olduğundan karşısına çıkan mevani ve itirazata ehemmiyet vermez kulak asmaz idi. Bu son yirmi sene içinde Rusya’da ıslahat birbirini takip etti. Bu azim ve gayretin neticesi memleketin idare-i dahiliyesini matlube muvafık bir hale geldi. Bu hal Rusya’nın harici siyasetinin esası olan şarka taarruz mesleğini takibe dahi kuvvet verdi. (s.6-7.)

Bu anlatımdan sonra Osmanlı Rus Savaş’ını Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki bölüme ayırarak kronolojik bir sırayla, detayları ile bize anlatır:

“Rumeli Darü'l-harbi

- Muharebenin suret-i ilanı- Romanya'nın Rus ordusu tarafından işgali- İlan-ı Harbi nüteakip Millet-i Osmaniyyede uyanan hamiyet- Hükümet'in bazı tedabir-i harbiyyesi- Suhum Seferi ve bu seferin hatası- Muavenet süvarisi hakkında mülahazat- Rumeli Darü'l-harbi- Osmanlı Ordusu'nda keşif hizmetinin nevakısı- Tuna Donanması hakkında birkaç söz- Barbüş Köprüsü hikayesi- Rus Ordusu'nun Tuna sevhilinde aldığı tertibat- Rus Karargahının Pilveşti Kasabasına nakli- Ruslarda kumandanlık- Gazete muhabirleri meselesi- Grandük Nikola ve İngiliz Ateşemiliteri- Grandük ve Rus efkar-ı umumiyyesi (s.17)

Tuna muharebeleri, Rusların Rumeli'yi geçmeleri

Bulgarların casuslukları- Tuna Osmanlı Donanması- Rusların bu donanmaya taarruzları- Donanmanın perişanatı- Tuna hakkında bazı mülahazat- Nehri geçmek için Rusların teşebbüsleri- Geçit noktası olmak üzere Zıştovi Kasabasının intihabı- Bu maksadı sezdirmemek için düşmanın nümayişleri- Geçmek için alınan tertibat- Şu sırada Zıştovi'de bulunan Kuvve-i Osmaniye- Ahmed Hamdi Paşa'nın ihtiyatsızlığı- Geçit günü vukua gelen muharebe- Osmanlıların ciddi mukavemetleri ve sonra ricatları- Zıştovi'nin düşman tarafından zabtı- İleriye hareket için Rusların hazırlıkları.

Rumeli Darü'l- Harbi

Düşmanın Tuna'yı geçmesinde Serdar Abdülkerim Paşa'nın mesuliyeti, Serdar ve maiyeti- İstanbul'da teşkil eden umur-ı harbiye meclisi- bu meclisin orduların hareketlerine icra ettiği tesir- Tuna'nın beri taraflarında düşmanın tertibatı- General Gorko'nun Balkan'a doğru hareketi- Rusların şarka doğru gönderdiği fırka- Düşmanın diğer bir ordusunun Niğbolu cihetine hareketi- Bu esnada Osmanlı Şumnu Ordusu- Güçleşme muharebesi- General Gorko'nun Balkana hareketi ve Hain Hoğazının zabtı- Düşman tarafından Şıpka Boğazının işgali- Cenubi Osmanlı Balkan Ordusu ve bu ordunun kumandanı Rauf Paşa'nın ahvali- Şıpka Boğazının zaptından sonra General Gorko'nun ileriye taarruzu- Niğbolu Kalesinin sükutu- Rusların Şark Ordusu temmuz ibtidalarında Rumeli Darü'l-Harbindeki ahval-i umumiye (s.96)

Plevne'de birinci muzafferiyet

Vidin Osmanlı Ordusu- Darü'l-Harbe yanaşmak için Osman Paşa'nın hücumları- Düşmanın mağlubiyeti- Plevne mağlubiyeti üzerine Rusların telaşı- Plevne muzafferiyeti üzerine Osman Paşa'nın İstanbul'a çektiği telgraf hakkında bazı mülahazat (s.123)

Lofça'nın istirdadı- Birinci Plevne mağlubiyetinden sonra Rus Karargah'ında akd olunan Meclis-i Harb- Plevne'ye ikinci kere hücum etmek için düşmanın hazırlıkları- Osman Paşa tarafından bu sırada ittihaz olunan tedabir- Plevne'de ikinci muharebe- Düşmanın bu muharebedeki büyük perişanlığı- Muharebe-i Mezkureye aid bazı tafsilat- Süleyman Paşa Ordusunun Karadağ'dan Edirne'ye vürudu- Ruslara hücum etmek hususunda Süleyman Paşa'nın su-i tedbiri- Çoranlı Muharebesi- Yeni Zağranın düşman tarafından zabtı- Rusların cenubi Balkandan ricat-ı umumiyeleri- Süleyman Paşa'nın Şıpka'ya hücumu (s.152)

Harbin bu devrinde Rus ordusu

Süleyman Paşa'nın Şıpka Boğazına hücumları- Şumnu ve Plevne Orduları- ikinci Plevne Muharebesinden sonra Rusların ahvali- Meclis-i Harb- Rus Karargahının Plevne civarına nakli- General İgnatıyef ve İmparator- Grandük ve Harbiye Nazırı Generak Miletin- Süleyman Paşa'nın Şıpka Boğazı'na hücum için aldığı tertibet- Şıpka Boğazı'nın tavsifi- burada 9 Ağustos tarihinde vukua gelen muharebe- Sonraki hücumlar- Rusların taarruzları- Osmanlıların Şıpka'ya hücumlarındaki adem-i muvaffakiyetleri ve bunun ispatı- Osmanlı Şark Ordusu'nun hareketi- Şumnu Ordusunun Muharebeleri- bu sırada Plevne'nin ahvali- Osman Paşa tarafından vuku bulan taarruz- Muharebenin bu devri hakkında mülahazat (s.180)

Üçüncü Plevne muharebesi

Rus imdadlarının Darü'l-Harbe verudu-Lofça'nın Sükutu- Üçüncü Plevne muharebesinin Mukaddematı- Beş gün devam eden bu muharebenin düşmanın hücum tertibatı- Bu esnada Plevne Ordusu'nun ahvali- Birinci devr-i muharebe- Kovanlı ve Asi Baba Tabyalarının düşman eline geçmesi- Düşmanın (Graviçe) tabyasının hücumları- Diğer hücumlar- Ağustosun ortusunda vukua gelen muharebenin neticesi- Yevm-i mezkur akşamı (Plevne)nin ahvali- Gecedeki hal- Plevne Ordusunda akd olunan Meclis-i Harb- Düşman tarafından zabt olunan tabyaların tekraren istirdadı- bu muharebede Rus ve Osmanlıların zayıatları- Olaydan sonra Rus

Çarargahında teşkil eden Meclis-i Harb- Bu mecliste Plevne Muhasarasına Karar verilmesi (s.264)

Plevne'nin sükutu

Plevne'nin müdafaası- bu esnada Darü'l-Harbinde edilen büyük hata- Darü'l-Harbin ikinci hatt-ı müdafaası – Grandük Nikola ve General Tutlebin- Plevne'nin muhasarası hakkında bazı tafsilat- Süleyman Paşa'nın Şumnu Ordusuna vürudu- Sofya tarikinden Plevne'nin tahliyesine bir teşebbüs ve bunun neticesi- Elne Muharebesi- Plevne muhasarasının son günleri- Plevneden çıkmak için Osman Paşa'nın tedrikatı- Osmanlıların düşman istihdamlarına hücumları- Yevm-i mezkurda vukua gelen muharebenin tafsilatı- Plevne Ordusunun sükutu (s.275.)

Anadolu Darü'l-Harbi

Muharebeden önce Anadolu Ordusunun durumu- Bu orduya umum kumandan tayin olunan Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın Kars'a vürudu- Anadolu Darü'l-Harbinde Rus Ordusunun kuvveti- İlan-ı harp ve bunu müteakip rusların derhal taarruza başlamaları- Muhtar Paşa'nın Kars'tan Soğanlık dağına ricatı- Muavene başıbozuk süvarileri- Kağızman'ın Ruslar tarafından işgali- Ardahan Kalesi- Rusların buraya hücumları ve bu kalenin sükutu- Benli Ahmet Muharebesi- Osmanlı Ordugahının Hurum mevkiine nakli- Kars'ın muhasarası- Kale Muhafızı bulunan Hüseyin Hami Paşa'nın su-i ahvali (s.37)

Haziran ibtidalarındaki ahval- Eleşkirt Fırkasının Babadağ'ında perişan olması ve Tatlıoğlu Mehmet Paşa'nın şehadeti- Halpaz Muharebesi- Terkasof Fırkasını tehlikeden kurtarmak için düşman merkez ordusunun Soğanlık Dağ'ına doğru hareketi- Hurum mevkiinde Osmanlıların ahvali- Hurum Muharebesinde Rusların mağlubiyeti- Düşmanın ricatı- Osmanlıların bunları takibi ve Kars'ın düşman tarafından tahliyesi- Bayezid Kalesi vakası- Kars civarında Rus-Osmanlı ordularının bulunduğu vaziyet (s.75)

Anadolu Darü'l-Harbindeki ahval- Kürt İsmail Paşa'nın Rus arazisine geçmesi- Kafkasya'da vukua gelen isyan- Kars civarındaki ahval- Gedikler Muharebesi- Rus Ordusuna

mdadın verudu- Rus Ordugahında teşekkül eden meclis-i harb- Eylül ibtidalarında Ahmet Muhtar Paşa Ordusunun ahvali- Eylülün yirmisinde Rusların Osmanlı Ordugahına hücumları- Bu muharebede Rusların mağlubiyeti Generak Lazarof'un Osmanlı Ordusunun arka cihetini çevirmesi- Bu esnada Osmanlı Ordusundaki perişanlık- Anadolu Ordusunun mahvı- Kürt İsmail Paşa'nın Erzurum'a doğru mahirane ricatı Deveboyu Muharebesi- Rusların Erzurum'a hücumları ve buradaki mağlubiyetleri- Kars Kalesinin sükutu" (s.249)

Anadolu ve Rumeli'deki savaşı kronolojik bir sıra ile ve birbirini etkilemiş biçimleri ile özetlemeye çalışan Ahmet Saib, her olayın İstanbul'da nasıl yankılandığını da bize anlatmaya çalışmıştır.

"Ahval-i İstanbul: Ardahan'ın sükutu üzerine İstanbul'da galeyan- Meclis-i Mebusanın açılması- Meclis-i Vükela müzakeresi- Serdar Abdülkerim ve Serasker Rauf Paşa'ların azilleri ve Macar Mehmet Ali Paşa Paşanın Serdarlık ve Damat Mahmut Paşa'nın seraskerlik makamlarına tayinleri- Mehmet Ali Paşa'nın tercüme-i hali (s.123)

İzmihlal ve Perişanlık

Muharebenin bu devrinde Devlet-i aliyyenin duçar olduğu hal- Makam-ı baladaki istibdad- Sulha doğru bir hatı- Zat-ı şahanenin sulh talebi için Rus İmparatoruna müracaatı- İmparatorun cevabı ve Rus Ordularının ileriye hareketleri- Süleyman Paşa Ordusunun perişanlığı- Bu ordunun Gelibolu'ya ricatı- Sulh müzakeresi için Osmanlı Murahhaslarından Namık ve Server Paşa'ların Rus Karargahına verudları- Namık Paşa ve Grandük Nikola- Server Paşa'nın bazı ahval-i garibesini- Bu esnada Avrupa Düvel-i Muazzamasının Devlet-i Aliyyeye karşı vaziyetleri- Gelibolu Meselesi- Rus Karargahının Edirne'ye vusulü- Mütareke ve mukaddeme-i akd-i nusaliha (s.320)

Mütareke ile Sulh Arası

Mütarekeden sonra ahval-i umumiye- Ordular ve muhacirler- Rus İmparatoruna yine bir telgraf- Rusları akd-i mesalihaya mecbur eden ahval- İngiliz Donanmasının Çanakkale Boğazını geçip İstanbul'a gelmesi- Rusların telaşı- Rus ümera-yı askeriyesinin İstanbul'a hücumları hakkındaki ihtilaf-ı efkarı- Grandük Nikola ve Safvet Paşa- Grandük'ün Ayastefanos'a hareketi- Meclis-i Mebusanın ahvali ve Ahmet Vefik Paşa'nın sadareti- Meclis-i Mebusanın kapatılması-

ayestefanos'taki Müzakerat- Şubatın Ondokuzunda Ayestefanos Muahede-sinin akdi- Bu muahede-nin Mündericâtı.”

Ahmet Saib Bey, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşını ve sonuçlarını yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı gibi, hiçbir detaydan kaçmadan okuyucularına vermeye çalışmıştır. Bu savaşın anlatımı sırasında kaybedilme nedenleri (s.203), savaşta yapılan hatalar ve bazı komutanlar hakkında bilgi (s.24, 57, 98, 99, 100, 107, 116, 117, 134, 135), savaş sonrası Avrupa'nın ve Balkanların durumu (s.335, 339.)hakkında yakın tarihimizi aydınlatacak önemli bilgiler verir.

Eserin sunumu sırasında daha çok hatıratlardan ve bazı özel belgelerden aydalanılmıştır. Özellikle günümüzde bile Türkçe'ye çevrilmeyen birçok Rusça eserden aydalanılmış, ancak düzenli bir dipnot kullanılmamıştır. Yine de bazı yerlerde kullanılan kaynaklar belirtilmiştir. Bunlar şu eserlerdir:

“Yerli Gazeteler; Hüseyin Raci Efendi, Tarihçe-i Zağra; La Querre D'Orient 1877-78; General Hazenkamof'un Hatıratı; Miralay Keşişmişof, Anadolu Muharebesi; Mehmet Arif Bey, Başımıza Gelenler, La guerre russo turque, İzzet Paşa, Les Occasions Perdeus; general Jorko'nun Grandük'e raporu; Süleyman Paşa'nın Evrakı; Süleyman Paşa'nın Seferi; Eserin Fransızca olduğunu belirtmiş, Herc-ü Merc Rumeli; Şark Meselesi; eserin Rusça yazıldığı belirtilmiş, Nalidof, Hatırat; Le temps.

Ahmet Saib Bey, yakın tarihimizin önemli bir savaşını anlatan bu eser, özellikle Rusça ve Fransızca bir çok eser taranarak meydana getirilmiş, o dönemde belki de örneği bulunmadığından pek çok okuyucu bulmuştur. Günümüzde de 93 Harbini ve o dönemin ahvalini anlayabilmek için incelenmesi gereken bir eserdir.

F) Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hazırası

Muharriri; Ahmet Saib

Tab ve neşri Gayret Kütüphanesi Derssaadet

Gayret Kütüphanesi Bab-ı Ali caddesinde

1327

104 sayfadır.

Cildin devamında Mizancı Murat'ın Mücahede-i Milliye kitabı vardır.(Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi)

Bu eser, Ahmet Saib Bey'in İstanbul'a döndükten sonra meydana getirdiği eserdir. İlk ölüm olan Şark Meselesi ve Abdülhamit'in saltanatı dönemindeki olaylar önceki eserlerinin tekrarı da olsa yakın tarihimize, özellikle de II. Meşrutiyet ve 31 Mart Vakasını detayları ile anlatan önemli bir eserdir.

Eserin ilk bölümünde Şark Meselesine girmeden önce Osmanlı Devleti'nin dış siyaseti ile bilgi verir. Ardından da Şark Meselesine bir giriş yapar.

“Evet, üç asırdan beri yani Devlet-i Aliye idaresi heyet-i umumiyesiyle inhitata yüz üttüğü zamandan beri. Umur-ı Hariciyemizin hat-ı cereyanı her an tebdil oluna gelmiştir. Çünkü nülkte hakim-i mutlak bulunan idare-i istibdadı dahili ahvalin inhitat ve inkiraza doğru sevkine catiyen icra-yı tesir ettiği gibi meslek tahriblerini ahval-i hariciyede dahi elden gelen gayreti cradan, nüfuzunun istimalinden bir an hali kalmamış vesadı hezar teessüf ki ekser ahvalde de nuvaffak olmuştur.

Burası böyle, fakat biz bu ciheti izahtan evvel Avrupa'nın en büyük mesailden bulunan Şark Meselesi hakkında biraz olsun bahsetmekliğimiz lazımdır. Şu kadar ki biz bu meseleyi saraya tatbik edecek değiliz. Çünkü Şark Meselesinin bu ciheti tarihe aid olup evvelki eserlerimizde buna dair iyice malumat vardır. Burada yalnız meselenin son Osmanlı Rus Muharebesinden sonra aldığı vaziyeti tasvir edeceğiz.” (s.3-4)

Ahmet Saib Bey, Şark Meselesi ile ilgili bölümlerden bize daha önce de bahseder. Ancak bu kitabın da olayın 1878 Osmanlı Rus savaşından sonraki ahvalinden bilgi vermeyi uygun bulmuştur. Ahmet Saib Bey Osmanlı'nın Şark Meselesinde başarılı olmasını ıslahatlardaki başarısına bağlar. Fakat Abdülhamit İstibdadının buna engel olduğunu düşünür.

“Fransa ve İngiltere tanzim-i umura fiilen yardım edeceklerini vaat ettikleri gibi, memleketin ıslah ve imarına lazım olan parayı dahi vereceklerini temin ettiler.

Fakat heyhat!

Aradan yirmi sene geçti. Memleket yine o eski derece-i harabisinde Umur-ı Devlet yine vvelki derece e perişanisinde idi. Vakıa Avrupalılar bu müddet zarfında vaat ettikleri mevadı amamıyla icra ettiler. Sefirleri vasıtasıyla ‘aman ıslahata teşebbüs ediniz, memleketlerinizin narına çalışınız’ demekten bir dakika geri durmadıkları gibi, memleketimizin imarı için dahi yüz lli milyon liradan ziyade bir mablağ-ı azimi bize ikraz ettiler. Biz ise ıslahat cihetine hiç de anaşmadığımız gibi, imarı mülk için istikraz edilen paraları safahat tarikiyle bitirdik. Neticede Memalik-i Mahruse Kırım Muharebesinden evvel ne halde ise ondan daha beter bir hale düştü. Bu esnada ise düşman-ı kadimimiz olan Rusya, Kırım Muharebesinde vukua gelen zayıyatı azmin, noksanını ikmal, zaten bize muharebe açmak için müddt-i muayyene addedildiği yirmi eneden sonra ilan-ı harb ve cidal, ordularımızı duçar-ı mağlubiyet ve izmihlal eyledi. Şevki istila aikasıyla İstanbul kapılarına kadar dayandı. Avrupalılar ve bilhassa İngilizler bu defa dahi bize yardım etmekten geri durmadılar.” (s.9-10)

Eserin diğer bölümlerinde son Osmanlı Rus Muharebesi ve özellikle Rusya’nın Şark meselesine bakışı hakkında bilgiler verir. Avrupa Milletlerinin Şark meselesine bakışlarını önce İngiltere (s.17-21), ardından Fransa (s.22-25) daha sonra Almanya (s.26-30) ve Avusturya (s.31-34) okuyucularına aktarır. Daha sonra işe Osmanlı Devleti’nin bu ülkelerle olan ilişkisini anlatır.

Bu dönemin siyasi ve iktisadi bir çok olayından bahseden bu eserde özellikle dikkat çeken konulardan birisi de Ahmet Saib Bey’in demiryolu imtiyazına bakışıdır.

“Abdülhamit devrinde alınan şimendifer hatlarından en mühimi Bağdat Şimendiferi imtiyazıdır. Bunun ehemmiyet-i siyasiyesi, ehemmiyet-i iktisadiyesi noktasından belki ziyadedir. Bu babda karilerimize bir fikir vermek için imtiyaz verildiği saatlerde Rus efkar-ı umumiyyesi bu maddeyi ne yolda takdir ettiğine dair Rus gazetelerinin en meşhuru olan Novina Virema gazetesinin bu babda yazdığı makalenin aynen tercümesiyle iktifa ediyoruz.” (s.50)

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı gibi Ahmet Saib, o dönemin bir çok olayını Avrupa ve özellikle Rus basınından takip etmektedir. Bu da onun zamanla bu basının etkisiyle, Almanya’ya karşı menfi düşüncelerin oluşmasını sağlamıştır.

Şark Meselesini detayları ile anlattıktan sonra Meşrutiyet Dönemini anlatmaya başlar. Bu dönemi detayları ile anlatmak için önce İttihat ve Terakkinin durumunu anlatır.

“Rumeli’de İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ne suretle tesis ve tevsi edildiğine dair şimdiye kadar resmi malumat yoktur. Bu cihetin ikmaline dair cemiyetçe karar verilmiş ise de laha bir eser neşredilmemiştir. Bu babda bazı malumat-ı hususiye nakıs olsa da fakat cemiyetin nuvaffak olduğu hareketi hakkında bugün bile bir fikr-i tam edinmek mümkündür.

Makedonya meselesi büyüdükçe Rumeli ahalisinin hükümet-i hazıraya olan nefreti artıyor, bir an evvel bu hükümetin tebdil veyahut mahvına olan arzular arttı. Şu halin cemiyetin esir-i nüfuz ve tevsiine pek büyük hizmetler ettiği inkar olunamaz.” (s.57)

Makedonya’nın o karışık durumundan faydalanan İttihat ve Terakki Cemiyet’inin burada çok iyi teşkilatlandığını belirten yazar, İttihat ve Terakki Parti’sine yapılan komplolar ve partinin macerasını anlattıktan sonra Meşrutiyetin İlanı ve o dönem olaylarından bahseder.

“Her ne ise idare-i meşruta bizde Temmuzun onunda bin üç yüz yirmi dört tarihinde ilan olundu. Bundan sonra yapılacak hareket neden ibaret olacaktı.” (s.68)

Meşrutiyet yanlılarına bazı tavsiyelerde bulunur. Hatta belirli bir zaman sonra hemşerisi ve dostu Murat’a yaptıklarından dolayı meşrutiyet yöneticilerini suçlamaya başlar.

“Bilhassa meşhur Murat Bey’e olan muamele muvafık-ı maslahat değildi. Çünkü bu zat, Şayan-ı Osmaniyenin tenvir-i efkarına pek çok çalıştığı gibi şahsen dahi bu millet ve devlet için fedakarlık ibraz ettiği muhakkak idi. Kendisi ilim ve fazılada yekta olup Edeb-i Osmanide birinciliği ihraz eden zevattan idi. Kaleme aldığı eserler, pek büyük rağbetlerle okunur, bizzat şahsını sevenler dahi gençlerimiz arasında pek çok idi.” (s.71)

Daha sonraki bölümlerde de Ahmet Saib Bey , Murat Bey’e yapılan haksızlıklardan sık sık bahseder. Bu dönemde cemiyete karşı muhalefetin başlamasını ve Otuzbir Mart vakasına giden süreci bize izah eder.

“Günler uzadıkça Murat Bey’den maada cemiyetle araları açık ve cemiyete kin ve garaz besleyen efrad mikdarı gittikçe artıyordu. Bunlar meyanında şüpheli kendi menafi-i

ususiyyelerini arayan pek çok efrad dahi var idi. Ekserisi vaktiyle Memalik-i Mahruseden harice irar edip orada bir müddet meslek-i ictihatta çalıştıktan sonra yurda dönenlerdi.

Mebadi-i ahvalde gazetelerin mücadelelerine ehemmiyet verilmiyordu. Fakat gitgide bu mücadele gayet açık bir renk almaya başladı. Gazetelerin miktarı çoğaldı. İşin içine şahsiyet ve menlik davaları girdi.” (s.72)

Bütün bu muhalefetin haricinde İttihat ve Terakki'nin kendi içerisinde de iç çekişmeler vardı. Ta cemiyet ilk kurulduğunda başlayan bu çekişmelerin Ahmet Saib de farkındaydı. Çünkü Mısır'da bulunduğu sırada bu mücadeleye taraf olmuştu. Kitabında bu mücadeleyi detayları ile anlatır. Daha sonra ise o devrin ünlü gazete ve gazetecilerinden bahseder. Ahmet Saib, İttihat ve Terakki Parti'sinin iç çekişmeleri ardından da basının ikiye ayrılmasını pek doğru bulmaz ve bunların yüzünden Meşrutiyet idaresine yavaş yavaş güveni azalır.

“Bu hal ise idare-i meşrutanın kuvve-i maneviyyesini tezelzüle duçar eder. Yavaş yavaş bu idareye karşı emniyetsizlik hasıl olur. Hakikat hal böyledir”. (s.76)

Daha sonra bu tefrikalarının renginin değişmesi ve bunun sonucunda 31 Mart Vakasının oluşumunu şöyle açıklar:

“Şu sırada İstanbul'daki efkar, yalnız cemiyetin aleyhinde değil, bazı alametlerden idare-i Meşrutanın dahi aleyhinde bulunulduğunu anlatıyor idi. Maksatları iyice muin olamayan birkaç gazete meydan-ı intişara konulduğu gibi, bir çok şantajcılar dahi gazeteler vasıtasıyla kendi menfaatlerini yürütmek ortalığın karışıklığından istifad ile külâh kapmak istiyorlar. Bilhassa şu sırada meydan-ı intişara konulan ve sahibi Mahmut Derviş Vahdeti bulunan Volkan namındaki hezeyanname ortalığı teferrüke veriyordu.

Daha sonraları serseri Vahdeti İttihat-ı Muhammedi namında bir cemiyet teşkil etmiştir ki cemiyetin tesisinden maksat, avam sınıfının tasarruflarını okşamak ve bunları Meşrutiyet aleyhine sevk idi. Böyle hareket ise Yıldız'da oturan ve ortalıktaki karışıklığın neye müncer olacağını sabırsızlıkla bekleyen Hamit'in maksadına muvafık olduğunu inkar etmek mümkün değildi. (s.82)

Sene 1326 Mart ibtidalarında İstanbul'un ahvali artık tahammül edilemeyecek dereceye elmişti. Ortalığın hali, eski müverrihlerin tabiri ile fesad-ı istidad kesb etmişti. Yalnız bir vaka-ı nahiha zuhura bakıyordu. Bu vakıa dahi çok gecikmedi; geldi, çattı.

Tamam o günlerde Serbestî Gazetesi Sermuharriri Hasan Fehmi Bey geceleyin köprü aşında kurşun ile öldürüldü. Tahkikata nazaran bu işin failleri asker ve yahut asker kıyafetinde nişler. Bundan dolayı cinayet-i mezkure cemiyete mal olundu. İstanbul adeta ayağa kalktı. İktulün cenaze alayında hemen umum İstanbul halkı mevcut idi desek doğru idi.

Bu vakadan birkaç gün sonra pek çokları fikirlerince vaka-yı müessife, fakat hakikat alde ise Vaka-yı Hayriye denmeye caiz olan 31 Mart hareketi vukua geldi ki, bu vakanın Meşrutiyetimizi ne yolda takviye ve tersin ettiğini ileride göreceğiz." (s.84-85)

Eserin devamında 31 Mart hadisesi bütün detayları ile izah edilir. Hatta olayın yaşandığı aman Adana ve İzmir'de olan olaylardan da bahsedilir. Daha sonra da bütün bu olaylardan sonra Meşrutiyet yönetiminin faziletleri ve vükelanın öneminden bahsedilir.

"Meşrutiyet vaz olunan memleketlerde idarenin matlub derecede bulunması için heyet-i vükelada pek büyük iktidar bulunması lazımdır. Bu idarede reiskare geçen zevat, mutlaka iktidar e meziyetini millete tanıtırmış zevat bulunmalıdır. Vükeladan her birinin malumat-ı umumiye e esasiyesinden maada idaresinden mesul bulunduğu memleketin ahvaline tamamıyla vakıf olmaları şarttır." (s.106-107)

31 Mart hadisesinden sonra bile İttihat ve Terakki Partisi'nin içindeki mücadelelerden özellikle de Talat Paşa ve Cavid Bey arasındaki mücadeleden bahseder ve kendisinin olayları arafsız değerlendirdiğini düşünür.

"Şu tarihi karalayan fakir de bu meslekte naçizane çalışanlardan bulunduğu için, hakikat hali doğru ve bi-tarafane yazdığımı karilerimizden kimse şüphe etmez zannedirim." (s.118)

Ahmet Saib, bu eserinde yakın tarihimizin bir çok gizli olayını detayları ile okuyucularına aktarmıştır. Ancak bu dönemin olaylarını yazmanın ne kadar zor olduğunu da eserinde belirtmiştir.

“Tarih-i Meşrutiyeti uzatmak istemem. Çünkü mevzu bahs olan vaka, bize pek yakındı gibi, bu vakada fail-i mutlak bulunan zevat dahi olan memuriyet ve vazifeleri başlarında ulunuyorlar. Bu gibi ahvalde bi-tarafane tarih yazmak gayet güçtür. Binaenaleyh şurada hemen ç seneye karib devam eden idare-i meşruta hakkında karilerimize bir fikir vermekle iktifa deceğiz.” (s.150)

Ahmet Saib Bey’in bir zamanlar birlikte çalıştığı İttihat ve Terakki Partisi’nin iktidara elişini anlattığı bu eser, muhteva bakımından çok zengin olmasına rağmen, hiçbir belge ve ilgiye dayanmayan hikayeci bir üslupla yazıldığı için çok dikkatli incelenmesi gereken bir serdir.

G) Nereye Gidiyoruz

Mazi hal ve İstikbal

Eser Ahmet Saib

Her hakkı mahfuzdur.

Merkez Tevzi Bab-ı Ali caddesinde Gayret Kütüphanesi

İstanbul 1327

23 sayfadır.

Ahmet Saib Bey’in Meşrutiyet idaresini dünyadaki örnekleri anlatarak sevdirmeyi amaçlayan pragmatik bir eseridir. Eserin son kısmında yazar, eseri yazmasının zorunluluğunu şu şekilde dile getirir:

“Bilhassa bizde idare-i meşruta daha yeni vaz olunduğundan bu eserden halka böyle bir fikir vermekten ictinab etmeliyiz. İdarenin başında bulunan millet vekillerimiz daima bi-taraflık, halka karşı daima vakarını muhafaza etmelidir. Milleti idare-i meşrutaya ısındırmak böylelikle olur. Başka türlü olamaz.” (s.23)

Ahmet Saib Bey , halkı Meşrutiyet'e ısındırmak için önce Meşrutiyet'in nasıl azanıldığından bahseder. Tabii ki bu bahiste hürriyet hareketinin başlangıcından, Midhat aş'a ve Jön Türkler'e kadar bir çok konulardan bahseder. Bunların devamında da İttihat ve Terakki'nin ülke idaresini ele almak için dışarıdaki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin yetersizliği yüzünden, Meşrutiyet İdaresini tesis için ülke içinde bir bölgede teşkilatlanmak gerekliliğini ise şu satırlarla ifade eder:

“Maheza memleketin haricinde bulunan efrad-ı ahrar, ne kadar gayret gösterirlerse gösterebilirler bil-fil memlekette inkılabı bunlar vücuda getiremezlerdi. Çünkü ellerinde maddi bir kuvvet yoktu. Bu maksat dahilinde bulunan efratla vücud bulacak idi. Nitekim hakikat halde de böyle oldu.

Fırka-i ahrarın mebadi-i zuhurundan beri bu meslek en ziyade revac bulunduğu taraf Rumeli idi. Buna birkaç sebep vardı. Başlıcası bura ahalisinin diğer Kıtaat-ı Osmaniye'den terakkiye daha müsteid, saniyen ahalisinin komşu milletler ve Avrupa ile daha sıkı münasebette bulunması, salisen bu kıtada bulunan ordularda pek çok mektepli zabitanın bulunması ve daha bazı esbab bu maksada hizmet ediyordu. Bundan maada hariçte bulunan ahrar, salifü'z-zikr nevaddan dolayı bu kıtaya ziyadesiyle ehemmiyet veriyorlardı. Rumeli onların serbesti hareketlerine tavil-i müddet maruz kalmış idi. bu da onlar için kolay idi. Çünkü kıtanın etrafı Bulgarya, Sırbıye, Bosna, Karadağ ve Yunanistan gibi ufak hükümetlerle çevrili ve buralarda sakin ahaliden de Türk cinsine ve hariçte bulunan fırka-i ahrara mensup pek çok efrad var idi. Maheza Rumeli'de vukua gelen hadisat ahire yalnız salifü'z-zikr esbabdan dolayı vukua geldiği fikrinde bulunursak hatadır. Burada bir mesele var idi ki, belki mevad-ı salifeden ziyade ordularımızı bu kıta ahalisini Hükümet-ı Hamidiyyenin aleyhinde hareket etmeye mecbur etmiştir.” (s7-8)

İttihat ve Terakki ve Rumeli değerlendirmesinin ardından Avrupa'daki meşrutiyet yönetimleri ve bize etkisi üzerinde durulur.

“Bizde şimdiki halde kabul edilmek istenen şekl-i hükümet Fransa'da kabul olunan şekl-i hükümete müşabih olduğunu söylemiştik. Böyle bir hükümette reis-i idareye geçenler, meclis-i mebusanda siyasi firkalarda sahib-i nüfuz bulunan zevattır. Bu zevatın sahib-i iktidar bulunduğu dair hiçbir delil yoktur. Çünkü defaatle tecrübe olunduğu üzere fırka içinde ruesa

rasına geçmek bir çok ahvali intaç edebilir. Şu kadarki bir mebus ne kadar nutuk bulursa .tidar-ı zatiyyesi bulunmadığı halde reis-i idareye geçirilse bu zatın orada tavis-i müddet kalması mümkün değildir. Ahval-i mecbure ile bu zat evela efkar-ı umumiyeden ve sonra makamdan üsecektir. Bu suretle reiskarda bulunan zevat sık değişir. Bu gibi tebeddülât-ı kesire ise en sonra lare-i meşrutanın itibar-ı maneviyyesine hulul getirir. Fransa'da böyledir. Eğer oradaki şekli-i hükümet kabul olunursa, böyle olacağı şüphesizdir.” (s.17-18.)

En son olarak ise Avrupa milletlerinin 1789 Fransa İhtilali'nden sonraki yönetim şekilleri ve bize etkileri üzerinde durulur.

“Malumdur ki geçen Fransa İnkılabından itibaren bugüne kadar pek çok Avrupa Milletlerinin uğraştıkları bir şey varsa bu da ‘Gouvernement Aristocratique’ yani hakimiyet-i avasdan ‘Gouvernement Democratique’ yani hükümet-i avama geçmek arzusudur. Orada böyle bir inkılabı muvaffak olmayan pek çok hükümetler vardır. Biz böyle bir inkılabı zaten malikiz. Çünkü millet ve devletimizin teşkilat-ı esasiyyesi zaten –Prineide, Democratique- kaide-i avamı esasına müstenidir. Biz de Avrupa'nın bir çok yerlerin olduğu gibi hürriyet ve meşruti idaresine nukavemet gösterebilecek sahib-i servet-zadegan sınıfı ve ne de mana ve maddeten kuvvetli bir sınıf-ı ruhani vardır. Bunların yokluğu bizim idare-i meşrutamızın müsaide bir zemin üzerine tesisini temin etmiştir. Bizim için bu halden yalnız istifade etmek tariki kalmıştır. Ne suretle istifade edileceği bahsine gelince bir suretle mümkündür. O da daima itidali muhafaza etmek ve iç bir vakit ifrattan tefrite varmamaktır. Devlet-i Aliyye'nin idaresini mutlak ve mutlak Fransa ve diğer hükümetlerin idaresine aynen benzetmek makul değildir. Makul olmaktan sarf u nazar böyle bir teşebbüsün pek büyük mazarratı muceb olacağı şüpheden varestedir. Çünkü cemi'z-zamanda ve Millet-i Osmaniiyenin asırlarda beri alışageldiği maişet başka, Fransa maişeti başkadır.

Bizde ise bugün kabul olunan Heyet-i Vükela teşkilatına gelince bu usul, Devlet-i Aliye için muvafık olmadığı muhakkaktır. Çünkü bu usul taklittir. Taklitlerin ise hiçbir vakit matlup olan neticeyi ita edemediğini tarih-i ilm bize gösteriyor. Bu usul makul değildir. Çünkü tarih ve Adet-i Osmaniiyemize mugayirdir. Bu usul mazmumdur. Çünkü birkaç zatın vasait-i maişet ve hars cahillerini okşamaktan başka bir işe yaramayıp nezd-i millette muhterem tutulması lazım gelen meclis-i mebusanımızın kuvve-i maneviyyesini mahvetmek ihtimali vardır. İş bu dereceyi vardikten sonra ise meşrutamızdan zerre kadar fayda yoktur ve olamaz.” (s.20-21)

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere Ahmet Saib Bey bu kitabında Avrupa meşrutiyetlerini değerlendirerek, bizim kendi meşrutiyetimizi kurarken bunları taklit ederek eğil, kendi adet ve anelerimizi katarak bir meşrutiyet kurmamızın gerekliliğini anlatıyor.

Ahmet Saib Bey'in ülke yöneticileri ve meşrutiyet rejimleri hakkında fikirlerini anlatan u eser yakın tarihimizi inceleyenler için başvurulması gereken bir kaynaktır.

H) Hakayık-ı Tarihiye ve Siyasiye

Tarih-i Osmani ve siyasetten bahseder mecmuadır.

On beş günde bir neşrolunur.

İstanbul

Vezir Hanında 45 numrolu "İkbal-i Millet Mıatbaası"

1327

64 sayfadır. (iki nüshadır)

Ahmet Saib Bey'in 15 günde bir okuyucularına ulaştırmak için çıkardığı bu derginin, Türkiye kütüphanelerinde (Milli Kütüphane, TTK Kütüphanesi, Bilkent Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Diyanet Vakfı Kütüphanesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kütüphanesi ve Bayezid Kütüphanesi) ancak iki orjinal sayısına ulaşabildik.

Ahmet Saib Bey'in Tarih-i Osmanî ve siyasetten bahseden bir mecmua diye tanıttığı bu eserin ilk iki sayısındaki makaleleri incelemeye çalıştık.

İlk dergide yer alan "Hanedan-ı Osmaniyye'de Nisvan", "Devlet-i Aliyyede Sadrazamlar", "18. Asırda Rus Saraylarının Hayat-ı Hususiyesi" adlı makaleler ikinci dergide de devam etmiştir.

Ahmet Saib Bey, Osmanlı Devlet'inde "Hakayık-ı Tarihiye ve Siyasiye" gibi dergilerin fazlaca mevcut olmadığını söyler. Oysa ki Osmanlı Devleti tarihlerinde layıkıyla ortaya

kmamış, anlatılmamış bir çok olay vardır. Bu olayların incelenmesi hatta irdelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme ve irdelemeyi gerçekleştirmek için birbirini takip eden veya birbirinin fikirlerini çürüten bu tür dergilere ihtiyaç vardır. İşte bu yüzden bu eseri yazdığını söyleyen Ahmet Saib, dergide sadece Osmanlı Devleti'nde meydana gelen vakalardan değil, diğer milletlerin tarihinden de bahseder.

“Böyle bir mecmuanın teessüsünden yegane maksat, Devlet-i Aliye tarihlerinde layıkıca şekilde tenvir edilmeyen metnua mevadı bulup meydana çıkarmaktır. Tarihlerimizde bu gibi vakalar az değildir. Bizce mühim görünen vekayii neşrederek tarihimizin bu mazlum edvarını dünyevîye çalışmak ne mukaddes vezaif-i milliyemizdendir.” (s.3-4)

Hakayık-ı Tarihiyyemiz'de yalnız Tarih-i Osmaniyye adeti değil, millet-i sairenin de ahval-i tarihiyyelerinde görünen ve Osmanlılara vakıf ve mütalaası elzem olan vekayi dahi derç edeceğimiz bilhassa bizimle münasebat-ı siyasiyyesi bulunan milletlerin ahval-i sabıklarından mümkün olduğu kudretle malumat vermeye çalışacağız.

Maheza mecmuamızın ekseri mündericatını Osmanlı vekayi-i tarihiyyesi teşkil edecektir. Bu babdaki me hazlarımıza yanlı Osmanlı tarihleri değil, Avrupa tarihleri hal-i hazırda yayımlanmış tarih mecmuaları olacaktır.” (s.4)

Ahmet Saib Beyi'n yazdığı ilk dergide yer alan makaleler şunlardır;

- Hanedan-ı Osmaniyye'de Nisvan (s.5-13)
- Devlet-i Aliyyede Sadrazamlar
- 18. Asırda Rus Saraylarının Hayat-ı Hususiyyesi
- Milli Bir Kütüphaneye Olan ihtiyacımız.

Diğer dergide ise birinci dergide yer alan makalelerden ilk üçü devam etmiştir. Öteki makaleler ise şunlardır:

- Bir Senelik İdare-i Meşruta
- Din-i İslamiyet'in Terakkiyat Naziresi

Ahmet Saib Bey'in bu eserde en dikkat çeken makalesi, kadınlarla ilgili olanıdır. Kendisinin de söylediği gibi tarih boyunca kadınların içinde bulunduğu mevki, siyaset içindeki rolleri pek konu edilmemiştir. Bu durumun İslam adap ve terbiyesinden kaynaklandığını sananlar yanlışlardır. Çünkü İslam Devletlerinde siyasette tesiri olan pek çok kadın bulunmaktadır. Ahmet Saib bu durumu şöyle anlatır:

“Evet, şimdiye kadar İslam tarihlerinde ehemmiyet verilmeyen bir cihet varsa, o da İslam kadınlarının cemaatte bulunduğu mevkidir. Kadınlardan bahsetmek adap ve Terbiye-i İslamiyyemize mugayır ve yahud öyle müdaviâne geldiği malum ise de bu fikrin pek yanlış olduğuna tamamıyla mutekidim. Muhtelif İslamiyede teşkil olunan hükümetlerde pek çok kadınların dahili harici siyasette tesirat-ı fevkaladeleri olduğu malumdur. Olmasa bile bir milletin tarihinden bahsedilir iken o illeti teşkil eden bir nesilden bahs etmemek muvafık olamaz zannederim. Bir milletin nisvanından bahsetmeksizin o milletin tarihini ahval ve maişetini layıkı vecihle anlamak mümkün değildir.” (s.5)

Her iki dergide de yer alan “Devlet-i Aliyye'de Sadrazamlar” makalesinde Ahmet Saib, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Abdülhamit Dönemine kadar makam-ı sadarete yer alan kişiler hakkında bilgi vermiştir.

“Devlet-i Aliye-i Osmaniye idaresinde en büyük makamın, makam-ı sadaret olduğu muhakkaktır.

Tarihlerin verdiği malumata nazaran bu makam, Devr-i Sultan Orhan'da yani yedi yüz yirmi altı sene-i hicriyyesinde tesis olunmuştur. En evvel makam-ı sadareti işgal eden zat, Şehzade Alaattin Paşa hazretleridir. Sonraları Umur-ı Devlette hidemat-ı ciddiyyeleri sebkat etmiş ve hakkıyla bu makamın ehli bulunmuş olan ashab-ı iktidara ihale buyrulmuştur.” (s.14)

“Midhat Paşa son elli altmış sene zarfında gelen sadrazamların en büyüğüdür. Çünkü bu umur-ı idarede gösterdiği iktidar şahsi nazar-ı ehemmiyete alınmasa bile meslek-i mahsus ihibi bulunması kendisine sadrazamların meyanında müstesna bir mevki kazandırmıştır.

Abdülhamit vükelasından bahsetmek pek lüzumsuzdur, zannederim. Çünkü küçüğün büyüğün malumudur. Maheza budur. Adam yetiştirmeye müsaid değil idi, Umur-ı Devlette şereyan-ı tabiisinde gitmiş olsa idi. Otuz senelik bir devrede ashab-ı iktidarın yetişeceği muhakkak idi.” (s.50)

Eserdeki önemli makalelerden biri de “Milli Bir Kütüphaneye Olan İhtiyacımız”dır. Ahmet Saib, Mısır, Paris, hatta Cenevre’de gördüğü büyük kütüphanelerden etkilenerek, tarihçiliğimizin gelişmesi için İstanbul’da böyle büyük bir kütüphanenin açılmasını elzem ölüyordu.

“İstanbul Hilafet-i İslamiyenin merkezidir. Mevkien emsalsiz bir şehir olduğu da malumdur. Fakat intizam ve büyük şehirlere mahsus olan tezyinat ve bulunduğumuz asrın icabet-katiyyesinden bulunan müessesatı hayriyyeye malik olmadığı da muhakkaktır.” (s.31)

“Kahire’de mevcut asar-ı kadime-i İslamiyye müzeleri ve kütüphaneleri müteaddiddir. Bizde mevcut müzehane pek mükemmel ise de toplanan asarın kısm-ı küllisi milel-i saireye mahsus olup asıl Sanayi-i Nefise-i İslamiye pek mahduddur.” (s.31)

“Asrımızda hiçbir payitaht yoktur ki, mükemmel kütüphanelere malik olmasın İsviçre hükümeti en küçük bir hükümet iken payitahtı olan Cenevre’de üç yüz bin kitabı malik bir kütüphanesi vardır. Mısır’ın kütüphanesi Kahire’de bulunan binaların en cesimidir. Medeniyet-i İslamiyyeye aid pek nadir ve kıymetdar asarı havidir.” (s.31)

İstanbul’da Şan-ı Hilafet-i İslamiyyeye layık bir kütüphane vücuda getirmek, o kadar güç değildir. Mevcut ve dağıntık bir halde bulunan küçük kütüphanelerdeki asar cem edilip ve hükümete mahsus kütüphanelerin mevcudu bunlara zam olunursa, oldukça mühim bir kütüphane vücuda geleceği gibi hükümetimiz, Mısır’daki usul mucibince o kütüphanenin tekmliline sarf edilmek üzere bir meblağ tahsis ederse günden güne terakki edeceğine şüphemiz yoktur.” (s.32)

Son iki asırda yapılan savaşlar nedeniyle Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkiler tımtır. Bu durumdan hareketle Rusçayı iyi bilen Ahmet Saib Rus saraylarının yaşayış çimlerini anlatan makaleler de yazmıştır.

“Rusya hakkın Osmanlıların haiz olduğu malumat pek sathi ve basittir. Bir milletin ssiyatını, siyasetini, maişetini, ahval-i ruhiyyesini anlamak için yine o milletin asar-ı siyasiye : edebiyesini, tarihini tercüme ederek inzar-ı amaya vaz etmekle mümkün olur.” (s.23)

ikinci dergide yer alan “Bir Senelik İdare-i Meşruta” adlı makalede de Ahmet Saib, Midhat Paşa’nın gayretleriyle kurulan Meşrutiyet İdaresi, II. Abdülhamit devrindeki istibdat yönetimi ve buna mualif olan Jön Türk hareketinden bahs eder. Bu dönemde siyasi bir cemiyet olarak kurulan İttihat ve Terakki hareketini anlatır.

“Midhat Paşa’nın meslek ve maksadı, muin ve esasen pek sadedir. Avrupa’da olduğu gibi Devlet-i Aliyye’de dahi bulunduğumuz asra muvafık bir idare-i meşruta vaz ve tesis mekten ibaret idi.” (s.34)

“Abdülhamit meslek-i hürriyete olan meyli sahtekarisi çok zaman devam etmedi. Zaman ilerledikçe istibdadı artırdı. Yavaş yavaş tarik-i ıslahatı terk ederek “hikmet hükümet”ler adına çalıştı.” (s.35)

Memalik-i Mahrusede birinci defa olarak siyasi cemiyet teşkil olundu. Bu cemiyet Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti namını aldı.” (s.36)

Bu asırda dünyanın muhtelif kıtalarında bulunan İslam devletlerinin siyasi, ticari ve hukukî anayileri pek gelişmemiş olmasına rağmen, İslamiyetin günden güne ilerlemesi Ahmet Saib Bey’in “Din-i İslam’ın Terakkiyat Naziresi” adlı makaleyi yazmasını sağlamıştır. Bu makalede dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanların muarızlarına karşı galebesi anlatılır.

“İslamiyet’in Afrika’daki sürat-i intişarına gelince; o derecede fevkaladedir ki, şu zikrettiğimiz memleketlerde mevcut olana katiyen kıyas olunamaz. Bunu Afrika’da neşri dinle muvazaf bulunan bir papaz efendinin rivayeti teyid ediyor. Bu zatın neşriyatına nazaran Afrika’da tevsi-i daire-i İslam, alem-i Hristiyanıyyeye dehşet verecek derecededir. Yine bu papaz

efendi, bazı Müslümanlar tüccar kıyafetiyle Afrika'nın içlerine ilerleyerek ahval ve adeti şimdiye kadar meçhul kalmış olan koca koca beldelerde sakin ahaliyi İslam ettiklerini söylüyormuş.

Afrika'da İslam, garptan ve ve şarktan ilerliyor.” (s.55)

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı gibi Ahmet Saib bey Mısır'da kaldığı yıllarda Muhammed Abduh ve arkadaşlarının siyasi düşüncelerinden etkilenmiştir.⁵ Zamanla Ahmet Saib Bey'de bu fikirlerin etkisi kalmamıştır.

D) Şark Meselesi

Sancak Gazetesinden Muktesibdir.

Hakayık-ı Tarihiyyeye havidir.

Fiyatı 20 paradır.

1327

95 sayfadır.

Ahmet Saib Bey'in bu eseri, dönemin önemli siyasi olaylarından olan Şark Meselesi hakkında Sancak Gazetesinde yayınlanan yazılarından derlenmiş bir eserdir. Eser altı bölümden oluşmuş ve ilk bölümde Şark Meselesi nin Ahmet Saib Bey için ne ifade ettiği anlatılmıştır.

“Şark Meselesi denildiği zaman Hatıra-i İslamiyet'in ve bilhassa Osmanlıların hasm-ı ezeli bulunan Rusya ile iki asırdan beri ettiğimiz muharebe, Devletimizin bu yüzden duçar olduğu zayıf-ı külliye hayat-ı müstakbele-i İslamiyyenin bu mesele-i mühime ile irtibatı bulunduğu vehleten görülür.

Biz burada meseleyi serapa tetabbu edecek değiliz. Buna gazetemizin hacmi müsaid olmadığı gibi böyle büyük, müşevveş bir meselenin halli müzayesine su-i idrak ve iktidarımız dahi kafi değildir.

⁵ Huriye Tevfik Mücahid, **Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce**, (Çeviren: Vecdi Akyüz), İstanbul 1995, s.231

Zaten Şark Meselesinin bu ciheti tarihe aiddir. Gazetemizin vazifesi haricindedir. İlcaat-zamana göre renkten renge giren mesele-i şarkiyenin bugünkü suretini, sıkletini karilerimize ldirmek ceraid-i yevmiyenin risale-i mevkutanın başlıca vezaifindedir. Binaenaleyh Sancak klibat günü gününden sarf-ı nazarla mesele-i mezkurenin son otuz iki sene zarfında aldığı ızıyeti tasvir ve vesaike istinaden malumat-ı tama vermeye gayret edecektir.

Şark Meselesi suret-i cereyanı son otuz sene zarfında külliyen tebeddül etmiştir. Çünkü ark Meselesinde bizden sonra en ziyade alakadar bulunan, bu meselede en ziyade imal nüfuza ukatter olan Rusya'nın minel-kadim ittihaz edegeldiği tavr-ı siyasetini değiştirmeye lüzum issderek bir başka uluele müracaat eylemiştir.

Rusya öteden beri yirmi senede bir kere Devlet-i Aliye ile muharene etmeye düsturü'l-mel olarak kabul etmişken vakt ü mekanını on seneden ziyade bir müddet mürur ettiği halde bile izimle harp etmek şöyle dursun hükümet-i saireye karşı birkaç sene evvel bize muavenet ettiği ahi görülmüştür." (s.2-3)

Daha sonraki bölümlerde Rusya'nın politika değiştirmesindeki etkenleri Rus basınına ayanarak okuyuculara iletir. Bölümün sonunda ise yine Rus basınına dayanarak Rusya- Avrupa işkileri değerlendirilir.

"İngiltere servet-i milliyesinin tesiri, rical-i siyasiyesinin mahareti sayesinde Avrupa'da maddeten ve manen bir mevki-i müstesna ihraz etmiştir. Ruslar birkaç defa İngiltere'nin bu nüfuz-ı siyasiyesinden zarar ettikleri cihetle bunu bit-tecrübe anlamışlar ve İngiltere'den ihtiraz etmeye başlamışlardır.

Ruslar Şark Meselesine doğrudan doğruya alakadar olan Avusturya siyasetini nazar-ı ioshnude ile görmemekle beraber Avusturya'daki anasırın mücadelat-ı daiması nihayet bu devleti zayıf düşüreceğini bildiklerinden o cihetten korkmuyorlar hatta ilerde bizzat Avusturya'dan istifade etmeyi düşünüyorlar.

Sinin-i ahirede Fransa ile aralarında husule gelen ittihat şark ilişkilerinde haliyen değilse le ahiriyen kendilerine suhulet bahs olacağına mutekiddirler.

İtalya hükümetinin Ruslar nazarında ehemmiyeti pek azdır.

Rusların kendi itirafları vechle Avrupa'da cidden korktukları bir hükümet var ise o da Almanya'dır. Zira Almanya'nın haiz olduğu kuvve-i muntazama ve muhibeyi bi-hak takdir etmişlerdir. Almanya gibi milleti-i vahideden mürekkep, kuvve-i harbiyyesi fevkalade mükemmel, faal, müterakki, zengin bir hükümetin değil birkaç müttefikle beraber hatta yalnız aşına bile kendileriyle muharebe etmekten çekinmeyeceğini biliyorlar ve adeta Almanlardan korktuklarını itiraf ediyorlar.” (s.14-15)

Birinci bölümde Rusya ile Avrupa Devletleri arasındaki ilişki anlatıldıktan sonra devamında Osmanlılarla durumu izah edilir. Bu izahtan önce Rusya'nın tarihi ve Müslümanlarla ilişkisi, sonraki bölümde ise Rusya'nın Osmanlılardan korkma sebebi anlatılır.

“Ruslar, Avrupalılardan ziyade İslamlar'la muamelede hususiyle muharebede bulduklarından millet-i İslamiyye arasında makam-ı hilafetin ne derece mühim bir nüfuz-ı dini ve siyasiyi haiz olduğunu bildiklerinden bi-hak takdir ettiklerinden makam-ı hilafetten daima muhteraz edegelmişlerdir. Kendi itiraflarıyla sabittir ki, bugün Rusya'da yirmi milyondan ziyade Müslüman vardır. Bunları taht-ı itaatte tutmak için bir kuvve-i mesalih-i daimeye ihtiyaç olduğu gibi merkezi hilafetten verilen ilk işaret üzerine umumun ayaklanacağına Ruslar kanidirler. İslamların makam-ı hilafete olan irtibat-ı samim işini Rusya defaatle müşahade etmiştir. Geçen Rus muharebesinde ve hatta Yunan muzafferiyeti üzerine Türkistan cihetlerinde vukua gelen galeyan-ı efkar bu cümledendir.” (s.20)

Ayrıca boğazların Rusya için önemi de belirtilir:

“Bugün Rusya'ca Şark Meselesi demek, boğazlar; boğazlar demek Şark Meselesi demektir.”

Daha sonraki bölümlerde Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ilişkiler anlatılır ve özellikle son Osmanlı Rus Savaşı sonrasında ayrıntıları ile bahsedilir. Burada ilginç olan Rus politikalarındaki değişimdir.

“Avrupa hükümetlerinden bir kısmı Ermenilerin kusuratla bulunduğu birkaç vilayete muhtariyet idare vermeye teşebbüs etmişlerse de Rusya Hükümeti şiddetle mümanaat ederek olanca kuvvetiyle karşı durmuştur. Hatta Hariciye Nazırı Lobanof ‘Biz bu teklifi kabul etmeyiz.

umeli'de olduğu gibi Anadolu'da dahi karşımızda bir sed görmek istemeyiz' demişti. Rusya'nı siyaseti Makedonya'da dahi istihdam ediyor." (s.38)

Dördüncü bölümde Kanuni'den başlayarak Fransa ile olan ilişkileri ve bu ilişkiler sayesinde Fransa'nın muvaffakiyeti anlatılır.

"O asırda Devlet-i Aliye nezdinde Avrupa milletleri arasında en ziyade itibar kazanan millet Fransızlar idi. Hükümet-i Osmaniye Avrupa ile olan münasebat-ı siyasiye ve ticariyyede onları mümtaz bir mevkide tutar idi. Bu sayede Millet-i Mezkure Memalik-i Mahrusenin caretini bir çok zaman kendilerine inhisar ettirdi. Adeta şarkın Ticaret-i Umumiyyesi Fransızların elinde idi." (s.51.)

Bölümün sonunda ise Avusturya ile olan ilişkilerin tarihi süreci anlatılır. Uzun süren bu ilişkinin sonunda ise iki devletin kaderlerinin birlikteliğinden bahsedilir.

"Maheza ne suretle olursa olsun, Nemçe Hükümetinin hal-i hazırdaki siyaset-i icariciyesi, Devlet-i Aliyye'ye muvafıktır. Bu hükümet İslavların kuvvet etmesinden ise Devlet-i Aliyye'nin dahilen kuvvetli, haricen sahib-i nüfuz olması menafi-i umumiyyesinden addetmektedirler. Çünkü bu husus meydana geldiği zaman kendi hayat-ı siyasiyyesi dahi bir müddet olsun haricden ve dahilden gelen tasallud ve taarruzattan emin olabilecektir." (s.62-63)

Beşinci bölümden itibaren Ahmet Saib Bey Almanya'dan bahseder. Almanya'nın bütün o terakki serüvenini hayranlıkla anlatır ve Almanya Osmanlı Devleti'nin değerlendirmesini yapar.

Eğer almanlar, Devlet-i Aliyye'nin hayatına tasallut etmeye başkaları meydan vermediği halde bir gün bizzat kendileri bu maksadı icraya kalkışmak ihtimalatı düşünülürse bunun mümkün olmadığı Memalik-i Mahruse ile Almanya ahval-i coğrafyasına vakıf olanlara malumdur. Siyaset-i umumiye ve beynel-milel münasebat arasında mevcut rekabet dahi bu maddenin vücut bulmasına manidir. Eğer vücut bulursa bundan en ziyade mutazarrır olacak evvel-emirde Almanya'dır. Zira tekaimde kendilerine isabet edecek bir küçük kıtadan ise Memalik-i Mahsurenin heyet-i umumiye ve tamamîyet-i mülkiyesinden istifad etmek müreccî olduğu adına mülahaza zahirdir.

Diğer taraftan Devlet-i Aliyye'nin tamamıyla mülkiyesinin muhafazası Almanlar için üstakbelde adeta hayat meselesi olduğu ispat eder. Diğer bazı ahval vardır ki, bu cihet mahâl-i ahsusunda karilerimize bilgi verilecektir. ” (s.71)

Almanya ile olan ilişkilerden sonra Devlet-i Aliyye'nin dış politikasının eğrlendirmesini yapar. Diğer eserlerinin aynısı olan bu anlatım altıncı bölümde de devam eder.

(1899-1909) yılları arasında kesintilerle çıkmış olan Sancak gazetesinden alınan yazılar aha çok tercüme niteliği taşır. Bu nedenle de Şark Meselesini sadece Rusya açısından ele alır. İtapta bahsedilen bir çok görüş, günümüzde çürütülmüştür. Ayrıca eserde hiç kaynak elirtilmemiş olması da eserin objektifliğine gölge düşürmektedir.

SONUÇ

Türk siyasi ve fikir hareketlerinin bir dönemine damgasını vurmuş olan Jön Türk hareketi, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda muhalefet hareketini üstlenmiştir. Ahmet Saib Bey de Mısır Fevkalade Komiseri Ahmet Muhtar Paşa'nın Yaverliğinden ayrıldıktan sonra bu muhalefet hareketlerine katılmıştır. Ancak Ahmet Saib Bey'in bugün üzerimizde silik bir etki bırakmasının sebebi, fikirlerinin değişken olmasıdır. Ahmet Saib Bey derin bir teori, özgün bir siyasi formül veya zihinleri devamlı olarak uğraştıracak bir ideoloji ortaya koyamamıştır.

Ahmet Saib Bey'in fikirleri, Yeni Osmanlılar ve devamında gelen Jön Türk'lerin fikirlerinin tekrarından ibaretti. Onun en derin özlemlerinden birinin hürriyet olduğu da doğru değildir. Ahmet Saib Bey'in en derin özlemi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurmaktı. Hürriyet Ahmet Saib Bey'i dolayısıyla ilgilendiriyordu. Çünkü Hürriyetin ve adaletin egemen olduğu bir rejimde İmparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı. Ahmet Saib Bey modernleşme akımına giren bütün geri kalmış memleketlerde görülen (kendi toplumlarının manevi değerlerini romantikleştirmek, onlara Batının değerlerine oranla bir üstünlük tanımak ve memleketin daha önce prestiji yüksek olduğu devirler üzerinde durmak çabası), fikirlerin etkisi yüksek olmuştur. Eserlerinde Osmanlı'nın klasik sisteminden özlemle bahseder.

Ahmet Saib Bey'i harekete geçiren etkenler, aslında nelerdi? Bunlardan biri tasavvur edebildiği, ideal toplulukla II. Abdülhamit dönemi topluluğu arasındaki değer uyumsuzluğu idi. Bu değer uyumsuzluğunun temelinde ise toplumsal bağların kişilere bağlanarak kurulduğu bir toplulukla, toplumsal bağların soyut ilkelerin peşinden giderek kurulduğu bir topluluk arasındaki fark bulunuyordu. Diyebiliriz ki Avrupa'nın Aydınlanma Çağı fikirlerinin etkisi, Türkiye'de bu çağın büyük düşünürleriyle değil, fakat batıdan alınan yeni müesseselerin zorunlu olarak getirdiği yeni yaşam değerleri ile olmuştur. Bu yeni yaşam değerleri de Ahmet Saib Bey ve arkadaşlarının hayatlarına yön vermiştir.

Oldukça idealist gayelerle yola çıkan Ahmet Saib Bey, az zamanda inanılmaz derecede yoğun bir entrika, karşılıklı itham ve dedikodu havasına girdi. Kişisel uğraşlar ve birbirlerini tökezletme stratejisi siyasi fikirlerinin gerçek içeriğini oluşturan bir ortam, kısa

zamanda Ahmet Saib Bey'in Jön Türk Hareketi içerisinde ber-taraf olmasını sağlamıştır. Bu olaylardan sonra ise Ahmet Saib Bey kendisini yazı hayatına vermiştir. Ancak ekonomik zayıflık yüzünden sonraları yazı hayatında da pek başarılı olamamıştır.

Ahmet Saib Bey'in yazılarında Rusya'da eğitim gördüğü sırada etkilendiği Slavofillerin (bir tür Slav Milliyetçiliği) teorilerinin etkisi görülür. Toplumun ahlaki yapısını kuvvetlendirme ve onu temsil eden bir elit yetiştirme çabasının bir kökünü burada buluyoruz. Ayrıca Rusya'daki milliyetçiliğin karşı tezi olarak Ahmet Saib Bey'de Türkçülüğün izlerini görmek mümkündür. Ahmet Saib Bey, Mısır ve Fransa'da bulunduğu zaman modern tarih biliminden pek de faydalanamamıştır. O'nun tarih bilincindeki yüzeysellik, devleti bir bünyeye benzeten fikirlerin ağır basmış olmasına bağlanabilir. Bu eksikliklerin sonucu Ahmet Saib Bey, tarihin kendini açığa çıkarması fikrini eserlerine yansıtamamış ve tarihçiliği maalesef övme-yerme yaklaşımından öteye geçememiştir.

Özetle Ahmet Saib'in düşüncelerini bir bütün içine yerleştirmek, fikir dağınıklığı yüzünden oldukça zordur. O'nun fikirlerinde o dönemde savunulan hemen hemen her fikrin izlerini görmek mümkündür. Hatta eserlerinin bazılarında bir çeşit ırkçılık olan asimilasyon yönteminden bile övgüyle bahseder.

Türk siyasi hayatının temellerini atan Jön Türkler, eski sistemi tam manada değiştirmemekle beraber toplumu yönetimde söz sahibi yapmaya çalışmışlardır. Ahmet Saib Bey de yayınladığı eserlerle ve oluşturmaya çalıştığı siyasi teorileriyle İttihatçılara bir anlamda katkıda bulunmuştur. Ancak hiçbir zaman tam manasıyla bir Jön Türk yada İttihatçı olamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini hazırlamış olan İttihatçı hareket, Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber resmi olarak bitmiştir. Ancak fiili olarak İttihatçı ruh yaşaya devam etmiştir. Cumhuriyet'in ülkeye nasıl geldiğini, hangi merhalelerden geçtiğini bilmek için ya da toplum olarak yönetimde söz sahibi olmanın erdemlerini iyi anlamak için İttihatçılığı, İttihatçılığı anlamak için de Jön Türk hareketini bilmek gerekir. Bu çalışmada, bu döneme ait önemli bir bölüm olan Ahmet Saib Bey Yaşadığı Dönem ve Eserleri incelenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Yayınlanmamış vesikalar

B.B. Arş. Yıldız Evrakı, D.122, v. 12

B.B. Arş. Y.PRK.A, D.15, G. 14

2. Kitaplar ve Makaleler

AHMET SAİB, *Rehnüma-yı İnkılab*, Mısır 1318

AHMET SAİB, *Vaka-yı Sultan Abdülaziz*, Mısır 1320

AHMET SAİB, *Tarih-i Sultan Murat Hamis*, (İkinci Baskı) Mısır 1326

AHMET SAİB, *Abdülhamit'in Evail-i Saltanatı*, (İkinci Baskı), Mısır 1326, (Sadeleştiren Ruhi Turfan), İstanbul 1982

AHMET SAİB, *Son Osmanlı Rus Muharebesi*, Mısır 1327

AHMET SAİB, *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Meselesi Hazırası*, İstanbul 1327

AHMET SAİB, *Nereye Gidiyoruz*, İstanbul 1327

AHMET SAİB, *Hakayık-ı Tarihiye ve Siyasiye*, İstanbul 1327

AHMET SAİB, *Şark Meselesi*, İstanbul 1327

AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi*, c. 3, (Yayın Yönetmeni, Sina Akşin), (Beşinci Baskı), İstanbul 1997

AKŞİN, Sina, *Jöntürkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1987

ALKAN, Ahmet Turan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara 1992

BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çeviren Coşkun Üçok), Ankara 1982

BİRİNCİ, Ali, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, İstanbul 2001

BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası; İttihat ve Terakki Cemiyetine Karşı Çıkanlar*, İstanbul 1990

ÇAVDAR, Tefvik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, (1839-1950), Ankara 1994

ÇELİK, Hüseyin, *"Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve Türkiye'de Parleментар Sistemine Başlaması"*, *Osmanlı*, c.7, Ankara 1999

DEMİRBAŞ, Bülent, *Ahmet Rıza Bey'in Anıları*, "26 Ocak – 19 Şubat 1950, Cumhuriyet", İstanbul 1988

EMİL, Birol, *Jöntürlere Dair Vesikalar*, İstanbul 1982

EMİL, Birol, *Mizancı Murat Bey Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1979

- FESH, Paul, **Abdülhamit'in Son Günlerinde İstanbul**, (Çeviren: Erol Üyepazarcı), İstanbul 1999
- GÖVSA, Aladdin, **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, c.1, İstanbul 1933 – 1936
- HANİOĞLU, Şükrü, **Bir Siyasi Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürkler (1889-1902)**, İstanbul 1985
- KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, c.8, Ankara 1985
- KAYALI, Hasan, **Jöntürkler ve Araplar**, (Çeviren:Türkan Yöney),İstanbul 1998
- KORLAELÇİ, Murtaza, “*Ahmet Rıza (1859-1930)*”, **Felsefe Dünyası**, s.4, Ankara 1992
- KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler**, İstanbul 1945
- KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz İttihat ve Terakki**, İstanbul 1948
- KURAN, Ercüment, **Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler**, Ankara 1997
- LAQUENUR, Hans Peter, **İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, Çeviren: Selahattin Dilidüzgün, İstanbul 1997
- MARDİN, Şerif, “*Yeni Osmanlılar ve Siyasi Fikirleri*” **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.6, İstanbul 1985
- MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi, Makaler 4**,(5. Baskı) İstanbul 1997
- MARDİN, Şerif, **Jöntürklerin Siyasi Fikirleri(1885-1908)**, (9. Baskı) İstanbul 2002
- MEHMET FUAT, (Köprülüzade),”*Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında*” **Tarih Toplum**, c.15, sayı: 89, İstanbul 1991
- MEHMET MURAT,(Mizancı), **Mücadele-i Milliye, Gurbet ve Avdet devirleri**, İstanbul 1324
- MEHMET TAHİR (Bursalı), **Osmanlı Müellifleri (1299-1915)**, (Hazırlayan:İsmail Özen), c. 3, İstanbul 1975
- MÜCAHİT, Huriye Tevfik, **Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce**, (Çeviren: Vecdi Akyüz), İstanbul 1995
- OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**,(Hazırlayan: Cemal Kutay), İstanbul 1980
- ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 1995
- ÖZCELİK, İsmail, **Tarih Öğretiminde Yöntem ve Teknikler**, Ankara 1996
- RAMSOUR, Ernest Edmond, **Jöntürkler ve 1908 İhtilali**, (Çeviren: Nuran Yavuz), (İkinci Baskı), İstanbul 1982
- SARAY, Mehmet, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul 1996
- ŞEHSUVAROĞLU, Haluk Yusuf, “*Ahmet Saib Bey*”, **Akşam**, 5 Mart 1950
- ŞİMŞİR, Bilal N., “*1878-1918 Yıllarında Türk-Rus İlişkileri*”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, Ankara 1992

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1956

UÇARAL, Rıfat, **Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi**, İstanbul 1972

UĞUR, Hidayet, "*Meşveret*", **Türk Düşüncesi**, c.4, İstanbul 1955

3. Gazeteler

Sancak

Şura-yı Ümmet

ÖZGEÇMİŞ

1 Haziran 1975 tarihinde Afyon'un Sincanlı ilçesine bağlı Tınaztepe Belde'sinde doğan Hüsna Olga ÇAKAL, ilk, orta, lise eğitimini Afyon'da, Yüksek Öğrenimini Uşak'ta tamamlamıştır. 1999 yılında AKÜ, Uşak Eğitim Fakültesi Tarih Bölüm'ünü bitirerek, aynı yılın Eylül ayında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensttüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başlamış, takip eden ocak ayında M.E.B. öğretmen olmuştur. Halen bu görevi sürdürmektedir.

